

GENOVÉVA.

(Második bef. közlemény.)

3. Genovéva-népkönyvek a világirodalomban.

Az első nyomtatott irodalmi utalást a Genovéva-legendára Hubert Thomas Leodiusnak II. Frigyes életéről és tetteiről 1525-ben irt *Annales*ében olvassuk. Ettől kezdve a XVI. és a XVII. század egyházi íróinál, különösen a jezsuitáknál, egyre sűrűbben találkozunk Genovéva történetének kivonatos elbeszélésével, ami nagyrészt a kéziratokra, illetőleg a korábbi nyomtatott tudósításokra megy vissza.¹ Bár ezek közül egyik-másik érdekes felfogást árul el, csupán annyi a jelentőségük, hogy jellemzően szemléltetik már a XVII. század első felében a legenda egyre táguló kedveltségét. Azt is észrevehetjük belőlük, hogy a tárgy népszerűsége termettségét először a jezsuiták ismerték fel s ők tekintették lelki ügyüknek terjesztését. Természetesen egyiknek sem sikerült a legendát a könyv lapjairól az életbe, a nép közé kivinni. Amit a tudós nyelv el nem érhetett, azt az élő nyelvnek kellett elérnie.

El is érte ezt René de Ceriziers jezsuita (1603—1662) francia nyelvű elbeszélése; ez a legendát egy csapásra olyan kedveltségre lendítette a világirodalomban, hogy ahhoz mérhető a hozzá hasonló igénytelen könyvek közül még alig egy-kettőnek jutott osztályrészül. Ez a nantes-i születésű szerzetes, Boëthius és Augustinus fordítója, több mint 20 könyvet szorgalmaskodott össze, nagyrészt épületes tartalmú műveket, amelyek azonban egyetlen *Genovéváján* kívül mind feledésbe merültek. Neki köszönjük a Genovéváról szóló elbeszélés első nemzeti nyelvű irodalmi feldolgozását.² A legenda feldiszítése

¹ Nádasi János magyar jezsuita bevezetésül idézett három soros megemlékezése is ebbe a körbe tartozik.

² *L'Innocence reconnue, ou Vie de Sainte Geneviève de Brabant*. Approbatioja 1634-ből van keltezve s a legrégebbi évszámos kiadása: Mons, de l'imprimerie de Jean Havart 1638. Azonkívül Jeanne d'Arc és Hírlanda történetével együtt is többször megjelent ezen a csaknem változatlan címen: *Les trois états de l'innocence affligée dans Jeanne d'Arc, reconnue dans Geneviève de Brabant, couronnée dans Hírlande, duchesse de Bretagne*. Paris 1640. Kiadásait felsorolja A. A. Backer: *Bibliothèque des écrivains de la Compagnie de Jésus*. Première série. Liège 1853. I. 185., VII. 187. l.

és kiszélesítése, mint azt a modern feldolgozásokban olvashatja az ember, őrá vezethető vissza. Közvetlen forrása a latin legenda volt, amelynek több lenyomatát forgalomban tartotta százada. Nem elégedett meg azonban annak pusztá lemásolásával, hanem nagy hozzáértéssel s rendkívüli önállósággal beszélte el a mesét. Így kiszínezte Genovéva gyermekkoriának történetét s a fontos motívumként szereplő pogány hadjáratot Martell Károly nevének bevonásával történeti időponthoz kötötte, Genovéva és Siegfried viszonyát kora érzelmi világának megfelelően szentimentálissá finomította s Goló szerelmi ajánlatába a későbbi feldolgozásoktól elütő gyöngédséget vitt be. A Droganesnek nevezett szakács alakját megelevenítette s a latin legenda szolgálója helyébe a dajka leányát állította. Genovéva fiának a bibliából kölcsönzött Benoni («fájdalom gyermeke») nevet adta,¹ melyet az egyik német átdolgozó az *Odyseia Μεγχαπένθης*-ének megfelelő «Schmerzenreich»-re fordított. Tőle származik Genovéva erdei életének gazdagon díszített elbeszélése is, melynek megragadó hatása alól később még a drámaírók sem tudták kivonni magukat. Aztán, ahol csak tehette, csodákat iktatott be (angyal a keresztrel, a farkas felruházza Benonit, a vadállatok bizalma, Szűz Mária vigasztalja a csüggedő anyát, Genovéva csodálatosan meggyógyul), amelyek korántsem saját fantáziájának leleményei, hanem kölcsönzések különböző latin legendákból. Közben misztikus szellemű hosszú imákkal és morális szemlélődésekkel akasztja meg lassan döcögő cselekvényét, amelyet synkronistikus technikával vezet, s ez némiképen jótékonyan szaggatja félbe egyhangú és fárasztó előadását. Siegfried alakját is újra festette: lelkiismeretkinzó álomképei, a szakács szellemének megjelenése, a strassburgi boszorkány, a vadászat rendezése, a vendégek meghívása, Genovéva felismerése, a gyűrűmotívum gazdagítják az ő szegényes szerepkörét. A befejezést is elnyújtotta: Genovéva halálát az ég királynője előre jelzi, s úgy hal meg, mint egy szent. Végén az angyalok vigasztalják Siegfriedet.

A fenti vonásokból látható, hogy Ceriziers, mint közepes tehetségű, de feladatával okosan tisztában levő és embereit, különösen a maga közönségét kitűnően ismerő író arra törekedett, hogy Genovéva történetét a legszélesebb rétegekhez utat nyerő épületes regényné formálja át. Ezért a legenda egyszerű vázát számos közbeékelte új motívummal terjedelmesebbé, legendai közhelyekkel szélesebbé tette, terjedős moralizálással gyarapította s különösen stílusát alaposan kicicomázta. Magától értetődő, hogy a vallásos elemeket a lehető legszemléletesebben kiemelte s az elbeszélés legendai karakterét sok csodatétellel gazdagította. A latin elbeszélés igénytelen

¹ *Lib. Genes.* I. 35, 18.

egyszerűségéhez viszonyítva, amely egy XII. századbéli félköríves kápolna művészi hatásával vonható párhuzamba, Ceriziers feldolgozása önkéntelenül a XVII. század súlyos díszítésű barokttemplomát juttatja eszünkbe. Mégis hogy ez a túlterhelt, unalomig részletező, nyelvében sallangos, hangjában gáláns és szentimentális történet mennyire illett korához, mi sem mutatja jobban, mint a könyvecske ismételt új kiadása s francia népkönyvvé vált szerkezetében egészen napjainkig lehúzódo számos utánnomása. Azonkívül egy egész sereg prózai, drámai és pantomimikus feldolgozása igazolja, mint alább látni fogjuk, hogy mily erősen benyomult ez a tárgy a francia irodalomba, ahol emellett az eredeti alak egyszerűségét visszaállító régi latin legenda francia fordításából is hasonlóképen népkönyv lett.

De Ceriziers elbeszélésének világirodalmi értékét nem ezek, csupán a francia irodalom területére szorítóköző nyomok jelzik, hanem igazi jelentőségét elsősorban és főképen abban a fontos közvetítő szerepében kell megbecsülnünk, amellyel páratlan lendületet adott a Genovéva-legenda nemzetközi nagy elterjedésének. A világirodalom valamennyi újkori Genovéva-könyve és összes költői feldolgozása közvetlenül vagy közvetve az ő alapszövegére származtatható vissza. Alig vált ismeretessé Ceriziers szövege, mindjárt követi egy kétnyelvű olasz és spanyol fordítása,¹ majd egy angol átültetése 1645-ben.² De készül csakhamar két olyan rendkívül sikerült átdolgozása, amely Ceriziers majdnem véglegesen háttérbe szorította s vállalta a továbbterjesztés feladatát. Egyik a német változat, amely alaposan kivette részét *Genovéva* népszerűsítésében. Németre hárman is átültették Ceriziers szövegét a XVII. század folyamán. Köztük legnevezetesebb az a szerencsés fogalmazás, melyet a *Krisztus életéről* írt s a katolikus Németországban még ma is olvasott szép könyve révén elhíresült Cochem Márton (1634—1712) kapucinus szerzetes készített 1687-ben.³ Istennek e «haszontalan szolgálja» — mint magát nevezte — egyike

¹ *La innocencia reconocida*. Escrita in lengua Francesa. por el Padre Renato Ceriziers, de la Compania de Jesus. Traducida en la Italiana. Y della en la Espanola por el Contador Vicente de Oira. En Milan, por Phelip Ghisolfi 1646.

² *Innocency acknowleged in the Life and Death of S. Genovefa Countesse Palatin of Trevers*. Translated into english. Gaunt, John van den Kerchove 1645.

³ *Ausserlesenes History-Buch, oder Ausführliche, ammüthige, und bewegliche Beschreibung geistlicher Geschichten und Historien*... Getruckt zu Dillingen Durch Johann Federle Im Jahr Christi 1687. 4-r. 74. history (597—629 l.): *Von der unschuldigen betrangten H. Pfaltz-Gräfinen Genovefa*; Újabb kiadásai: Heinrich Mohr: *Der Rosengarten*. Freiburg i. B. (1912). Szemelvények Cochem műveiből, amelyeket Genovéva eredeti szerkezete rekeszt be. Ugyanötöle való legújabb kiadása: *Deutsche Volksbücher*. Nr. 3. Freiburg i. B. (1918.)

volt a legügyesebb kompilátoroknak.¹ A *Griseldis* és a *Hirlanda* népkönyvet is az ő közvetítésének köszöni a népirodalom. Tulajdonképen nem fordított, hanem teljesen szabadon bánt Ceriziers szövegével. Rövidített rajta, mellőzte eredetijének szinkronisztikus technikáját, észrevétlenül keresztülsiklott annak jámbor intelmein, megszükkítette a csodás részletek jellegét és terjedelmét, hozzáfűzött néhány új motívumot, így jobban kiszínezte Goló lelki állapotát s elmélyítette a Genovéához való viszonyát, de ami leglényegesebb, teljesen letörölte róla Ceriziers retorikai ékességeit, terhes tudós pompáját s ezáltal ismét helyreállította a legenda eredeti naiv egyszerűségét. Mindenki meggyőződhetik, hogy bájos varázsát és szelid költői szellemét a legenda valóban őtőle nyerte, ha a német szerzetes művét egybeveti a francia jezsuita hosszúlélegzetű, prédikációs hangú Genovéaregényével. Hogy Cochem ez átdolgozása a népszellemnek mennyire megfelelt, legjobban igazolja az, hogy a szerző neve nélkül a XVIII. század közepén, egészen jelentéktelen eltéréssel az eredeti szövegtől, külön is lenyomtatták², s különösen a Rajna vidékén annyira kedvelt népkönyvvé vált, hogy a német parasztházak kis könyvtárának a biblia és az énekeskönyv mellett ma is ez a harmadik legkedveltebb darabja, s kiadásai idők folyamán — különös Simrock, Marbach és Gustav Schwab átdolgozásai révén — olyannyira elszaporodtak, hogy valamennyi lenyomatát s különféle népies és ifjúsági átdolgozását még a német bibliografiai apparátus sem tudja számontartani.

A német mellett legjobban megkapta a tárgy a holland irodalmat. Itt Carolus van Houcke jezsuita már 1645-ben lefordította a francia elbeszélést, amely Németalföldön épúgy népkönyvvé vált, mint Ceriziers regénye saját hazájában.³ Rajta kívül még egy másik névtelenül kiadott németalföldi

¹ F. Bernardus a Bononia: *Bibl. Scriptorum ord. Min. S. Franc. Capuccinorum*. Venetiis 1747. 183 l.; P. Joh. Chrysostomus Schulte: *P. Martin von Cochem 1634—1712. Sein Leben und seine Schriften nach den Quellen dargestellt*. Freiburg i. B. 1910 (Freiburger Theologische Studien. H. 1.); H. Stahl: *Pater Martin von Cochem und das «Leben Christi»*. Bonn 1909.

² *Eine anmuthige und lesenswürdige Historie von der unschuldig betragten heiligen Pfalzgräfin Genoveva, wie es ihr in Abwesenheit ihres herzlieben Ehegemahls ergangen*. Köln am Rhein bey Christian Everaerst, s. a.; R. Köhler: *Die deutschen Volksbücher von der Pfalzgräfin Genoveva und von der Herzogin Hirlanda*. Zeitschrift für Deutsche Philologie. V. (1874) 69—73 l.

³ *De H. Nederlandsche Susanna ofte het leven van de H. Princesse Genoveva huysvrave van den doorduchtigsten Palatyn Sifridus . . . Ghemaect in de fransche spraeke door den E. P. Renatus de Ceriziers ende in de Nederduytsche vertaelt door den E. P. Carolus van Houcke, beyde priesters der Societeyt Jesu. Ghedruckt tot Ypre, by Philips de Lobel, in den gulden Bybel, 1645*. Backer i. m. még öt kiadását ismeri a XVIII. századból.

átdolgozásról is tudunk,¹ amely egészen különleges figyelemre tart számot, mert sajátosan eredeti felfogásával teljesen önálló helyet foglal el a *Genovéva*-irodalomban. Ez az ismeretlen holland fordító nemcsak megrövidítette Ceriziers szövegét, hanem egészen megváltoztatta szellemét. Vallásos színeit elhalványította s helyettük a családi élet meleg bensőségének kiemelésével adott a történetnek merőben új jelleget. Genovévának itt nincs semmi sejtelmes hajlama a remeteéletre és nincs benne semmi pietista vonás, csak szép, istenfélő, erényes leány, aki Siegfriedet teljes szívéből szereti. Époly elragadóan bájos mint háziasszony is, akár a fonószek mellett énekel, akár a gazdaságot vezeti, vagy a szegények nyomoruságos sorsát enyhítgeti. A másik véglet, Goló, fölényes, erőszakos, gyors sikerekre törekvő, de már nem olyan ördögien ellenszenves, mint a latin legenda, vagy Ceriziers udvarnagya. A régi hagyomány Droganes szakácsából itt Drakó lesz, aki úgy keveredik bele a dologba, hogy Genovéva a Goló szégyenletes szerelmi csábításairól irt levelet tőle akarja Siegfriednek elküldeni. Az átadásnál Goló kettőjüket együtt találja, a szakácsot leszúrja s Genovévát fogságba veti. Most Goló a grófhoz intézett levélben meggyanusítja Genovéva ártatlanságát, s mint ezt jól ismerjük, a heves vérmérsékletű Siegfried első felháborodásában, bár elég indokolatlanul, parancsot küld Genovéva és időközben született fia meggyilkolására. Mindez a nélkül történik, hogy Goló beszélt volna Siegfrieddel, vagy a boszorkány segítségét igénybe vette volna, amint ezt Ceriziers a latin legendától eltérően megrajzolta. Goló újabb szerelmi kísérlete, majd Genovéva átadása a hóhéroknak s megmenekülése ugyanazon a módon történik, mint azt a francia eredetiben olvassuk, csupán azzal a különbséggel, hogy nem követi annak synkronistikus előadását. Erdei magánosságában Genovéva számos bibliai idézettel vigasztalja magát. Ez és a csodás elemek következetes mellőzése arra vall, hogy a francia népkönyv holland átdolgozása protestáns szellemű simitáson esett át. Az összes természetfölötti elemek közül csupán a szarvas maradt meg, de annak ragaszkodását is azzal magyarázza, hogy borját egy farkas elpusztította. Az égből küldött kereszt sincs meg itt, Genovéva azt ágakból készíti el magának. Ilyenformán Ceriziers valamennyi csodája eltűnik, illetőleg természetes magyarázatot kap. Egészen új vonása a növekvő gyermektől rajongva bámult természet szépségeinek rajza, ami meglehetősen nagy tért foglal el a németalföldi szerkezetben, épúgy, mint a családi

¹ *De historie van Geneveva, huisrouw van Siegfried, Graaf van Trier. Tweede verbeterde druk.* Rotterdam P. C. Hoffers. S. a.; Van den Bergh: *De Nederlandsche Volksromans. Eene bijdrage tot de geschiedenis onzer letterkunde.* Amsterdam 1837. 55 l.

élet bensőséges örömeinek új és új színekkel ecsetelése. Az erdei kép hatásos jelenettel záródik: Genovéva Krisztus szenvedésein és feltámadásán elmélkedve érzi közelgő halálát s a nagy gyengeségtől elalszik. E megragadó befejezés után a népkönyv ismét visszatér Siegfriedhez, aki megtörve hallgatja hűséges kísérője szemrehányásait elhamarkodott ítélkezése miatt. Hazaérkezése után találkozik Golóval, majd Genovéva szobájában egy félig befejezett koszorúra akad, amelyen ez áll: «A visszatért hős Siegfriednek hűséges Genovévája». Aztán megtalálja Genovéva levelét, amire Golót rögtön fogságba vetteti. Itt is minden csodálatos elem ki van küszöbölve. Bánatának elűzésére vadászaton vesz részt. Ezen történik a találkozás és a felismerés, s mint az eredetiben, itt is szerepe van a gyűrűnek. A hazatérésnél a gyilkosok (Hendrik és Koenraad) zarándokruhában lépnek fel, Genovéva szülei és Adolf püspök pedig a hazatérés örömeire nagy ünnepségre gyűlnek össze. A környék emberei felkeresik kedves jó úrnőjüket, aki mindenkinek tud valami kedveset és szépet mondani. Golónak életfogytiglani fogság lesz a büntetése. Siegfried kápolnát épített a remetehegy mellé s Genovéva halála után is tovább uralkodik.

Cerziers könyvének e mesterien átdolgozott szerkezete, amelynek dicséretében valamennyi holland irodalomtörténet egy véleményen van, jártas író gondos kezére vall. Minden természetfölötti elemet oly leleményesen és természetesen megmagyaráz, s technikája, különösen Genovéva erdei életének festésénél, amelyet egy drámai feszültségű részlettel zár le, oly biztos és öntudatos, hogy semmiesetre sem tulajdoníthatjuk ezt a népszellem átalakító erejének, hanem csakis fejlett készséggel rendelkező író ügyességének. A misztikum pompás ruháját lerántotta a legendáról, az egész a kedélyes családiasság körébe vonta, s ha vallásos színeit el is tompította, de természetes egyszerűségét és gyermekies jámborságát annál inkább érvényre juttatta. Nem érdektelen, hogy ez a holland népkönyv német közvetítéssel a francia és a spanyol irodalomba is bekerült. A nagy átcserélődési folyamatnak azonban, melynek szálait csak feszült figyelemmel lehet kísélni, legérdekesebb mozzanata az, hogy a németre fordított holland népkönyvet az átadó nyelv rövidesen visszafordította, ami elég szemléltetően mutatja *Genovéva* rendkívüli kapósságát.¹

¹ *Geneviève de Brabant. Histoire touchante du vieux temps, présentée sous une nouvelle forme, et traduite librement de l'allemand.* Lille, Lefort; Paris, Adr. Leclere 1836; *Genoveva una de las mas bellas y famosas historias de los tiempos antiguos . . .* Limoges, impr. Ardant freres; Paris, libr. Rosa Bouret et C. 1857; *Genoveva. Eene der schoonste en aandoen elijkste geschiedenissen . . .* Rotterdam 1823.

Teljesen érthető, hogy ez a németalföldi népkönyv, mely a Genovéva-legendának a XVIII. század felfogásához idomított első modern átdolgozása, új utat vágott a tárgy továbbterjedésének. Szerencsére olyan kitűnő elbeszélőnek és népies írónak került a tollára, mint amilyen Schmid Kristóf volt, aki ennek alapján írta az 1810-ben Augsburgban megjelent híres elbeszélését.¹ Bár a holland népkönyv szószerinti fordításban is megjelent németül, érvényesülni alig tudott Schmid Kristófnak az eredetis szerencsésen tatarozó elbeszélése mellett, amely nemcsak több színdarabnak és számos novellának szolgált forrásául, hanem megszámlálhatatlan kiadásban közkezen forgó újabb népkönyvvé alakult át, franciául is megjelent s egy gyermekek számára készült olasz operett is lemintázta.² Azonkívül a cseh, lengyel, orosz, tót, szerb és oláh nyelvterületek felé is a Schmid-féle szerkezet szolgált közvetítő szövegül,³ s hogy a mult század első felében és derekán *Genovéva* az egész Európában népszerűségének delelőjére jutott, az majdnem kizárólagosan Schmid rendkívül szerencsés s különös tehetséggel megírt átdolgozásának tulajdonítható. Ennek az augsburgi prelátusnak (1768–1854) ismert neve és népszerűsége még napjainkban sem hanyatlott le, a maga idejében pedig az egész világon ünnepelt hírvű volt; könyveit még Franciaországban is pásztorlevelek ajánlották az iskolák és nevelőintézetek figyelmébe.⁴ Így nemcsak a német olvasók, hanem Európa-szerzte, sőt az Óceánon túl is milliók és milliók lesték megindultsággal a szavait. Egyszerűsége, természetessége, kedvessége, meleg kedélye és szeretetreméltósága, romantikus szeleme és vallásos lelkülete talán egyik elbeszélésében sem bontakozik ki megkapóbban, mint a megszámlálhatatlan kiadásban lenyomtatott *Genovévájában*, melynek az a legérdemesebb sajátsága, hogy kiváló érzékkel s nagyszerű tapintattal simul a XIX. század minden rendű és rangú olvasóközönség lelki hangulatához és igényeihez. Szelleme annyira eredeti, hogy

¹ *Genovefa. Eine der schönsten und rührendsten Geschichten des Alterthums, neu erzählt für alle guten Menschen, besonders für Mütter und Kinder.* Augsburg, Veith u. Rieger, 1810.

² *Histoire de Geneviève de Brabant.* Par l'auteur des «Oeufs de Pâques», Strassbourg et Paris 1829; *Genoveffa del Brabante*, racconto del canonico Christ. Schmid. Operetta adottata d'all universita di Parigi ad uso della Gioventa. Milano, tip. e librer. Pirotta e. C. 1839.

³ Nincs oly összeállítás, mely a *Genovéva* népkönyv valamennyi nyelvű, bizonyára százakra menő kiadásáról tájékoztatna. Egy oláh nyelvű *Genovéva* Bra-sóban jelent meg (1890). Nem valószínűtlen, hogy itt a magyar volt a közvetítő tag.

⁴ Kasimir Rebele: *Christoph v. Schmid als Pädagog und Jugendschriftsteller.* Ulm 1887. Repertorium der Pädagogik. B. 41. H. 1.; Joh. Schneiderhan: *Christoph von Schmid. Lebensbild eines Schulmannes und Jugendschriftstellers.* Stuttgart 1899.

idegen befolyásról Schmidre alig lehet beszélni. Hogy bevezetése ugyanabba az időbe teszi a cselekvényt, amikor a kereszténység hajnala Németországban felvirradt, hogy Genovéa borús sejtelmeit ő is kiemeli és Golót ragyogó lovagi jelenségnek rajzolja, továbbá hogy Genovéa halálához a szomorú ősz árnyékolja a megindítóan hangulatos háttérrel — ezek mindössze csekély vonások, amelyek mindenesetre Tieck költészetére utalnak. Egyébképen a holland népkönyvet tartotta szem előtt s azt alakította, formálta, rövidítette és szélesítette pedagógiai céljainak megfelelően. A protestáns szellemű átdolgozás racionális felfogását, a természetfölötti elemek és csodálatos részletek kiküszöbölését elfogadta, de a megindító motívumokat újra festette s az egész katolikus lelkületének és nagy emberi jószágának melegével színezte. Különösen meghatóan rajzolta meg az egyszerű, bensőséges családi miliőt, melynek hangját már a holland népkönyv szerencsésen megütötte. Ebben a sikerült új formájában a régi legenda megint utat talált a nép kunyhóiba, ahol az egykori népkönyv mellett az újat is szívesen fogadták. Vasárnap délutánokon és borús téli estéken pásztorfiúk és pásztorleányok ma is megindultan olvassák a kis könyvet és szívből jövő könnyeket szentelnek Genovéa megható sorsának — amint a német tudósításban olvassuk.

Azért kellett Genovéa történetének e fejezeténél hosszasan megállanunk, mert a minálunk is népkönyvvé egyszerűsödött, s mint későbbi kiadásaiból sejtethetjük, meglehetősen kapóssá lett Láng Ádám-féle *Genovéa* közvetlenül Schmid romantikus regénye után készült. Ebből fejthetjük meg a magyar *Genovéa* ama feltűnő sajátágát, hogy a latin legenda és a Cochem-féle népkönyv eredeti lokális színeinek még a halvány nyoma sincs meg benne. Magyarázata ennek az, hogy mintaképe, Schmid, olyan forrásból merítette anyagát, amely a monda összefüggését a Miasszonyunk templomával s Laach vidékével teljesen elfeledte, s így önkényes neveket talált ki, melyeket a magyar fordító híven megismételt. A magyar *Genovéa* gyökerei is tehát végelemzésben Ceriziers szövegéig nyúlnak le, mégpedig annak azon változataig, amelynek XVIII. századi protestáns szellemű németalföldi redakcióját a múlt század elején Schmid Kristóf katolikus szellemű rekonstruálása váltotta fel. Láng Ádám, kinek szorgalmas fordítói tevékenysége iránt igen hálás emlékezettel van a magyar színészet, s aki épen a német irodalommal állott szoros szellemi kapcsolatban, egészen érthető módon választotta forrásául Schmid könyvét, melynek a szerző megnevezése nélkül 1824-ig már közel tíz kiadása híresült el. Lehet azonban, hogy a megbízást közvetlenül Werfer Károly kassai kiadótól kapta, aki 1828/29-ben egy 8 kötetes gyűjteményt adott ki Schmid Kristóf «legoktatóbb és legkellemetesebb» elbeszéléseiből. Akárhogyan is történt, Láng Ádám lelki-

ismeretesen eleget tett a magára vállalt feladatnak. Szó szerint követte a maga előtt tartott szöveget, egyetlen pontban sem tért el tőle, mindössze a lényegét nem érintő néhány jelentéktelen mondattal rövidítette meg, hozzá pedig semmit sem adott. «A cifra magyarságban nem keresett dicsőséget» — mint maga írja — hanem igyekezett «világosan és együgyűen beszélni, hogy a gyermekek megérthessék.» Láng Ádám semmiesetre sem volt stilisztá, sem művészi fordító vagy nyelvesztéta, de volt jó érzéke s rendelkezett gyakorlattal, úgyhogy becsületes, könnyen olvasható, értelmes fordítást tudott nyújtani: a magyar közönség százazeinek lelkét egy félszázadon át kapcsolta abba a művészi együttérzésbe és hangulatba, amelyet *Genovéva* jelentett és jelent talán ma is a világirodalomban. Végül nem éreketelen, hogy a holland-Schmid szerkezeten kívül a Cochem-féle német népkönyvnek is van nyoma a magyar irodalomban. A fent említett 1912-ös kiadású ponyvaregény vázában tisztán felismerhetők az elemei, amelyeket szerzője elég önállóan alakított és sajátosan vegyített a Schmid-féle népkönyv jellegzetes vonásaival. Bizonyosság arra, hogy *Genovéva* több oldalról is utat talált népünk érdeklődéséhez.

4. Genovéva költői feldolgozásai.

A Genovéva-legenda tehát bejárta egész Európát, sőt az újkorban a német kivándorlókkal Amerikába is eljutott. Megteremtése és elterjesztése minden elismerést megérdemlő katolikus munka. Érdekében különösen a jezsuita-rend buzgólkodott. Egy jezsuita szerzetes tollából való ellenállhatatlanul ható népszerű formája s tovább is, különösen a XVII. században, a jezsuiták gondoskodtak arról, hogy gyökerét minden nép irodalmában elplántálják. Egy laachi bencésnek köszönhetjük az őstípust, s az újkorban ismét egy kapucinus szerzetes indítja útra a közvetítő szerepét betöltő német népkönyvet. Végül megint egy katolikus pap készítette el azt a modern szöveget, mellyel a múlt században *Genovéva* népszerűségének új fejezete kezdődik — vagyis a Genovéva-legenda irodalmi multjának valamennyi számottevő mozzanata a legjellegzetesebb katolikus szellem befolyása alatt áll.

Minden különösebb hangsúlyozás nélkül, csupán az eddigi adatok alapján nyugodtan állíthatjuk, hogy a francia jezsuita a Genovéva-legendának nemzetközi népszerűséget biztosított. Elbeszélésének közvetlen vagy közvetett átültetése minden művelt nyelvre azonban csak egyik fele a Genovéva-tárgy valamennyi irodalmat átfogó nagy elterjedtségének. Azonkívül kötött és kötetlen formában, drámai feldolgozásokban és népszerű átalakításokban egy kis könyvtárra menő irodalmat

termelt, bizonyosságául annak, hogy egy-egy ilyen természetességében felülmulthatatlan történet a maga naiv, cicomázatlan, megindítóan ártatlan hangjával néha évszázadokig rezonáló visszhangot tud kelteni a népek érdeklődésében.

Igen fárasztó s végeredményében hálátlan feladatot vállalnánk azonban magunkra, ha a világirodalom zeg-zugaiból s feledés takarta rejtekeiből elő akarnók keresgélni *Genovéva* valamennyi irodalmi feldolgozását. Az idevágó részletmunkák igénybevételével ez voltaképen nem lenne kivihetetlen feladat, mert a feldolgozó irodalom is sokat törődött már e kérdéssel, habár annak minden részletét összefoglaló monografia még nem zárta le az első sorban érdekelt francia és német irodalomtörténetben sem. Tehát csak a legfeltűnőbb és a legjellemzőbb adatok megemlítésére szorítkozzunk, azt is csupán azzal a céllal tesszük, hogy e nálunk is otthonossá vált népkönyvet az őt megillető világirodalmi perspektívában láttassuk.

Alig vált ismeretessé Ceriziersnek kora szelleméhez pompásan illő *Genovéva*-novellája, rögtön megkezdődött immár 300 esztendőszínházadati élete. Épen 1630-ból való az első adat: ekkor mutatták be a prágai jezsuita főkollégiumban a nemesség és nagyszámú közönség jelenlétében az első *Genovéva*-iskoladramát. Azóta két évszázadon át minden évtizedből maradt fenn emlékezete legalább 2–3 előadásnak.¹ Ezek a XVII. és XVIII. századbeli *Genovéva*-darabok csekély kivétellel mind a jezsuiták nevéhez fűződnek. Amint a latin legendának ők voltak a legszorgalmasabb terjesztői, úgy a színpadon is ők tették otthonossá. Természetesen e jezsuita iskoladramák mind latin nyelvűek, de már a XVII. században világi színpadokon a nemzeti nyelvek is felkarolják a meghurcolt ártatlanság meghatározó történetét, mint a nagyszámú kezdetleges német drámai kísérleten kívül néhány holland, francia, olasz és spanyol emlék igazolja. Így a tárgy hirtelen felkapott kedveltségére jellemző, hogy a franciák már 1669-ben 5 felvonásos tragédiává dramatizálták, sőt két változatát Párizsban ki is nyomtatták — ez egészen érthető annál a nemzetnél, mely az ártatlanul üldözött asszonyt oly számos *Miracles de Nostre Dame*-ban dicsőítette.² A XVIII. század vége felé azonban kinő e tárgy az

¹ Ezeknek beható elemzését l. Br. Golz id. könyvében. Továbbá: Bernh. Seuffert: *Ein Jesuitendrama Genovefa*. Archiv für Litteraturgeschichte. VIII. (1879) 361–392 l.; N. Scheid S. J.: *Der Verfasser des Wiener Genovefa-Dramas*. Euphorion XIII. (1906) 757–764 l.

² *Geneviève de Brabant*. Paris 1669; François d'Aure: *Geneviève ou l'Innocence reconnue*. Montorgis 1670; Gigli: *La Genevieve*. Drama per Musica. Firenze 1685; José de Arroyo: *Santa Genovefa, ó la innocencia en el desierto*. Kézirat ca. 1691; A. F. Wouters: *De heylige Genoveva*. 1644. stb.

iskola és a műkedvelők szárnypróbálgatásai alól. Jónévű költők nyúlnak hozzá s tárgya lesz a művészi becsvágynak.

Így a német Maler Müller évtizedekig foglalkozott a Genovéva-témával, amelyből *Götz* és *Werther* hatása alatt tipikus romantikus lovagdrámát készített,¹ élettől duzzadó históriává festve át, úgyhogy alig tudunk ráismerni az érzelmes, rajongó s tetőtől talpig lovag Golóra, aki boldogan hal meg, hogy Genovévát életben tudhatja. Az igazi romantikus Genovéva-dramát azonban még sem Maler Müller, hanem Ludwig Tieck írta meg.² Goethét, Schillert s az egész akkori irodalmi közvéleményt a legnagyobb mértékben lekötő szép költeménye vallásos enthusiasmusának legkifejezőbb emléke s egyszersmind szellemtörténeti szempontból a legjobb példa arra, miképen valósította meg költői teóriáját egy romantikus költő művészi eszközökkel. *Genovévája*, amelyben két szellemi irányzat nyert gazdag költői alakot: az ónémet mult szeretete és költői hajlamossága a katolikus vallásosság iránt, nemcsak a tárgy történetében, hanem a német romantika fejlődésében is nevezetes határkö.³ Genovéva feje köré a katolikus egyház fényes nimbuszát szötte, s részben Calderon elragadó miszticizmusa, képpompája és formagazdagsága is hatott rá, amikor benne olyan szentet állít elénk, kinek jellemébe gyarló vonások s földi motívumok nem illenek. Költőileg eszményibb magasságba senki sem emelte e tárgyat, hatása leírhatatlan is volt. Festők és zenészek siettek feldolgozására. A Riepenhausen-testvérek 1806-ban 14 vázlatrajzot készítettek hozzá, J. Führich 15 Genovéva-rézkarcot adott ki, a düsseldorfi Bosch és Steinbrück szintén Genovéva-képeket festettek s végül nem kisebb mester, mint Moritz von Schwind, hasonlóképen áldozott e téma népszerűségének. A zene sem vonhatta ki magát hatása alól. Huth, Scholz és Schumann operákat írtak Tieck költeményére s Ambros egy ouverture-t szerzett hozzá.

Sem Müller, sem Tieck darabja a könyv lapjairól meglevenedni nem tudott. Az első német író, aki *Genovévát* nagyobb színpadra vitte, a berlini Königlich Schauspielhaus termékeny drámagyártója, Ernst Raupach volt, aki a Nibelungmondát, Ördög Róbertet s a Hohenstaufok történetét is dramatizálta. Darabja egyike a legérdekesebb Genovéva-dramáknak, amely száraz józanságával és racionális felfogásával merő ellen-

¹ *Golo und Genoveva*. Ein Schauspiel in fünf Aufzügen von Maler Müller. Werke, Heidelberg, 1811. III.; Bern. Seuffert: *Maler Müller*. Berlin 1877. 143—176 l.

² *Leben und Tod der heiligen Genoveva*. Ein Trauerspiel von Ludwig Tieck. Romantische Dichtungen, Jena 1799—1800. II. 1—330 l.

³ Joh. Ranftl: *Ludwig Tiecks Genoveva, als romantische Dichtung betrachtet*. Graz 1899. (Grazer Studien zur deutschen Philologie. H. VI.)

téte Tieck misztikus és drámaiatlan költeményének.¹ Míg Tieck szinte szolgálai módon ragaszkodott a német népkönyvhöz, hogy annak naiv báját le ne törölje, addig Raupach egyáltalában nem törődött mintaképével. El is érte azt, hogy a legendára alig lehet nála ráismerni, s csak azon csodálkozik az ember, hogy miért is nevezte hatásvadászó darabját *Genovévának*. Az ő «ártatlan» Genovévája semmi titkot nem csinál abból, hogy tetszik neki Goló, sőt ő maga kívánja, hogy urának távollétében Goló legyen a vár őrzője. Siegfried távozása után aztán a lehető legkönnyelműbb életet éli; kihívó viselkedésével Goló szerelmét emésztő szenvedéllyé tüzeli. Elég ügyes színpadi író volt Raupach ahhoz, hogy a tragikus vétket így Genovévában elhintse, kifejtéséhez azonban nem volt pszichológiai ereje és élmélyedése. Bizonyos érdemet azonban nem lehet tőle elvitatni. A legenda vallásos színét ugyan teljesen elmosta s Genovévából az irodalmi köztudat megsértésével előkelő dámát csinált, aki könnyelműen játszik csinos szolgálójával, de felháborodik, mihelyt ez szerelmes tekintetet vet rá — azonban kétségtelen, hogy ez az összes német színpadokat bejárts még a legújabb időben is színre került Genovéva-darab valamennyi társa közül a drámaiságot leginkább közelítette meg.

Hasonlóképen csak a nagy körvonalait ismerjük fel a legendának Hebbel *Genovévájában*;² itt a tragédia súlypontja egészen Goló jellemére nehezedik. Teljesen modern, reflexióktól kinzott hős, nem kéjeleg érzelmeiben, hanem küzd ellenük. Amikor mégis szerelmi nyilatkozatra ragadtatja magát, végső-kig levonja árulása konzekvenciáit. Vele szemben Genovéva teljesen passzív jelenség. Kitűnően alakította a kettőjük között álló Siegfried háládatlan szerepét is: egyedül ő bűnös, mert a forróvérű Golót akarata ellenére otthon hagyta, s bűnös azért is, mert kételkedik Genovéva hűségében. Ezért a harmonia köztük nem is állhat helyre, csak Genovéva halála oldhatja meg ezt a másképen lecsendesíthetetlen feszültséget. El kell ismerni, hogy Hebbel Müllert és Tiecket is felülmulja, mert nem dramatizált, hanem igazi drámát adott, azonban középkori tárgyával szemben anachronizmusként ható pszichológiai naturalizmusa sem a bécsi bemutatóján (1854), sem a berlini felújításon (1897) nem tudott a modern közönség lelkében hatást kelteni.³

Ha a kimerítő teljesség lenne a feladatunk, még egy sereg drámai feldolgozást kellene felsorolnunk, nemcsak a német,

¹ *Genoveva*. Trauerspiel in 5 Aufzügen von Ernst Raupach. Dramatische Werke erster Gattung. Hamburg 1855. III.

² *Genoveva*. Tragödie in fünf Akten von Friedrich Hebbel. Hamburg 1843.

³ Emil Kuh: *Biographie Friedrich Hebbels*. Wien 1877; Richard Meszlény: *Friedrich Hebbels Genoveva*. Eine Monographie. Berlin 1910. (Hebbelforschungen IV.)

hanem a francia drámairodalom környékéről is, ahonnan szintén sokan belekerültek e tárgy csábító varázskörébe. Csupán cím szerint ismerem Corneille Blessebois, A. M. Cécile, Levrier de Champion, Xavier La Chaussée tragédiáit; César Ribié, Anicet Bourgeois, Ch. Monrier (Valory) melodramáit s Lafitte és Franconi Jeune pantomimjeit — így ezeket a költői feldolgozások értékrendjében elhelyezni nem tudom. Azonban egyébképen is ismeretlen nevük feljogosít arra a gyanításra, hogy darabjaiknak kevés köze lehet a művészethez. Ebben a csoportban a legkiemelkedőbb név mindenesetre a Mme de Staëlé, a *Corinne* ünnepelet szerzőjéé.¹ Érdekes, hogy ő Golót, a legdrámaibb személyt, cselekvőleg föl sem lépteti, s általában meglepő és a megengedhetőség határát átlépő szabadsággal bánt mondai anyagával. Így Siegfried — nála «Comte de Brabant» — öt évi boldog házasság után vonul a szaracénok ellen. Ekkor már van egy négy éves fia, Adolf, s a börtönben Genovéva még egy leánynak ad életet. Tíz esztendő telt Genovéva a vadonban. Ekkor leányával elhagyja az erdőt s találkozik egy remetével, aki megmutatja neki a bűnét megbánt Goló sírját ezzel a különös felirattal: «Celui qui cette tombe renferme ici même n'a pu trouver le repos». Aztán a remete átad neki egy írást, amelyben Goló igazolja Genovéva ártatlanságát. A végén Siegfried megbocsát Genovévának s ismét feleségül fogadja őt. Épen csak a szerző neve menti külön megemlítését ennek a darabnak, amely észrevétlenül és figyelmetlenül átgázol a legenda minden szépségén.

Hebbel után általában egyetlen jelentősebb megnyilatkozás, mélyrehatóbb eszme vagy megkapóbb pszichológiai felfogás sem késztet megállásra, legföllebb csak az adatok nagy száma lep meg, amelyekből kitűnik, hogy a műkedvelő színpadok és a gyermekszínházak, különösen Németországban, még ma is állandóan műsoron tartják Genovéva szívhez szóló történetét. A nép előtt pedig olyan nagy becsben áll, hogy az egészen külön fejezetét teszi e tárgy szokatlan nagy terjedelmének. Egyáltalában nem túlzás, hogy a karácsonyi és a vízkeresztii játékok mellett *Genovéva* még ma is a legkedveltebb népszínművek közé tartozik, különösen Stájerországban és az osztrák-bajor Alpesek vidékén.² Gyökerük még a XVIII. század közepébe

¹ *Geneviève de Brabant*. Drama in trois actes et en prose, composé en 1808. Oeuvres. Paris 1821. 21—71 l.

² Weinhold: *Weinachtspiele und Lieder aus Süddeutschland und Schlesien*. Graz 1870; C. Engel: *Deutsche Puppenkomöden*. Oldenburg 1876; Hartmann: *Volksschauspiele*. In Bayern u. Österreich-Ungarn gesammelt. Leipzig 1880; Kralik u. Winter: *Deutsche Puppenspiele*. Wien 1885; Schlossar: *Deutsche Volksschauspiele*. In Steiermark gesammelt. Halle 1891; Brenner: *Altbairische Possenspiele*. München 1893.

fogózik. Egy 1828-ból való és nyomtatásban is megjelent ilyen népi darab pl. 67 felvonásra darabolódik szét és szó szerinti dramatizálása a német népkönyvnek. Az Innsbruck közelében fekvő Pradl községben 1833-ban egész nyáron minden második vasárnap eljátszották *Genovévát*. Bozen egyik szomszéd falujában 1856 augusztusában egy mennyegző alkalomával *Genovefa von Brabant* c. 3 felvonásos misztériumot adtak elő, amelyben Genovévával a vadonban együtt élő Keresztelő Sz. János is cselekvőleg résztvesz. A darab végén megjelenik Isten, üdvözli Genovévát s az alkalomnak megfelelően óvja a férfiakat, hogy ne adjanak egykönnyen hitelt a feleségükre szórt rágalmaknak. Golót pedig közben az ördögfiak a pokolba hurcolják. Az sem érdektelen, hogy a Kufstein melletti Brixleggben egy bizonyos Georg Schmalz nevű favágó és szénégető (1845) a saját szerzeményű Genovéva-dramája Goló szerepét mindig maga játszotta. De még alacsonyabb rétegekhez is eljutott ez a maga előtt korlátokat nem ismerő tárgy. Holtei említi, hogy egy sziléziai kis községben véletlenül alkalma volt végignézni egy cigánykaraván Genovéva-produkcióját, s hogy ez mily erős hatással volt rá, mutatja a *Vagabunden* c. regényének 8-ik fejezete, ahol rendkívül élvezetes képből örökitette meg e nem mindennapi látványt.

Hasonló ehhez Theodor Storm *Fole Poppenspüler* című elbeszélése,¹ amely mesterien eleveníti meg egy Genovéva bábjáték-előadást. Ez sem költői találmány, hanem a valóság elemeiből van összeállítva, épúgy, mint Holtei színes epizódja. Ezen a területen is sok érdekes adatot ismerünk, sőt nagyobb-részt csupán adatot, mert szövege alig egynehány bábjátéknak maradt fenn. Így egy boroszlói színlap az ismert nevű Schikanedert nevezi meg egy ilyen darab szerzőjéül.² Egy másik adat arról tudósít, hogy az 1883/84-ik évben Bécs környékén több helyen megfordult egy vándor bábjátékos, aki a népkönyvek leleménytelenül tönkrevájtott szövegét teletűzdelte Raimund és Nestroy elmés mondásaival. A berlini és a müncheni báb-színház még közvetlenül a világháború előtt is állandóan játszott Genovéva-bábjátékokat. Jobban érdekel bennünket az a fent már említett adat, hogy J. K. von Pauersbach Esterházy herceg báb-színháza részére többek közt egy Genovéva-darabot is írt, amelynek utolsó részéhez Haydn 1777-ben zenés kompozíciót készített.³

¹ *Ges. Schriften* IX. Magyarra fordította Rajka László *Bábjátékos Pali* címen. Cluj-Kolozsvár 1926. A Magyar Ifjúság Könyvtára 7. sz.

² *Genovefa oder deutsche Frauenwürde*. Ritterschauspiel aus dem Jahre 1018, in 4 Abteilungen von Schikaneder.

³ C. F. Pohl: *Joseph Haydn*. Berlin—Leipzig 1875. II. 9—10. l.

Ezzel új területére érkeztünk a *Genovéva*-feldolgozásoknak;¹ megemlítjük, hogy a XVII. és a XVIII. század fordulóján Münchenben már egy *Genovéva*-opera megbukott, úgyhogy C. L. Junkerig, aki 1780-ban Maler Müller balladájára melodramát írt (*Genoveva im Thurm*), a zene nem is nyúl a *Genovéva*-témához. Annál többet foglalkozik vele a következő évszázadban Anselm Hüttenbrenner, Beethoven és Schubert barátja, 1830-ban egy *Genoveva-ouverture*-t írt, s Huth romantikus operáját, amely Tieck szövegére készült, a berlini királyi operaház 1841 júniusában kétszer is bemutatta.² De legtöbb reményt Schumann operája³ iránt támasztott a közvélemény. Természetes, hogy az új-romantikus Schumannnak nagyon megtetszett ez a romantikus tárgy, s amikor Wagner Brabanti Elzát énekelte meg, ő ugyanakkor Brabanti *Genovévát* akarta a zene elbájoló varázsával megdicsőíteni. Szövegét Tieck és Hebbel után ő maga készítette, de sem a legendának Tieck drámájában megőrzött finom szépségeit át nem érezte, sem Hebbel világmegváltó Krisztus-gondolatát magáévá nem tette. Nem csoda, hogy nagy volt a csalódás, s a lipcei bemutató (1850 jún. 25.) — pedig oly nagy volt az érdeklődés iránta, hogy Liszt, Spohr, Meyerbeer és Hiller is résztvettek rajta s maga Schumann vezényelt — csak középszerű sikert hozott, s két előadás után a darab a műsorról le is került. Egy alkalommal Liszt is eldirigálta Weimarban, azonkívül más német színházak is néhányszor felelevenítették, a mult évben meg épen a berlini rádió műsorán is szerepelt, a nélkül, hogy igazi értéként meg tudott volna állapodni. Hasonló sors érte Bernhard Scholz 3 felvonásos romantikus operáját is,⁴ amelyet 1874-ben mutattak be először Nürnbergben. Van valami érdekes és jellemző ezekben a sorozatos sikertelenségekben. Azt lehet mondani ugyanis, hogy a *Faust*- és a *Don Juan*-mondán kívül nincs még egy annyira kedvelt és oly sokszor feldolgozott drámatárgy, mint a *Genovéva*. A dráma fejlődésének valamennyi fázisában találkozunk vele, az iskoladramától kezdve a «*Sturm und Drang*»-ig, a romantikus drámán keresztül egészen az operáig, népszínműig és bábjátékig. Mégis azt látjuk, hogy *Genovévából* nem sikerült egy minden időkre szóló klaszszikus mesterművet létrehozni. Nyilván nem a költők tehetőségében van itt a hiba, hanem magában a témában, mely a kiválóan epikus jellegű női hűség körül forog. A legendában

¹ Wilh. Nagel: *Die dramatisch musikalischen Bearbeitungen der Genovefa-Legende*. Ein Beitrag zur Geschichte der Oper. Leipzig und Zürich 1889.

² *Golo und Genoveva*. Romantische Oper in 3 Akten mit Tanz. Nach L. Tiecks *Genovefa für die Bühne* bearbeitet von C. A. Görner. Musik Von Huth.

³ *Genoveva*. Oper in 4 Akten nach Tieck und Hebbel von Robert Schumann.

⁴ *Golo*. Romantische Oper in einem Vorspiel und 3 Aufzügen nach Ludwig Tieck von Bernhard Scholz. Hamburg s. a.

s a népkönyvben még inkább érezhető két egymástól élesen elkülönülő s a két főszemély karakterével szorosan összefüggő vonás. Az egyik, a feltűnőbb, az idillikus-epikus jelleg; ezen nyugszik az elbeszélés megindító benyomása, amit Genovéa lényé sugároz ki magából, s az ő csendes passzivitása semmiféle drámai elemet nem rejt magában. A legendában érezhető drámaiságot, a másik elemet, Goló szerelmi vágya képviseli; ennek visszautasításából ágazik ki a tulajdonképeni cselekvény. E kettős arcúsága a legendának megnyilvánul minden részletében, főképen a tisztán epikus jellegű erdei jelenetekben, amelyek pedig rendkívül hatottak a drámaköltőkre. Ez az oka annak a nehézségnek és eredménytelenségnek, amellyel Genovéa drámai feldolgozása járt.¹

De a költészet többi műfajában sem hagyott tulajdonképen semmiféle emlékezetesebb vagy feltűnőbb nyomot. Mégis rendkívül érdekesek, beszédesek és a tárgy kapósságára jellemzők a nép- és a műköltészet széles területéről összeszedhető verses és epikus feldolgozások is. Hogy a népmese felszívta Genovéa történetét, az egészen érthető és természetes. Egy 46 strófás német népének,² mely a népkönyv anyagának száraz rigmusokba szedése, továbbá a Nisardnál és Garniernél olvasható két igénytelen francia népdal,³ amelyek Genovéa történetének csupán a főmozzanatait recitálják, aztán egy spanyol népies román,⁴ amely Ceriziers szövegéhez alkalmazkodó szép és egyszerű ének, és egy 112 strófás szicíliai dal,⁵ mely Cataniába s más olasz vidékekre is átszivárgott, mind érdekesen tanúsítja a Genovéa-tradíció eleven életét. Ezeknek az egyszerű s a köztudatban bizonyára még ma is benne élő énekeknek tárgytörténeti jelentősége túlszárnyalja a műköltők nagyrészt feledésre kényszerült verseit és regényeit. Köztük már könnyebb az eligazodás, mert jóval kevesebb lírikus és regényíró nyúlt Genovéa történetéhez, mint drámaíró. A sort Maler Müller nyitja meg két balladával, folytatja J. Baptist. Rousseau. Heine barátja, egy románcával s K. Simrock két összefüggő elbeszélő költeményével. Legterjedelmesebb e körben J. Weissbrodt műve, ki az eredeti latin hagyományt és a németalföldi szerkezetet katolikus jellegű eposzá szerkesztette, és Adolf Volger könyvkereskedő elbeszélő költeménye, amely

¹ Ludwig Gorm: *Die Technik der Genoveadramen*. Euphorion XVII. (1910) 106—111 l.

² L. Seuffert i. m.

³ Chr. Nisard: *Histoire des livres populaires etc.* Paris 1854. II. 138 l.; Garnier: *Histoire de l'imagerie populaire et des cartes à jouer à Chartres*. Chartres 1869. 78 l.

⁴ *Santa Genoveva, Princesa de Brabante*. Duran: *Romanzero generale*. II. 329., 1309., 1310. sz.

⁵ Pitre: *Canti popolari Siciliani*. II. 278 l.

meglehetősen szabadon alakította a Hohenstaufok korába helyezett cselekvényét. Azonban sem ő, sem más meg sem közelítette a forrásával valósággal szembehelyezkedő Christian Benedikte Naubert eljárását, aki a rablóromantika motívumai-val aggatta tele Genovéva-regényét. Rajta kívül még a francia Duputel, Louis Dubois, Lacroix és Robille a szerzői ilyen regényes műveknek.¹

Főlöskégen talán még szaporítani is lehetne ezeket az összekeresgélt adatokat, amelyek bennünket csupán azért érdekkelnek, hogy a mi irodalmunkban is elevenen lüktető *Genovévát* a szellemi élet nagy európai continuumába bekapcsoljuk. Minél inkább belemerülünk azonban ezeknek elemzésébe, annál inkább igazat kell adnunk Heinenek, aki egy helyen azt írja,² hogy hiába öltöztették a költők *Genovévát* cifrábnál cifrább ruhákba, mégis csak legszebb a rossz nyomású és esetlen metszetekkel díszített népkönyv, amelynek természetes báját egyetlen művészi készítmény sem tudta nemcsak felülmulni, de még meg sem közelíteni.

GYÖRGY LAJOS.

¹ Maler Müller: *Die keusche Genovefa im Thurm. Anna von Trauteneck bey Ritter Golos Grab*; Joh. Babtist Rousseau: *Die Pfalzgräfin Genovefa. Legenden*. Hamburg 1835; Karl Simrock: *Siegfried und Genovefa. Gedichte*. Neue Auswahl. Stuttgart 1863. 171 l.; Joh. Weissbrodt: *Genovefa. Gedicht*. Münster 1859; Ad. Volger: *Ginevra*. Ein erzählendes Gedicht. Altenburg s. a.; Chr. Benedikte Naubert: *Genoveva oder die Traume*. Neue Volksmärchen der Deutschen. 1789 · 1792.

² Romantische Schule 1833.

MAGYAR KÓDEX-CSALÁDOK.

(Ötödik, bef. közlemény.)

7. Világiak kódexei.

A magyar kódexirodalom jellegzetesen kolostori irodalom. A kódexirodalom termékeinek legnagyobb részét kolostorok lakói írták vagy másolták többnyire apácák részére. A mellett világi megbízók részére is dolgoztak a szerzetes könyvirók és másolók. Az írás mesterségében járatosak voltak világi papok és világi férfiak is. Nekik is köszönhetünk egynéhány kódexet. Dolgoztak kolostorok, nevezetesen apácák számára is.

A világiak részére készült vagy nem szerzetesek kezéből származó kódexeket több alcsoportra oszthatjuk.

a) Plébániai könyvek.

A középkorban hazánkban is voltak számottevő plébániai könyvtárak. Elegendő, ha a bártfai Sz. Egyed egyház könyvtárára hivatkozunk. A lelkipásztorkodással foglalkozó világi papságnak is szüksége volt szellemi táplálékra, lelki fegyverekre: könyvekre. Voltak a plébániai könyvtárakban minden bizonnyal magyar kódexek is.

Fölmerült az a kérdés, kódexirodalmunk ránk maradt alkotásai közt nem készült-e egyik vagy másik plébániai használatra. Nincs-e közte plébániai könyv?

1. *Döbrentei-kódex*. Vargha Damján ezt a zsoltáros könyvet plébániai használatra szánt kódexnek tartja. Szerinte ez a liturgikus könyv hasonló a német irodalomból jól ismert Notker Labeo szentgalleni bencésnek ugyancsak liturgikus célt szolgáló műveihez, melyek között megvan a *Psalterium* német fordítása is. A Döbr.-k. tartalmának anyagsorozatjai felölelik a világi hívek egész hitéletét, a plébániai istentisztelet szükségleteit.¹

Vargha okfejtésével szemben hivatkozhatunk arra, hogy a kódexnek vannak olyan liturgikus szövegei, melyek felülhaladják a mindennapos vallásgyakorlat vagy a plébániai isten-

¹ Sz. István Akadémia Értesítője. 1919. (IV. é.) 35—42. l.

tisztelet szükségleteit. Ilyen pl. a nagybőjti és nagycsütörtöki lábmosás kolostori szertartásának evangéliumi szakasza. Ez inkább arra vall, hogy a magyar zsoldáros könyv kolostori használatra készült.¹

2. *Imádságok*. Evvel a címmel szoktak hivatkozni a Sági István kiadta kis nyelvemlékre.² Az imádságok két részre oszthatók: a) Templomi imádságok. Szentbeszéd meg áldozás előtt és után. b) Tanulóifjúság imádságai.

Ezek az imádságok készülhettek esetleg plébániai használatra.

3. *Házasságkötő formula*. Erről a csonka nyelvemlékről már szóltunk. A házasságkötést a plébániatemplomban végezték s ott szükség volt ilyen formulára.

Ennyi az, amit kódexeink közül kapcsolatba hozhatunk a plébániai könyvtárakkal.

b) Világiak imádságos könyvei.

Kódexeink közt nem egy imádságos könyv van, melyek magyar nyelven szólaltatták meg a középkor kedvelt latin imádságos könyveinek, a *Hortulus anime* vagy az *Anthidotarius animenek* imádságait. Vannak apácák meg világi hívek részére készült imakönyvek.

Pintér Jenő nézete szerint világi emberek megrendelésére készültek: a Festetics- és Czech-k., Gömör-., Gyöngyösi-, Peer-k. Ez a lajstrom még felülvizsgálásra szorul.³

1. *Festetics- és Czech-k.* Mind a két imakönyv Kinizsy Pálné Magyar Benigna asszony részére készült a nagyvázsonyi pálos kolostorban.

Az irodalomtörténet és bibliografia művelői nem vették figyelembe az újabb oklevél-kiadványoknak Magyar Benignára vonatkozó adatait. Életrajzát kiegészíthetjük néhány vonással.

Magyar Benigna a magyar középkor egyik legrejtélyesebb asszonya. Vallási buzgóságból búcsút jár, végül gyilkosságba esik s alig tudja elkerülni a halálbüntetést. Benigna asszony elzarándokolt a bátai bencés apátság kegytemplomába s ez alkalommal értékes miseruhát adományozott a templomnak. Ezt a mohácsi vészig a templom kincstárában őrizték, a mohácsi csata után Pannonhalmára kerültek a bátai monostor kincsei.⁴ 1518-ban a nagyhétre s a húsvéti ünnepekre Rómába zarándokolt el Benigna asszony. Vele volt férje, vázsonyi Kereky Gergely, és annak anyja, Katalin. Azonkívül Korontai Zsófia, Móré Mihály neje, Erzsébet, és Bertalan diák neje, Katalin,

¹ IK. 1928. 71. l.

² M. Könyvszemle 1906. 345. l.

³ Pintér: *A magyar irodalom történetének kézikönyve*. Bpest 1921. I. k. 62. l.

⁴ Bunyitay-Karácsonyi: *Egyháztörténelmi emlékek*. Bpest 1902. I. k. 278. l.

mindannyian veszprémmegyei nemes családok sarjai. Április 5-én, húsvét hétfőjén beiratkoztak Rómában a Szentlélek-Társulatba.¹ Magyar Benigna asszony most még az örök városba zarándokol harmadik férjével, Kereky Gergellyel s alig egy évre rá fölbérelt orgyilkosokkal megölette férjét. A törvény értelmében halálbüntetés és jószágelkobzás várt rá. Kinizsi Pál hírnevére való tekintettel azonban Lajos király 1520 ápr. 4-én megkegyelmezett életének. Hogy mikor történt a gyilkosság, nem tudni pontosan. Az írók 1519 tájára teszik a gyilkosság idejét. A Szentlélek-Társulat anyakönyvéből megtudjuk, hogy 1518 húsvétján még Rómában járt Kereky Gergely.

Magyar Benignának, ennek a rejtélyes jellemű szép asszonynak s a vázsonyi pálosoknak köszönhetjük a magyar középkor két legszebb magyar nyelvű imakönyvét: a Fest.- és Czech-k.-t.

2. *Peer-kódex.* Egy Simon nevű világi ember használatára készült ez az imádságos könyv. Ki volt ez a Simon, még nem sikerült meghatározni.

Latin szövegek is vannak a kódexben, akárcsak az apácák használatára szánt kódexekben.

3. *Gömöry-kódex.* Ezt az imádságos könyvet világi nő részére készült kódexnek szokták mondani. Bárdos József is azt írja: «Valami Krisztina nevű asszony rendelt meg az apácáknál egy imádságos könyvet...» Katalin nevű apáca azután lemásolta neki az imádságokat.²

Téves vélemény, hogy ez az imakönyv világi nő számára készült. Az imádságok szövege (pl. 175⁴⁻⁷ l. Nytár XI. 347. l.) is elárulja, hogy apácák részére készült a könyv, sőt még azt is, hogy Krisztina maga is Krisztus jegyese (166²³ Nytár XI. 144. l.), v. i. apáca volt. Már Volf György megállapította, hogy Krisztina apáca volt.³

Az imakönyv a margitszigeti dömés apácák kolostorában készült. Katalin nővér szerkesztette Krisztina nővér számára, de a saját maga használatára is.

Vannak az imádságok között domonkosrendi liturgikus szövegek: a) Árpádházi Boldog Margit latin szolozsmája. b) A Domonkos-apácák nagyheti ájtatossága. Szerzője egy Ferenc nevű domonkos atya. Ez az ájtatosság megvan a Thewrewk-k-ben is. (Thewr.-k. 49—59. l. Nytár II. 277—80 ~ Göm.-k. 238—247. l. Nytár XI. 360—62. l.) Ezek kifejezetten domonkosrendi ájtatosságok. A nagyheti ájtatosságot világiak is épúgy elvégezhették, de a latin szolozsmára világi hívőnek nem volt szüksége.

A Göm.-k.-t tévesen tartják világi nő használatára készült imakönyvnek. Ezt a tévedést helyre kell igazítanunk.

4. *Gyöngyösi-kódex.* Ezt a nyelvemléket Pál bíró imakönyvének tartják. Már ismételtelen kifejtettem azt a nézetemet, hogy

¹ Monumenta Vaticana Hungariae. S. I. T. V. 138. l.

² Bárdos: *Szent Brigitta tizenöt imádsága codexeinkben.* Bpest 1903. 70 l.

³ Nytár. XI. k. XXIV—XXVI. l.

a «palbíró» (44¹² l. Nyttár II. 254) jelzés inkább a kódexíró v. i. Biró Pál nevére utal.¹

Az imakönyvnek a Pozsonyi k.-szel való szoros kapcsolata inkább arra vall, hogy apácák részére készült.

Csupán három olyan középkori magyar imakönyvünk van, melyekről biztosan tudjuk, hogy világiak részére készültek. Ezek a Fest.-, Czech- és a Peer-k. a hozzátartozó Csízióval.

c) Világi papok kódexíró tevékenysége.

A szerzetesek mellett világi papok is foglalkoztak kódex-másolással és kódexírással. A magyar kódexek — sajnos — ritkán jelzik a másolók nevét. Szerzetes kódexírót mindamellet nem egyet ismerünk névszerint is, de a világi papok kódexíró tevékenységéről nagyon kevés adatunk van. Névszerint alig ismerjük azokat a világi papokat, kiknek másolatában magyar kódexek maradtak ránk.

1. *Halábori Bertalan*. A Döbrentei-k. másolója Halábori Dobos Bertalan, Gergely fia egri egyházmegyei pap, királyi közjegyző. Egyik magyar zsoltároskönyvet másolta apácák részére 1508-ban.

Sokat tanakodtak azon, vajon a kezeirésében ránk maradt könyv átdolgozás-e, vagy csupán másolat. A feltűnő másolási hibák arra vallanak, hogy Bertalan pap másoló volt, nem átdolgozó.

2. *Biró Pál*. Jó magam Biró Pált tartom a Gyöngyösi-k. egyik írójának. Az ú. n. 3. kéz munkája az ő kezeirása. Munka közben folytonosan javít, töröl a szövegben. Épezért fordítónak tarthatjuk, nem pedig másolónak. A magyar imakönyv közé ékelt kéziratos latin szövegek, úgy látszik, egyházi férfú olvasmányainak kivonata.

A Gyöngy.-k. e részének íróját egyházi férfúnak kell tartanunk. Biró Pál világi pap lehetett.

3. *Velikei Gergely*. A Keszthelyi k. másolója Velikei Gergelynek mondja magát. Lékán dolgozott 1522-ben.

Világi pap volt-e, vagy világi ember, nem tudjuk. Volf György egyházi embernek tartotta: szerzetes vagy világi papnak.² Szerzetes nem lehetett, mert akkor aligha maradt volna el neve mellől a «fráter» jelzés. Nevére még visszatérünk.

d) Világi kódexmásolók.

Világi emberek, jókedvű íródeákok is serénykedtek magyar kódexek másolásában. Néhányuk a nevét is följegyezte az utókor számára..

¹ T 52—53. l. — IK. 1928. 62. és 72. l.

² Nyttár XIII. k. XIX. l.

1. *Németi György*. Ő a legelső kódexmásolónk, akinek nevét ismerjük. Hensel Imre fia volt. A Münchener k. egyik másolója. Moldvában, Tatros városában 1466-ban fejezte be a bibliafordítás újszövetségi részének, Sz. János evangéliumának másolását. Világi embernek tartják.

Németi György atyját, Hensel Imrét erdélyi szász embernek vélik s magát a kódexmásolót is erdélyi szász származásúnak mondják. Hensel Imrét szeretik azonosítani Emericus de Septem Castris-szal, aki 1407-ben lett a prágai egyetem borostyánkoszorúsa.¹ Jireček, akire ez adatnál hivatkoznak, sokkal óvatosabb az azonosításban. Csak mint föltevést említi, melyet nem tudunk valószínűvé tenni.

A Németi név az akkori kor szokása szerint a születési helyről vett név. Németi nevű helység volt pl. Bács megyében, a szerémségi Kamonc közelében is, ahonnan Moldvába menekültek a bibliafordító Bálint és Tamás papok meg híveik.² Moldvában a Moldova folyó mellett, Tatrostól nem messze, is van Neamț (= német) nevű vár.³

Németi György származási helye még eldöntetlen.

2. *Mihály deák*. A Pozsonyi k. legnagyobb részének másolója Mihály deák. 1520-ban dolgozott rokona, egy E. kezdőbetűs apáca kedvéért. Kiletét még nem sikerült közelebről meghatározni.

3. *Velikei Gergely*. A Keszthelyi k. zsolttároskönyvét másolta Lékán 1522-ben. Tartalma nagyrészt azonos a Pápai Pál ferenc-rendi szerzetes másolatában 1539-ből ránk maradt Kulcsár-k.-szel. Mind a kettő a zsolttároskönyvnek ferences típusát tünteti föl. Lékán volt a középkorban ferenc-rendi kolostor.⁴ Onnan kaphatta másolásra a zsolttároskönyv régebbi példányát.

Milyen minőségben élt Velikei Gergely Lékán, azt nem tudjuk. Nem jelzi, hogy egyházi férfiú volt, azért inkább világi embernek tarthatjuk. Léka közelében van Velike nevű vas megyei község. Onnan vehette esetleg a nevét. Azonban Pozsega megyében is volt Velike (ma Velika) nevű város, hasonló nevű várral.

Történelmi emlékek szólnak egy Welykei Gergely nevű pozsegamegyei birtokosról. A Velikei-család a vele egy törzsből származó velikei (cseglini) Bekefi-családdal osztozott Petnye várának birtokában. Welykei Gergely özvegye, Orsolya birtokait és Petnye várához való jogát 1519-ben zálogba adta cserneki Desseffy Ferenc pozsegai főispánnak.⁵ Evvel az 1519 előtt elhalt Welykei Gergellyel nem azonos a kódexmásoló.

¹ M. Nyvr 1898. 359. l.

² Csánki Dezső: *Magyarország történeti földrajza*. Bpest 1894. II. k. 158. l. — Érdújhelyi Menyhért: *A kalocsai érsekség a renaissance-korban*. Zenta 1899. 259. l.

³ Auner Károly: *A romániai magyar telepek történeti vázlata*. Temesvár 1908. 3. l. és térkép.

⁴ Karácsonyi János: *Szt. Ferenc rendjének története*. Bpest 1923. I. k. 196. l.

⁵ Éble Gábor: *A Desseffy család*. Bpest 1903. 29. l. Századok 1903. 757. l. — Csánki i. m. II. k. 392., 394., 398. és 449. l.

A pozsegamegyei Velikén 1492-ben egy Gergely nevű pap volt a Sz. kereszt egyház plébánosa.¹

Bajos eldönteni, vajon a kódexmásoló Velikei Gergely a történeti nevezetességű Velikei családnak volt-e a sarja, vagy pedig a vasmegyei Velike helységről kapta-e a nevét.

8. Nem katolikus kódexek.

Külön csoportot alkotnak a nem katolikus kéztől eredő kódexek. Beszélnek huszita és protestáns kódexekről.

a) A huszita biblia.

Sok vitára adott már alkalmat az ú. n. huszita biblia.

Egy ferences krónika értesít róla, hogy a szerémségi Kamoncról 1439-ben huszita érzelmeik miatt Moldvába menekült Tamás és Bálint papok, a moldvai önkéntes számkivetésben magyar nyelvre lefordították a teljes Szentírást. Tamás és Bálint bibliájával szeretik azonosítani a ránk maradt legrégibb bibliafordítást, melynek szövegét a *Müncheneri*, *Bécsi* és *Apor-k.* lapjai őrizték meg.

Az eredetilig ferences biblia néven ismert, újabban pedig bencés vagy prémontrei eredetűnek vitatott bibliafordítást tartják egyesek még mindig huszita eredetűnek. Vajon milyen érvekre támaszkodnak a huszita elmélet hívei?

1. Legfőbb érvük a névtelen ferences krónikairó vagy másoló tudósítása.

A huszita elmélet hívei fennen hangoztatják, hogy a ferences krónika tudósításának hitelességéhez kétség sem fér. Gálos Rezső, aki nem érte be a gyulaférvári kézirat szövegével, hanem a müncheni testvérkéziratra is kíváncsi volt, azt állapította meg, hogy a «szent szellet»-ről szóló rész egy későbbi másolónak szubjektív betoldása a krónika szövegébe.²

Épen a bibliafordításról szóló részlettel végződik a ferences krónikának legrégibb része, az egész mű megkezdőjének, Szalkai Magyar Balázs ferences atyának írása.³ Akik szinte esküsznek a krónika tudósításának hitelességére, mindmáig adósak maradtak annak a bizonyításával, hogy a kérdéses részlet csakugyan Szalkai Magyar Balázs tudósítása s nem valamelyik későbbi másolónak betoldása.

¹ MVH. S. I. T. V. 15. l.

² Gálos i. m. 38. l. (A ferences krónika müncheni kéziratát — Clus 9071 — magam is ismételtelen tanulmányoztam s megerősíthetem Gálos állításait. A müncheni kéziratnak szóbanforgó fejezete egyező a gyulaférvári kézirat előadásával, csak épen a Tamás és Bálint papokra meg a bibliafordításukra vonatkozó részlet nincs meg benne.)

³ Toldy: *Analecta monumentorum Hungariae historica*. T. I. 241. l.

2. Másik főérvük a «Spiritus Sanctus-szent szellet» fordítás. A huszita bibliának ez a sibboleth-ja.

a) A ferences krónikás megbotránkozott a «Spiritus Sanctus-szent szellet» kifejezésen s ebben látta a kezeügyében megfordult, közelebről nem ismert bibliafordítás eretnekségét. A ránk maradt kódexbibliában sokszor előfordul a «Spiritus Sanctus-szent szellet» vagy «spiritus-szellet» fordítás, ez alapon azonosítják ezt a bibliát Tamás és Bálint bibliájával.

A «szent szellet» vagy «spiritus-szellet» kifejezés nyelvi régiség, nem pedig eretnekségnek ismertető jegye. Ez a kifejezés közkeletű volt a kódexek korában s kortárs nem botránkozott meg rajta. Egyébként a «Spiritus Sanctus-szent szellet» vagy «spiritus-szellet» fordítás korántsem kizárólagos a kódexbibliában, sűrűn keveredik a «Spiritus Sanctus-Szentlélek», «spiritus-lélek» fordítással.

Senki sem tudhatja bizonyosan, milyen bibliát forgatott a névtelen ferences, mégis bizonyosra veszik, hogy a kódexbibliát látta.

b) Waldapfel József egy újabb érveléssel igyekezett megcáfolni a «szent szellet» bizonyító erejét. Szerinte nemcsak a névtelen ferences, hanem már az Ap. k. másolója is eretnekséget látott a «szent szellet» kifejezésben.¹

Waldapfel Mészöly Gedeon nyomán összevetette a *Magnificat*-nak az Ap. k. 126. lapján (Nytár VIII. 230. l.) kezdődő szövegét a Münch. k. szövegével. A szöveg — úgymond — «szóru-l-szóra egyezik a Müncheni-kódex szövegével, csak épen a szent szelletet javították ki szentlélekre». Tehát már az Ap. k. másolója is eretnekséget látott a «szent szellet» kifejezésben, azért írt helyébe «szentlélek» szót.

Waldapfel néhány sorában szinte hemzsegek a tévedések. A Münch. k. szóbanforgó helyén nem is fordul elő a «szent szellet» kifejezés. Csupán annyi történt, hogy az Ap. k. másolója a régies «szellet» szó helyébe «lélek» szót írt, mint ahogy más régies alakot is fölcserélt akkortájt használatosabb kifejezéssel. Az Ap. k.-nek ugyanaz a keze másolta a zsoldárfordítást is. A zsoldárok szövegében ugyanaz a másoló épen tizenhétszer hagyta meg a «szellet» szót. Kézzelfogható bizonyíték rá, hogy épenséggel nem látott eretnekséget e kifejezésben.

Waldapfel új bizonyítéka merő tévedésen alapul.

3. Horváth Cyrill a Szentírás ószövetségi részének, különösen a Makabéusok könyvének fordításában mutatkozó eklektív eljárásban látta a biblia huszita jellegét.

Kiderült, hogy a válogatásnak ez a módja egybeesik a breviáriumi olvasmányok sorrendjével és anyagával.² Tehát épenséggel nem huszita szokás.

¹ IK 1927. 98. l.

² T. 47—50. l. — Gálos i. m. 16—17. l.

4. Ilyen érvet is hangoztatnak: a Szentírás könyveinek a köz javára magyar nyelvre való fordítása már magában véve is eretnokség és forradalmi tény a katolikus egyházzal szemben.¹

Ez annak az elcsépett, de százszor megcáfolt vádnak a fölelevenítése, mintha a katolikus egyház tiltaná a Szentírás olvasását. A különböző szerzetesrendek alapítói mindennapos és elsőrendű kötelességévé tették a szerzeteseknek a Szentírás fordítását és tanulmányozását. Az Érdy-k. névtelen kartauzija is melegen ajánlja a Szentírásnak s különösen Sz. Pál leveleinek olvasását.² S mivel latinul nem vagy nem jól értő olvasóknak írta művét, természetesen a Szentírásnak magyar fordítására gondolt.

A Bécsi és Münch. k. másolásával csaknem egyidejűleg dolgozott Báthori László pálos szerzetes a maga bibliafordításán. S mennyi szentírási könyv van kódexeink lapjain!

Nem vehetjük komolynak, tudományos értékűnek az olyan állítást, mintha Tamás és Bálint papok korában csakis eretnekek fordíthatták volna le a Szentírást.

A biblia huszita eredetének bizonyítékai nagyon összezugsorodnak a kritika boncoló keze alatt. Revizióra szorul az a hangzatos szöveg is, hogy hazánkban az előreformáció (értsd: a huszitizmus) tűzén gyuladt meg a reformáció irodalmának fáklyája. Már Pap Károly óvatosságra intett e tekintetben.³

Ernyey József megállapítása szerint a cseh források a moldvai huszitáknak még huszita voltát is kétségbevonják, a tatrosi bibliát mégis hivatalosan huszitanak mondják nálunk.⁴

Meggyőződésem szerint a kódexbiblia katolikus fordítás. Tamás és Bálint fordítása elkallódott.

b) Protestáns kódexek.

Az ide sorolható nyelvemlékek tulajdonképpen már nem tartoznak a kódexek korába. Késői nyelvemlékek, amikor már voltak nyomtatott magyar könyveink. A teljesség kedvéért áttekintjük ezeket is.

1. *Batthány-k.* Református szertartásos énekeskönyv, úgynevezett graduál 1541 és 1563 közti időből. Ezt a régi katolikus szertartási könyvek felhasználásával készült graduált tartják a legrégebb magyar protestáns énekeskönyvnek.

2. *Keszthelyi k. függeléke.* A Keszth.-k. még a XVI. században a protestáns Batthyán Boldizsár birtokába került Németújvárra.

¹ Harsányi István: *A magyar biblia.* Bpest 1927. 8. l.

² Érdy k. 4°. I. (Nyár IV. 3. l.) és 208¹⁷ (IV. 314.)

³ IK. 1927. 128. l.

⁴ Föld és Ember. VI. évf. (1926.) 75. l.

A Batthyán-család ajándékozta 1649-ben vagy 1661-ben a német-újvári ferences kolostornak. A kolostorból 1667-ben újból protestáns tulajdonba jutott.

A kódexnek eredetileg üresen maradt lapjaira (459—60. és 473. l.) XVII. századi kéz beírta a *Qui habitat in adiutorio altissimi* zsoltár szövegét. Ez a protestáns ének a 90. zsoltárnak verses átdolgozása s már megvan Bornemisza Péter *Énekes könyve* (Detrekő 1582) lapjain is.

3. *Imádságok.* Esetleg vitathatná valaki a Sági kiadta imádságok protestáns eredetét. A szentáldozási imádságokban mintha a két szín alatti úrvacsorának volna nyoma.¹ Az imádságba az általános gyónás is bele van fűzve. A Miatyánk szövegét illetőleg Máté evangéliumára (VI. 9—13.) hivatkozik a nyelvemlék. Máté evangélista szövegéhez igazodnak ma is a katolikusok.

*

Áttekintettük kódexeink összes csoportjait, holott eredetileg csak a kolostori íróműhelyek alkotásaival óhajtottunk foglalkozni. Vesződéses munka az ilyen szemle, de megérdemli a fáradságot. Itt is, ott is alkalom nyílik egyes meggyökereedett tévedések kiigazítására.

TIMÁR KÁLMÁN.

¹ M. Könyvszemle 1906. 349. l.

A KÖZÉPKORI MAGYAR VERS RITMUSA.

(Második közlemény.)

f) *Lirikus tizenkettős.* (4 | 3 || 3 | 2)

Az előbbivel csak szótagszámban egyező, de jellemében eltérő versfaj. Egy képviselője van középkori irodalmunkban [15] a Pomÿnoczkÿ Fülöptől lejegyzett két soros daltöredék (495). Csak két sor, s a második pusz tán változata az elsőnek: *Bátya, bátya, melly az út Becskerekére*, mégis igen jelentős emlék, mert hangjegyek alá írva maradt ránk, s így ismerjük az ének dallamát is — olyan ritmikai tény áll tehát itt rendelkezésünkre, amellyel ellenőrizhetjük a szöveg ritmusát. Milyen genetikus kapcsolatban van az éneknek ez a két eleme, egyszerre keletkeztek-e, s ha nem, melyiket illeti a prioritás, nem tudjuk, még az is csak föltevés — noha, úgy nézem, megdönthetetlen — hogy dallam és szöveg népi termék: de mindez most nem fontos; a fontos az, hogy a dallam igazolja a sornak azt a ritmikai képletét, amelyet a címsorban adtunk. Ezt a két sort nemcsak a mai ritmusérzékünkkel kell egy kétütemű hetes és egy kétütemű ötös sorfélre bontanunk s mindegyik dimetert megint egy szaporázó és egy lassító ütemre, hanem ezt a tagolást vitte bele tudatosan maga az énekszerző, ha versét a kéziratban is látható dallamra írta, vagy ha a szöveg volt előbb készen, ezt a ritmikai képletet olvasta ki belőle a dallamszerző. Mindegy, ez a daltöredék azzal a messze távlatot nyitó tanulsággal szolgál nekünk, hogy a XVI. század második-harmadik tizedében — ebben a korban jegyezte le Pomÿnoczkÿ Fülöp a dalt — az irodalomban élt ez a magyaros sorfaj, s élt bizonyára a nép körében is — onnan került, Horváth Cyrill szerint, a lejegyző tollára. A daltöredék második dimeterében a tagolás nincs határozott szótaghoz kötve — az egész sorfelet egy szó tölti ki — de a sorfaj sajátos lejtése így is olyan erős, hogy a dallam nélkül is kiéreznők.

Az eddig tárgyalt 15 középkori vers értelmezésével nem volt nehézségünk; értelmezni, mai ritmus-érzékünkkel megfejteni nem lesz nehéz a következő hat éneket sem, de az elsőt még Horváth János nem ismerhette, a többi ötnél pedig túl kell mennem a pusztá értelmezésen és szembe kell állítanom a magaméval Horváth János értelmezését. — Az előbbi 15 vers természetét illetőleg is volt közöttünk eltérés, de az eltérő elvi

alapról is egyformán értelmezhattük a vosszorokat — a most sorra következőknél az elvi szempontjaink annyira elkülönülnek, hogy kihatnak az értelmezésre is.

g) *Háromütemű tizes* (4 | 3 | 3, 4 | 4 | 2 vagy 4 | 2 | 4).

A háromütemű tizesnek ez a háromféle összetétele egyaránt ismeretes az újabb költészetből,¹ de ott mint eltérő jellegű fajok szerepelnek: rendszerint nem járnak együtt s nem helyettesítik egymást.² Milyen volt a viszony e három egyező szótagszámú sorfaj között a középkorban, azt nem vizsgálom — a versfejlődés terére nem akarok ezúttal sem átsiklani — de össze kellett kapcsolnom e háromféle tagolású tizeset, mert az a két középkori versünk, amelyet a mai ritmus-érzékünk háromüteműnek tart, vegyest mutatja a kétféle tagolás képét. Egyik ilyen versünk

1. [16.] a legújabban, ez év elején fölfödözött *Soproni virág-ének*nek nevezhető két soros daltöredék:}]

Virág, tudjad, tőled el kell mennem,
És te éretted kell gyászban öltenem...

A virágéneket a Magyar Nyelvtudományi Társaság ülésén mutatta be fölfödözője, vitéz Házy Jenő levéltáros; nagy irodalomtörténeti jelentőségére utalt a bemutatóról beszámoló Eckhardt Sándor³. Az új nyelvemlék hasonmását rövid ismertetés kíséretében közreadta Házy Jenő⁴ és valószínűvé tette, hogy az éneket Sopron városának 1495-ben már nem élt jegyzője, Gugelweit János örökölte meg. Így az 1495 előtt — nyilván jó pár évvel korábban — keletkezett.⁵

Az éneknek verstani (sőt talán verstörténeti) jelentősége is igen nagy. Csak két sor ugyan, s a második jelen formájában kétségkívül romlott szöveget ad, úgyhogy értelmezésénél kénytelenek vagyunk a szövegjavítás kockázatos eljárásához nyúlni: mégis sok érdekes tanulssággal szolgál. Egyike azoknak a kevésszámú verses emlékeinknek, amelyeknek eredetiségéhez nem fér kétség, sőt mint szerelmes vers népies jellegéhez sem — vagy mondjuk óvatosabban, ahhoz, hogy nem papirosra fogalmazták. Továbbá szokatlan a vers háromütemű volta. Vagy 60 középkori versünk között eddig egyetlen egy ilyen ismertünk, így ez a második. Végül figyelemreméltó a vers jó perdülése: ha a második sor első üteméből elhagyjuk

¹ A harmadik típus azonban csak a népköltészetben fordul elő, ott is ritkán.

² Azért előfordulnak vegyesen is; második és harmadik a népnél, az első és második az irodalomban is. (P. o. Petőfi *Szilaj Pistája*.)

³ Napkelet VII. évf. (1929. 5. sz.) 390. l.

⁴ Magyar Nyelv, 1929: 88—91. l.

⁵ Házy bizonyosnak mondja, hogy a följegyző Gugelweit János volt. Okfejtése azonban nem teljesen meggyőző.

a ritmust megrontó, teljesen fölösleges ötödik szótagot,¹ a két sor egészen kielégíti a mai ritmusérzékét. Sajnos, mivel a töredék csak két sor, tagolására nem kapunk határozott útmutatást. Első pillanatra a 4 | 3 | 3 tagozás tetszik kívánatosnak, mert így szemre hibátlanul kiadja mind a két sor a képletet

Virág tudjad | tőled el | kell mennem
Es éretted | kell gyászban | öltözni

de már első hallásra is tetszetősebb a másik, 4 | 4 | 2 tagozás, ezt kívánja az értelem is, noha ebben az esetben a második sorban a második metszet kettévágja a szót:

Virág tudjad | tőled el kell | mennem,
Es éretted | gyászban kell öltözniem.

Lehetne gondolni kevert tagolásra is, arra, hogy az első sor az előbbi, a második az utóbbi sorfajhoz tartozik. Ez a kapcsolat azonban, épen rimes soroknál, megengedhetetlen.

Akármilyen sorképlet megvalósításának fogjuk föl az éneket, bizonyos, hogy ritmusát nézve középkori emlékeink legjavához tartozik.

A másik háromütemű tizesünk

2. [17.] Vásárheli András közismert Mária-hymnusa, a Peer-és a Thewrewk-k.-ben olvasható *Angyaloknak nagyságos asszonya* (236).

A 17 négysorú, egyrimű versszakból, tehát 68 sorból álló ének szövege (a Thewrewk-k. szövege egy versszakkal rövidebb) több helyütt romlott, s noha a két változat nem nagyon tér el egymástól, Horváth János ügyes kézzel a Peer-k. nyolc sorát kijavította a másik szöveg segítségével.² Az első föltűnő, de már a dipodikus verssorokból jól ismert jelenség, hogy a sornytó verselem, itt az első 4 szótagú ütem, sokkal tisztábban csendül, mint a sornak a fő metszet után eső ütemei. A hymnus 68 sorából ugyanis 58 megtartja a pontos szótagszámot, s közülük 57 négyes ütemmel kezdi a sort: a fő metszet tehát egy kivétellel minden szabályos sorban a maga helyén van. Ez a szabályosság a sor második felében megzavarodik: ütemezésük bizonytalanná válik, mert a sorokból nem érzünk ki tipikus tagoló eljárást. A két leggyakoribb tagolás az ütemfelezés (3 | 3) és 2 | 4-es ütemezés majdnem pontosan ugyanannyiszor kerülnek elő — amaz 20, emez 21 sorban³ — s így még azt sem dönthetjük el, hogy a háromütemű tizesek melyik csoportjába iktassuk Vásárheli énekét. A többi 15 sorfél amorf,

¹ Háromféleképpen is meg lehet igazítani a sort: és helyett s, éretted helyett érted, s a te is bátran elmaradhat.

² Az alábbi értelmezésben a Horváth megigazította sorokat is a szabályosokhoz számítom.

³ Különös, hogy ez az újabb költészetünkben igen ritka tizes sorfaj (4 | 2 | 4) ilyen sűrűn szerepel Vásárheli énekében.

mai ritmusérzékünkkel össze nem egyeztethető;¹ ez relative nagy szám, de velük szemben a két szabályos megosztású sorfél mégis uralkodóvá emelkedik (az arány majdnem 1:3).

Egyébként is van, ami magyarázza a ritmus ingadozását vagy épen enyhíti a nyomában járó kedvetlen érzést. Ez a sorfaj kényesebb és nehezebb, mint a hosszabb, dipodikus sorok; a hat szótagú sorfelek, amint már ismételtlen utaltam rá, kivált ha a sor záróelemei általában mozgékonyabbak, mint a többiek; a szövegromlásról sem szabad megfeledkeznünk mint hatásrontó tényezőről: mindezt figyelembe véve az *Angyaloknak nagyságos asszonyát* határozottan háromütemű tizesnek tarthatjuk; ritmusa nem olyan határozott, mint a *Soproni virágéneké*, de még mindig sokkal tisztábban kiérzik, mint akárhány protestáns korból származott éneknek.

Horváth János a verset másként értelmezi. Egyik módszertani elvéhez híven a mai ritmusérzék nem fogadja el középkori magyar versre nézve ritmikai ténynek, s azért az ének versalakját a szerinte egyedüli ritmikai bizonyosság alapján, latin versforma nyomán iparkodik meghatározni. De olyan nehézségekre bukkan, amelyeket, véleményem szerint, nem tud elsimítani. Először is a latin versformát mint ritmikai bizonyosságot — így köti ki ő maga — csak akkor fogadhatjuk el, ha a magyar vers a latinnak fordítása. Már pedig Vásárheli éneke eddigi tudomásunk szerint eredeti, semmi nyom nem vall arra, hogy fordítás — inkább ellene szóló érveink vannak; de még ha fordítás volna is, forrását nem ismerjük. Így ha megbízható eredményre akarunk jutni, nem szabad a magyar versalakot latin versalakkal kapcsolatba hozni. Horváthnak van ugyan kisegítő eszközül két föltevése, de az első, egyébként is veszedelmes föltétel erre az esetre nem illik, a másik pedig objektív kritérium híján szubjektív értelmezéseknek enged teret. Szabad ugyanis Horváth szerint latin versalakkal egyeztetni az eredeti magyar verset akkor, ha «versalakja a latinból fordítottakéval egyezik» — ámde latinból fordított verseink között egyetlen egy háromütemű tizesünk sincs — vagy ha versalakja «latin előképre vall». Ezúttal nyilván csak erről az utóbbi esetről lehet szó — de hozzá kell tennünk, hogy a hypostasált előképpel való dolgozás nem vezethet objektív bizonyosságra, legföllebb ritmikai ténnyel nem támogatható lehetőségre.

A második nehézség épen ennek a hypostasált előképnek megválasztásában jelentkezik. Egy kései utalás (1719-ből)

¹ Az 57-hez még hiányzó egy sor tagolása az egyébként szabályos, sőt kedvelt, itt azonban kirívó 4 | 2. Figyelemre méltó jelenség, hogy a hatos sornak (és sorfélnek) épen ez a tipikus, sőt talán eredeti tagolásmódja 68 sorban csak egyszer kerül elő: szinte lehetetlen kitérni az elől a föltevés elől, hogy ez nem lehet véletlen műve. Vajon lehet-e messzebb menő következtetéseket fűzni ehhez a tartózkodáshoz?

szerint a *Salve mater misericordiae* kezdetű verset az *Angyaloknak királyné asszonya* nótájára kell énekelni. Noha épen nem bizonyos, hogy az idézett vers és Vásárheli himnusa egy,¹ Horváth János megcserélve a minta- és a leszármazott ének viszonyát — ez némileg kockázatos — s az idézett XVIII. századi magyar ének helyébe beleiktatva a középkori himnust, azt a *Salve mater misericordiae* utánzatának tartja.²

Ez, úgy látom, még nem ad elég alapot arra, hogy a *Salve mater misericordiae*ről varrjunk hímet a Vásárheli-hymnusra — legfőleg akkor, ha a magyar ének és mintaképe között nagymértékű vagy épen teljes ritmikai egyezést találunk. De épen itt van a harmadik, a legnagyobb nehézség. A *Salve mater misericordiae* kezdetű latin vers, úgy amint Horváth János jellemzi, igen sajátos versalak. A «sorok első 4 szótagja trochaikus, folytatólagos 6 szótagja jambikus lejtésű; a két rész között sormetszet. Olykor a metszet előtti rész is jambikus lejtésű, s a cezura is elmosódik.» (66. l.) Ennek a «lejtésváltó tízes»-nek — a kifejező elnevezés Horváth-tól való — két fő karakterisztikona tehát, hogy tíz szótagú és jambikus lejtésű sor — ami olyan sajátossá bélyegezné, a metszet a második láb után és a lejtésváltás, a trocheus fölcserélése a második sorfélben jambussal, másodrendű karakterisztikonok, mert hiszen mindegyik elmaradhat. S milyen az a magyar vers, amely ezt a latin lejtésváltó tízest mint előképét a magyarban másolja, milyen szabású vers a Vásárhelié? Idézem szó szerint Horváth János jellemzését: «Sem trocheusi, sem jambusi lejtésről nincs tehát szó sorfajunkban. A latin mintából veszi e sorfaj a 10-es szótagszám megkötöttségét, valamint a következetes 4+6 tagozódást. A második félsorban azonban a latintól teljesen független taglalási rendszer alapján jár el.» (69. l.) Ez azt jelenti, hogy a magyar vers a latin legfontosabb karakterisztikonát, a jambikus lejtést, nem ismeri, még kevésbé azt a vonását, amely ezt a sort olyan különössé, lejtésváltóvá, teszi, viszont a fő metszetet, amely a latinban elmosódhatik, annyira megköveteli a 4-ik szótag után, hogy hiányát itt, a magyarban hibának érezzük. Valójában nincs más közös elem a két versfaj között, mint a 10-es szótagszám, s ez önmagában nem jelent semmit, mikor középkori verssoraink szótagszáma olyan kis skálára van szorítva (8-tól 15-ig). S a két verssor jelleme, hangulata annyira eltérő, hogy közöttük mai ritmus-érzékünk nem kapcsolatot, hanem ellentétet érez — s érzett nyilván a középkori ritmusérzék is.

¹ Az állítólag egyező dallam bizonyító erejét még jobban meggyöngíti, hogy egy másik, az előbbinél korábbi utalás szerint (l. Horváth C. 245. l.) Vásárheli énekének nótája egy *Salve mater Maria* kezdetű ének volt.

² A latin himnus és a magyar ének között tartalmi kapcsolat alig van.

Íme a két vers első strófája:

Salve mater — misericordiae,
Mater spei — et mater gloriae,
Mater dei — et mater gratiae,
Mater, inquam, — totius gloriae.¹

Angyeloznak | nagyságos | asszonya
Úr Jézusnak | bódogságus | anyja
Menyországának | szépséges | ajtója
Paradisomnak | vagy széles | kapuja.

Olyan messze áll egymástól ez a két ritmikai jelenség, hogy egymástól való függetlenségük még akkor is nyilvánvaló volna, ha a két versfaj összekapcsolására megvolna a magyar vers fordított voltában a tárgyi alap. Akkor is azt kellene mondanunk, hogy Vásárheli lefordította a latin verset, de nem a latin eredeti ritmusrendszerében, hanem egészen más, magyar ritmusrendszerben.² Mert hiába, az is csak ritmikai tény, hogy az *Angyeloznak nagyságos asszonya* ha nem mindenütt hibátlanul is, de elég jól ritmizálható a háromütemű magyar tizes módján.

h) *Négyütemű tizes.* (3 | 2 || 3 | 2).

Ez a kurta ütemekből alakult sorfaj újabb irodalmunkban nem használatos, népköltészetünkben azonban régóta él. Középkori irodalmunkból két magyar példáját ismerjük, a *Szent László-hymnust* és a Mátyás királyt sirató éneket. Noha mind a kettő ismételtelen eltávozik az ideális versschemától, a négyütemű tizes jellemző vonásai olyan élénken felismerszenek rajtuk, hogy aggodalom nélkül beoszthatjuk közéjük, s akár az első 15 verssel együtt a határozottan értelmezhető sorfajok között tárgyalhattuk volna — ha e sorfaj természetére vonatkozólag nem volna Horváth Jánosnak eltérő véleménye. Ő ugyanis a magyar *Szent László-hymnusszal* egy töről fakadt s vele formailag teljesen megegyező latin *László-hymnust* sapphicus tizesnek tartja, s a magyar hymnust, mint amannak fordítását,³ ugyanebből a szemszögből nézi. (70. l.) Horváth

¹ A latin vers egyébként elmehet metrikus (ötös) jambus számba is.

² A magyar vers ritmusrendszere sokkal közelebb áll a három részre tagozódó látszólagos sequentia-soréhoz, amelyenre Horváth Cyrill idéz példát. (244. l.)

³ A két egyező szöveg viszonya még nincs végleg eldöntve, de nagyon valószínű, hogy igaza van Horváth Cyrillnek, aki a régibb fölfogással ellentétben a latint tartja eredetinek és a magyart fordítottnak. Érvei közül azonban egyet, úgy vélem el kell ejtenünk. Annak a föltevésnek, hogy a magyar szöveg alapján készült a latin, szerinte egyik akadálya a latin vers harmadik sora: *Regis regum gemma praeclara* — ennek ugyanis magyar aequivalensét nem lehet megadni: nem lehet megkonstruálni azt a magyar sort, amelynek ez a latin a fordítása volna. Igaz, de ez a latin sor nyilvánvalóan corruptela, nem így került ki a szerző tollából. Egyrészt ritmikailag helytelen (2 | 2 tagolású a félsor, nem pedig 3 | 2), másrészt, s ez a fontosabb, mondattanilag is, értelmileg is hibás (*a király királyai között drágalatos gyöngy* vagy *a királyok királyának drágalatos gyöngye*: mind-egyik egyformán értelmetlen). Bizonyos, hogy a szöveg eredetileg más volt, valószínűnek tartom, hogy a magyar szövegnek (*Szent királyok közt...*) megfelelően *Regum Sanctorumot* írt a szerző. Mint ötletet megkockázatom a két szöveg kapcsolatára vonatkozólag azt a föltevésemet, hogy a mind a latin, mind a magyar szöveg szerzője ugyanaz a magyar pap lehetett.

kiinduló pontját nem tudom elfogadni; én úgy látom, hogy a latin hymnus sorai nem középlatin hangsúlyos sapphicumok, a magyar hymnuséi még kevésbé. A középlatin sapphicum, épügy, mint a klasszikus, 11 szótagú,¹ s a metszet az 5-ik szótag után két hasonló, de nem egyenlő félre bontja. Jellemző vonása épen az, ami a második sorfelet eltérővé teszi az elsőtől: a metszet után mindig egy szaporázó négyes ütem van: *Stella lu | cénte* || *múndo matu | tina*; a sor képlete tehát 3 | 2 || 4 | 2. Ezzel szemben a mi László-hymnusaink, mind a magyar, mind a latin, 10 szótagúak, s a két sorfél nemcsak ritmikailag, hanem szótagszám szerint is teljesen egyenlő: *Tú carne | púrus* || *ménte prae | clárus* — *Testedben | tiszta* || *lelkedben | fényes* — tagolásuk tehát: 3 | 2 || 3 | 2.

A két magyar verset tehát nem a versus sapphicus mintájára értelmezem, hanem egyelőre a mai ritmusérzék szerint.

1. [18.] A Peer- és a Gyöngyösi-k-ben megörzött *De Sancto Ladislao* című magyar hymnus (220).²

Horváth János megállapította róla — mintaszerű elemzéssel, minden apró részletre kiterjedő gonddal — hogy épügy, mint a latinjának, alaptípusa a 3 | 2 || 3 | 2 tagolású sor, bár 60 sora közül csak 25 a tisztszótagú, s ezek közül mindössze 6 szabályos, 3 | 2 || 3 | 2 tagolású. Mivel azonban egyfelől még 18 esetben vagy az első, vagy a második sorfélben megkapjuk a szabályos 3 | 2 ütemeket, s így az alapritmus sajátos tagolása 24 sorban éreztetni magát; másfelől a szabálytalan sorok eltérése rendszeren a sorfelek első ütemének szaporításában vagy lassításában jelenkezik, (4 | 2 vagy 2 | 2 a 3 | 2 helyett) és azt a magyar fül hajlandó azonosnak érezni a rendes megosztású sorfelekkel: a magyar Szent László-hymnus egész folyamán felismerjük, a gyakran bukdácsoló ritmus ellenére, az egységes alaptípusnak lüktetését. P. o.

Testedben | tiszta || lelkedben | fényes
Szívedben | bátor || miként vad | oroszlán
Azért | neveztek || bátor Lászlónak
Mikoron | méglen || ifjúdad | volnál.

2. [19.] Ugyancsak a Gyöngyösi-k-ben olvasható a másik négyütemű tizesünk, a *Néhai való jó Mátyás király* kezdetű siralom- vagy inkább dicsőítő-ének (480).

¹ A középlatin sapphicus kifejlődése úgy történt, hogy mikor a latin versornak hangsúlyos hangoztatása megindult, az antik szabású, időmértékes versus sapphicust hangsúlyosan skandálták, s. p. o. az *Istē | cōnfēs | sōr Dōmī | nō sã | crātūs* sort így: *Iste con | fessor* || *Dómino sa | crātus*. Majd általánossá lévén a ritmizálás, a hangsúlyos és hangsúlytalan szótagok szabályos váltakozásán alapuló ritmus, hibátlan sapphicumoknak érezték az olyan sorokat, mint *Stella lucente mundo matutina*, amelyek metrikus sapphicumoknak nézve torzalakok.

² A latin eredeti 19 rímtelen négyes versszakok közül a Peer-k. az 1—14. és a 19. versszakot adja, a Gyöngyösi-k. az 1—18-at.

Magyar eredetéhez nem fér kétség, s az is nagyon valószínű, hogy Mátyás király halála évében (vagy kevéssel azután) termelt. Ez a két körülmény teljesen lerontja annak a lehetőségét, hogy Horváth Jánossal (75. l.) sapphicus tizesnek tartjuk. A 9 négyrimű versszakból álló ének rímélése helyenként kitünő, ütemezése azonban gyakran megzavarodik — akárhányszor nyilván szövegromlás következtében — s nagyjából époly tökéletlenül, de époly határozottan adja a sorfaj alaptípusát, mint az előbbi. A szótagszám és a középmetesz szabályossága tekintetében alig különbözik amattól (a 36 sor közül 15 tiszszótagú és 5 || 5 tagolású), sorfelei azonban még kevésbé igazodnak tagolás tekintetében az alaptípushoz (3 | 2 osztású csak 10), viszont «a költemény 36 sora közül 32 van olyan, melynek vagy első, vagy második, vagy mindkét félsorában pontos szótagszám (5) tartja ébren a ritmus-normát». (Horváth János, 75. l.) A Mátyás-ének tehát még mindig elmeget négyütemű tizes számba:

Néhai | való || jó Mátyás | királ
 Sok orszá|gokat || te | bírál
 Nagy dicsé|rette|| akkoron | valál
 Ellensé|gednek || ellene | állál.

i/1 és i/2. Kétütemű hetes és hatos. (4 | 3 és 4 | 2).

Ezt a két rokon és egymással tetszetősen kapcsolható versfajt együtt kell tárgyalnunk, mert az a négy versemlékünk, amelyekben megtaláljuk őket, a *Szent ének ki dicséri Szűz Máriát* és a *Dicséretes az ember* kezdetű, az *Asztalnak dicsérete* és a *Jó és gonosz szerzetes* című vegyest használja: mind a négy változatosan elhelyezett hetesekből és hatosokból szövődik össze, határozott terv szerint. A versek sorfajainak értelmezése nem okoz semmi gondot, de itt, a kéteseknek tetszők közé kellett tennünk, mert Horváth János eltérően értelmezi. Horváth ezekben a versekben a trochaikus tizenhárom magyar utánzatát látja, a 7—9. szám alatt tárgyalt három magyar vers párját, tehát nem bontja szét a két külön rövid sortípus szerint a verseket, hanem egységes hosszú sorokból alakultaknak gondolja. Noha a magyar versek is biztosan útbaigazítának, hogy még kétségtelenebb kritériumot kapjunk a vitás kérdés eldöntésére, induljunk ki ezúttal a latin eredetiből, mert annak ritmusa pompás, amellet rimes is, így minden félreértést eloszlat. A négy vers határozott latin forrását ugyan nem ismerjük — háromét épen nem — de az egyiknek négy verszaka szerencsénkre olyan hű megfelelője egy latin ének négy versszakának, hogy csalhatatlan ritmikai tényt szolgáltat. A latin ének egyik (2-ik) verszaka így hangzik — megjelölöm a tagolását és a hangsúlyos szótagokat is.

Órto Dei | filio
 Virgine de | púra
 Ut rosa de | lílio
 Stúpescit na|túra
 Quém parit iü|véncula

Nátum ante | saécula
 Créatorem | rérum.
 Quód uber mun|díτιαe
 Lác dat pue|ritiae
 Antiquo di|érum.

Ez a tízsoros versszak ismétlődik meg az énekben kezdetől végig (összesen 6 versszak), s könnyen rá lehet benne ismerni egy kedvelt sequentia-formára, a két félre való hetesekből és hatosokból összefűzött versszakra. Már a rímképlet figyelmeztet az egyező sorokra: *ababcedeed*. Nyilvánvaló, hogy az összerímelő sorok egyenlő természetűek, s azonos típusukat könnyű fölismerni: 4 | 3; 4 | 2; 4 | 3; 4 | 2; 4 | 3; 4 | 3; 4 | 2; 4 | 3; 4 | 3; 4 | 2. Így húzódik végig a versen ez a rím- és ritmusképlet — hibátlanul, tökéletesen. A magyar versek természetesen nem tudják még csak megközelítő művészettel sem megvalósítani a tiszta típust, de azért egyik-másik versszakukban elég jól adják.

Dicséretös az ember (6. vk.)

Gyenge rózsza | meghervad
Mikort hévség | éri
Szűz Mária | hervada
Szent keresztfa | alatt
Kíröl megem | lékezzünk
Róla ne fe | ledkezzünk
Mert ez leszen | nekünk
Halálunknak | idején
Szent fiának | előtte
Bizon remén | ségünk

Szent ének (1 vk.)

Ur Jézusnak | nevébe
Kezdetik szent | ének
Ki dicséri | Szűz Márját
És az ő szent | fiát
Igön édös | a jóknak
És az tiszta | lelkőknek
Kik szeretik | Istent
És az ő szent | Szülejét
És az Isten | malasztját
Ki kezdetik | ekképen [mondván].

Természetesen ezek a két vers legjobb versszakai közül valók, a többi nem mind folyik ilyen egyenletesen, de ezekben a legszembetűnőbb magyar versszakok pontos megegyezése a latinnal s ezen túl az alaptípussal. Egészen bizonyos, hogy a magyar versek nem a trochaikus tizenhármának a reflexei, hanem kétütemű hetesekből és hatosokból változatosan, de tervszerűen összefűzött versszakok sorozata. Egyenként sorra véve a négy verset:

1. [20.] *Az Istenes élet regulái* cím alatt emlegetett *Dicséretös az ember* kezdetű vers (156) a *Példák könyvéből*; 8 tízsoros versszak. Forrását nem ismerjük, lehet, hogy latin próza volt. Minden versszak kerek, tíz szótagos, s a soroknak váltakozó szótagszámai mindvégig pontosak: ahol hetest várunk, hetest találunk, ahol hatost, azt kapunk, s a 80 sor közül mindössze 5 hibás — két ízben nyolcas van hetes helyett, három ízben hetes hatos helyett — de kettő könnyen megigazítható, úgyhogy a vers a szakaszos sequentia két főkövetelményének szinte tökéletesen megfelel. A metszetekkel már több a baj: a 80 sor közül 29-ben hiányzik, és csak 48 a minden tekintetben szabályos sor.¹

¹ Ezzel az eredménnyel látszólag jól egybevágna Horváth János megállapításai, aki három ízben talál eltérő szótagszámot és 25-ször nem szabatos metszetet. A számok megközelítő egyezése azonban pusztán esetlegesség; az a véletlen idézi elő, hogy a 10-soros versszak 1—4 és 7—10 sorának hetesei és hatosai páronként követik egymást (csakhogy amott 7, 6, 7, 6, emitt 6, 7, 7, 6 rendben!) s pusztán a középső verspár ad együtt 13 helyett 14 szótagos, tehát Horváth fölfogása szerint szabálytalan sort.

2. [21.] A Winkler-k.-ben olvasható hosszú, 31 versszakos *Szent ének, ki dicséri Szűz Máriát és az ő szent fiát* (102). — Egyetlenesebb, ingadozóbb ritmusú, mint az előbbi. Az egész éneket nem tudjuk latin forrásra visszavezetni, de a 12—15. versszak *Dies est laetitiae* négy szakaszának fordítása. Első fele (1—11 vk.) — Mária- és Jézus-hymnus — általában gyakrabban közelíti meg a kétféle tiszta sortípust, s egyik-másik versszaka (1—3, 8, 11) szinte hibátlanul tükrözi; második, nagyobb felében (12—33), az elbeszélő jellegű Jézus-életrajzban, meglazul a ritmus. De így is inkább a szótagszámokkal van baj: a 310 sor közül 31, tehát épen a tized része csonkult vagy bővült (közülük 6 könnyen kijavítható); a metszet 96-szor nem vágja szabatosan ketté a 4-ik szótag után a sort, rendszerint a hatosokat tagolja 3 | 3 vagy 2 | 4 módján — igazolva Horváth Jánosnak más verstani tények alapján általánosított szabályát, hogy a középkori magyar versszerzőknek nehezükre esik a kétszótagos sor vagy felsorvégeknek hangsúlyal való lemetszése.¹ Minden tekintetben szabályos sor 183 van.² A ritmikus és aritmikus sorok aránya (183 : 127) nem sokkal rosszabb, mint az előbbi versnél (48 : 32). Az ének ritmikái hatása ennek ellenére nem rossz, kivált, ha beleszoktunk a nekünk kissé mesterkéltén váltakozó sorok olvasásába; ekkor már a szabatosan perdülő sorok ritmusa magával ragad, s rákényszerít az egyébként súlytalan szótagok kiemelésére: a nem szabatosan tagolt sorokat is ritmikusaknak érezzük.³

3. [22.] A Winkler-k.-ben lévő rövid, két szakos vers, *Jó és gonosz szerzetesnek dicséreti és szidalma* (117) és a

4. [23.] az ugyancsak ott található, szintén két szakos *Asztalnak szent dicsérete* (116) az előbbieik schemáját adja, kissé bizonytalanul, de fölismerhetően; amaz egyenletesebb: egy versszaka tűrhető, a másik jó; emez egy igen döcögő versszak után, amelyben csak két szabályos sor van, egy igen jól perdülő másodikat ad — a 10 sor közül csak kettő hibás. Forrását egyiknek sem ismerjük — lehet, hogy eredetiek.

¹ Horváth szabályát bizvást általánosíthatjuk: nemcsak a középkori, hanem még a XIX. századi költőink (nem *versszerzőink!*), Petőfi is, valamint a nép, gyakran s aggodalom nélkül változtatják a 4 | 2 osztású hatosokat a másik két hatos formával! Ha ezt a szabadságot nem vesszük rossz néven nagy költőinktől, akkor még kevésbé van jogunk hibáztatni a XV. század verselőit.

² Horváth, tizenhárom sorokat keresvén a versben, eltérő számadatokat ad. Nála a megfelelő számok: 31 helyett 40, 96 helyett 60, 183 helyett 210.

³ Valóban sokkal kevésbé érezzük a ritmus zökkenését e három szabályos sor után: *Hozzád mene | az angyal, Beresztött | házba, És előtéd | megállá* a következő szabálytalanban: *Nagy szép fényös|séggel*, mint a szabályos sorokban, ha jambikusan lejtének ki, p. o. az előbbi versnek ebben a sorában: *Szent keresztfa | alatt*. De erről a középkori verselő valóban nem tehet!

j) *Kétütemű nyolcas és hetes* (4 | 4 és 4 | 3).

[24.] A Döbrentei-k.-ben ismételten olvasható *doxológiának* (119), a Szentháromság rövid dicsőítésének, ritmikus természetét Négyesy László ismerte föl (It. 1915 : 177) és Horváth Cyrill igazolta: rámutatott, hogy szerzője másutt prózában adja, a zoltárok végén és az evangélium után adott doxológiát azonban tudatos változtatásokkal át akarta formálni verssé. A versképlet, amelyeket meg akart valósítani, váltakozó nyolcas és hetes sorok összekötése strófába. (8, 7, 8, 7, 7, 7). Kísérlete nem sikerült teljesen, de a ritmus-minta mégis érvényesül: a sorok szótagszámban nincs hiba, s a metszet is csak két ízben tolódik el a 4-ik szótag mögül az 5-ik mögé.

k) *Kétütemű hetes* (4 | 3).

A *Katalin-legenda* [4.] záradéka, négy sornyi szöveg.

A hetes, láttuk, más sorfajokkal kombinálva, ismételten előfordul középkori verseinkben — önálló használatára ez az egyetlen példánk. Minta nélkül keletkezett-e, nem tudjuk; Horváth lehetségesnek, én valószínűnek tartom. A szótagszám mind a négy sorban, a metszet háromban szabályos.

l) *Négyütemű tizenegyes* (3 | 2 || 4 | 2).

Ilyen szabású versünk a magyar középkorról nincs, de van egy a protestáns kor első éveiből, 1529-ből, s ha a kódexek korát kiterjesztettük 1531-ig, akkor teljes joggal vonhatjuk bele vizsgálódásunkba — annál inkább, mert bőven szolgál tanulságokkal.

[25.] *Laus Sancti Nicolai pontificis* (R M K T. II : 6). 124 soros vers, strófaszerkezettel. Három egyenlő terjedelműnek gondolt hosszabb sort egy negyedik rövidebb sorral zár a szerző, s a négy sort egy rímmel kapcsolja össze, de néha a szándékon nem jut túl. A verset mai ritmusérzéssel olvasni az első kísérletre bajos, hiába adja utasításul a vers szerzője, Péchy Ferenc kazari plébános, hogy műve «endecasyllabon» lévén, a 11 szótagú, nyilván négyütemű sorok módján hangoztassuk. A hosszabb sorok nagy része ugyanis nem tizenegyes, hanem sokszor egy, néha több szótaggal hosszabb, s a rövid záró sor is csak az 1—5. versszakban ötszótagú, csakhamar hatosok váltják föl, elvéve még hetes is. De behatóbban elemezve a verset észreveszünk benne bizonyos szabályosságot, az első versszaknak eredetije pedig — ennek az egy szaknak találta meg forrását Szilády Áron — rávezet a helyes nyomra. Ez a latin versszak így hangzik:

Esto tu|tela || Nicolae¹ | nobis
 Qui tuum | festum || colimus sub|inde
 Esto de|fensor || Nicolae | rerum
 Discipu|lorum.

Ez a versszak, amint már tagolása mutatja, nem más, mint a metrum Sapphicum egyik formája, de természetesen

¹ *Nicolae* = négy szótag (vocativus!).

nem metrikus trocheusokból és daktilusból álló antik versus Sapphicus és versus Adonicus, hanem keresztény latin ritmikus sorokból alakul: három 3 | 2 || 4 | 2 ósztatú tizenegyest követ egy kétütemű ötös, 3 | 2. Ilyen tagolású a magyar is, de a kötött, nehéz formában az ambiciózus plébános nem tudott boldogulni. Kényelmetlennek érezte a második sorfél kötött tagolását (együttal nehéznek a két végső szótag «hangsúlyos lemetzésését») s szűknek érezte mind az első sorfélnek, mind a záró rövid sornak 5 szótagnyi keretét, ezért, miután egy-két versszakon keresztül hasztalan küzködött a tizenegyesel és az ötössel, segített magán — egyszerűen, magyarosan. A második sorfélben aggodalom nélkül fölcserélte időnként — gyakran — a 4 | 2 ütemzést 3 | 3-sal, az első sorfelet, valamint a záró sort egy szótaggal meg-megnyújtotta, s a 3 | 2-es tagolású helyett 3 | 3-ast vagy 4 | 2-est adott. A latin ritmika szellemének egyik változtatás sem felelt meg, de a magyarral össze volt békíthető, igaz, hogy ilymódon a kötött tizenegyes sorból szabadabb tizenkettős lett. Mondanom sem kell, hogy még ezekkel az engedményekkel sem érte be a szerző: egyik-másik sort az így rugalmasabbá vált keretbe is bajos beszorítani, s a 124 sor közül 28 olyan van, amely vagy 12-nél több szótagszámú vagy a fő metszetet rossz helyre juttatja. Így azután még az ilyen 'szabályos' versszakok is ritkák:

Segedelmet | tüled || Szent Miklós én | veszek
 Mikor szent | nevedben || Istennek | kenyergök
 Akkor szent | malasztját || te nékem meg | nyerjed
 Hogy téged | tisztellek.

A nagybüszkén «endecasyllabon»-nak nevezett versben tizenegyes tehát kevés van, de ha nem vagyunk kényesek s hajlandók vagyunk elmosni a tizenegyes és tizenkettős soroknak egyébként valóban nem nagy különbségét (pusztán az első sorfél valamelyik ütemét kell szaporáznunk), akkor ritmusérzékünk meg tud valahogyan békülni a *Szent Miklós dicséretével*.

Ez az a 25 középkori magyar vers, amelyet mai ritmusérzékünkkel is értelmezhetünk.¹ Nem fontos, hogy egyik-másik

¹ 26-ikul talán idecsatolhatjuk azt a kis szövegrészletet, amellyel a Debreceni k.-nek az isteni adományok hálás vételéről szóló részlete zárul: Áldot isten díchertessec: Imag eretem atiamfia. Irodalmunkban nem történt mindeddig hivatkozás erre a szövegrészletre, pedig nyilvánvaló, hogy ezt a sorpárt is versnek szánta szerzője, s az, az utolsóelőtti szó megigazításával, hibátlan 'ösi nyolcas':

Áldott Isten dicsértessék:
 Imádj értem, atyámfia!

Ez a kis vers, mint kétütemű nyolcas, méltó párja a Winkler-k. töredékének, s jelentőségét fokozza, hogy egészen bizonyosan eredeti. A Debreceni-k. illető része ugyanis Kempis-fordítás, a *De imitatione Iesu Christi* II. könyv 10. fejezetének De gratitudine pro gratia Dei magyarja (Király Ilona hallgatóm hívta föl reá a figyelmemet) s ott ennek a befejező szólamnak nincs párja: ezt a magyar fordító toldotta művéhez.

helyenként vagy épen gyakran döcög, a fontos az, hogy ennek a verscsoportnak minden tagját versnek érezzük: ezek a XX. század emberének szemében nemzeti versidomban *hangzó* versek. Ismétlem: magyarosan *hangzó* versek, s nem állítom azt, hogy nemzeti versidomban vannak *írva* is. Nem megyek egyelőre egy lépéssel sem túl azon a tagadhatatlan ritmikai tényen, hogy ez a 25 vers beleilleszkedik a mai ritmusrendszerünkbe. Az okot most még nem kutatom, nem vizsgálom, vajon valamilyen véletlennek látszó körülmény idézte-e elő az eredményt, vagy az, hogy a versszerzők ritmusérzéke megegyezett a mienkkel. Eredeti magyar versképletekkel van-e bennük dolgunk, vagy afféle megtévesztő álképletekkel — általában hogyan támadtak középkori irodalmunkban ezek a magyaros vagy magyarosnak látszó sorfajok: azt majd a későbbi vizsgálat dönti el.

Mielőtt ebben az irányban megindulunk, az imént megállapított ritmikai tényből vonjuk le az ellenkező irányú következtetést: azok a középkori magyar versek — vagy versesnek tartott szövegek — amelyek e 25-ös verscsoporton kívül maradnak, mai ritmusérzékünkkel nem értelmezhetők. Egyikben-másikban, sőt elég sokban, megcsendül helyenként valami, amit fülünk hajlandó volna ritmusnak érezni, vannak bennük sorfelek vagy épen sorok, amelyek magyaros szabású ütemeknek tetszenek, de sem oly sűrű, sem oly következetes a megjelenésük, hogy reánk erőszakolná valamilyen határozott sorfaj képzetét — egy-két soron túl nem tart a ritmuskényszer, megbicsaklik a nyelvünk. Aránylag gyakran találunk négy- szótágú sorkezdetet, s ez a négyes ütem valóban a leggyakoribb megcsendítője a magyar verssoroknak, de ha szándékos is és nem a könnyen érthető véletlen eredménye, akkor sincs jelentősége: egy ütem még nem ad ritmikus lebegést a sornak.

Középkori verses szövegeink nagyobb része tehát nem szól magyaros ritmusban: az első kritériumunk, mai ritmusérzékünk, értelmezésüknél cserben hagy. Hogy versek-e, s milyen szabású versek, azt más eszközzel, más kritérium alapján kell elbírálnunk. Ez a második kritérium az a ritmikai tény, amelyet Horváth János tett vizsgálódásai tengelyévé: a magyar versek latin forrásainak ritmusrendszere. Mivel pedig e két kritériumon kívül, egyelőre legalább, más kritériumra nem gondolhatunk: célszerű lesz legelőször félreállítani a sorból azokat a magyar 'vers'-eket, amelyeket mai ritmusérzékünkkel nem tudunk megfejteti, latin ritmus-rendszerhez meg nem mérhetünk, mert eredeti magyar alkotások, s ha fordítottak, forrásuk vagy latin prózai szöveg vagy egészen ismeretlen. Soruk a következő:

II. Latin minta nélküli ritmustalan emlékek.

1. [26.] A XIV. század elejéről való *Gyulafehérvári glosz-szák* (50).

A nyelvemlék latin eredetijét ismerjük ugyan, de az nem verses formájú, s így az egyik kritérium elesik; önmagában tekintve a magyar szöveget, akár Horváth Cyrillel a «vers felé való törekvés gyümölcse»-nek nézzük, akár Horváth Jánossal prózai ritmusnak, német kifejezéssel „Reimprosa”-nak — ez az utóbbi nézet valószínűbb — versül nem fogadhatjuk el.

2. [27.] Valamivel ifjabb a három részből álló *Königsbergi töredék* (58).

A második és harmadik töredék olyan hiányosan, megcsonkulva maradt ránk, hogy egyébként is alig nyujtanának alapot valami ritmus kikövetkeztetésére, de sem belőlük, sem az ép első töredékből versritmust kihüvelyezni nem lehet. (Horváth János litánia-szerű, tehát prózaritmust lát bennük.) Vajon az első töredék utolsó két sora, melyet Beöthy Zsolt két valóban nélkülözhető szótag kiiktatásával¹ hibátlan, sőt kitünő négyütemű tizenötösöknek tüntetett föl:

Ez az Isten | mint (öt) esmérjük || kit szeplő nem | illethet
Mert ha Isten | ő nüm volna || (ö) benne binüt | lelhetnénk. . .

véletlenül került-e ki ilyen ritmikusan az író tollából, vagy szerencsésen elkerülve a szöveg többi részének toldásokkal, változtatásokkal prózává torzulását, megőrizte a régibb szöveg verses karakterét, vagy talán afféle verses betét az első szövegrész végén: arról lehetne vitatkozni, de magukat a ránk maradt töredékeket ezen az alapon versül értelmezni nincs jogunk.

3. [28.] Az *Anima Christi* kezdetű latin prózai imádság magyar fordítása. *Oh uram Krisztusnak szent lelke* (498).

Nem kereshetünk, de hiába keresnénk is verset benne; ez a több kódexünkben olvasható magyar szöveg, épúgy mint latin eredetije, litánia-szerű imádság, legfőlegbb ritmikus próza: a rokon gondolatoknak értelmileg megfelelő csoportosítása visz bele némi lüktetést, de ez nem a versritmus lüktetése.

Ugyanilyen jellegű, a litániák prózai ritmusának lüktetését éreztető, a

4. [29.] a Gömör-y-k.-ben olvasható *Igen szép imádság és ájtatos* (200) — ezt sem ismerhetjük el versnek.

5. [30.] A Peer-k. *Ó kegyes Szűz Mária* kezdetű énekének (213) nem ismerjük forrását — Szilády Áron és Horváth Cyrill szerint nem is volt: az ének eredeti magyar szerzemény. Nem osztozom véleményükben. Az éneknek a magyar ritmusrendszerből idegen formája latin mintára vall; strófás szerkezetű s a váltakozva összefűzött páros és páratlan szótagszámú nyolcas és hetes sorok közé a versszak második felében két

¹ Alább zárójelbe teszem őket.

hosszabb sor illeszkedik;¹ a latin ének, a magyarban fölbukkanó rimelő sorokból következtetve, rímekkel fűzte össze az azonos méretű sorokat. Ez a forma tipikus sequentia-képletre utal: a latin vers nyilván az volt. A magyar szöveg ritmikai szempontból olyan gyarló, hogy nemcsak versnek nem érezzük, de még a versszakok sorszáma is ingadozik: kettő tízoros, kettő tizenegysoros.² Némi valószínűséggel azonban rekonstruálhatjuk az eredeti sequentia vers-típusát: 8, 7, 8, 7, 8, 8, 15, 15, 7, 7, az első négy sor keresztrimes, a második hat párimes lehetett.³

6. [31.] A Peer-k. kis éneke Szűz Mária szépségéről, *Szűz Mária ez világon* (212), mindenesetre versnek készült, noha ma már nem érezzük annak. Horváth János második felében, a 4 soros *Versus*ban, hatosokat lát, de ez a ritmus-képlet nem simul a vers első felének, a 6 soros *Antiphonának* ma már fölismerhetetlen ritmusához.

A vallásos és világi eszmekör mesgyéjén járó öt emlékünkhöz — egy találós mese és négy ráolvasás — szintén nem vonhatók valamilyen ritmus-képletre. Horváth János szerint is nem éneklésre valók, hanem felmondásra. Ezek:

7. [32.] *Mese* (találós mese) a Döbrentei-k.-ből (144). A 12 soros szövegnek nincs latinja: mai ritmus-érzékünk szabálytalanul váltakozó különböző szótagszámú sorait (6—8, az utolsó 11 szótagú) nem tartja versnek, de föltűnő, hogy minden sor (az egyik igazítással), a 4-ik szótag után szabályosan metsz, s az első négyes után a második 'ütem' 2—4 szótagú — tehát olyan terjedelmű, amilyent a magyar ritmus-rendszer megenged. Négyesy László versnek is tartja.⁴

8. [33/1.] *Döghalátról való imádság* a Peer-k.-ben (213). Nem ismerünk megfelelő latin szöveget. (A Horváth Cyrill közölte latin imádság csak érintkezik vele, egyébként messze kerülnek egymástól.)

9. [33/2.] A bagonyai levéltárban fönmaradt hosszabb nyelvemlék egy részét Horváth Cyrill *Lófekély ellen* címmel versként közli (515). Horváth János sem tartja lehetetlennek,

¹ Mivel azonban a két hosszú sor szótagszáma (15) épen kiadja a páros és páratlan szótagszámú sorpár szótagjainak összegét, nem lehetetlen, hogy a tizenötösök két külön sorból állottak, s a versszak sorainak száma nem 10, hanem 12 volt, s a versszak némi kis változtatással majdnem pontosan kiadja a Himfy-szakot.

² Mivel a tízes sorszám a páratlan, a tizenegyes a páros versszakok jellemzője, a versszakok sorszámanak ez az ingadozása lehet tervszerű: a sequentiákban nem ritka, hogy a versszakok váltakozva más szabásúak.

³ Vagy a másik tagolás szerint: 8, 7, 8, 7, 8, 8, 8, 7, 8, 7, 7, 7.

⁴ Id. helyen, 177. l.

hogy valamilyen primitív sorfaj példája. A ritmus szabályos lüktetését nem érezhetjük ki belőle.

10. [34.] A vallásos eszme körtől már egészen elvált *Contra targhy equorum*, egy könyvtáblára bejegyzett rövid szöveg (204.)

Latin címével is eredeti magyar, még pedig nyilván népi termék — annál nagyobb kár, hogy ritmust nem érzünk ki belőle. Milyen tanulságos volna a középkori magyar verselő eljárás ismeretére! Első felét Horváth Cyrill megpróbálja versül elemezni: *Erdön | jár vala || lebeke | tárgy, Béka | vala || ekéjje, kigyó | vala || ostora, Szánt | vala || ke|vet, Vet | vala || keve|cset* — ez azonban nem ad magyar ritmust. Helyes megfejtését Horváth János fölfogása adja, aki a sorok mondattani párhuzamosságára utal mint prózai ritmust fejlesztő tényezőre.

11. [35.] A Peer-k. *Contra febris* c. magyar bájolása (218): prózai fordítása a vele együtt olvasható latin prózai szövegnek.

Nyilván versnek készült a következő négy szöveg, de versformájuk mibenlétéről «semmilyen speculációval sem lehet valami határozott megállapodásra jutnunk». (Horváth János.) Ezek:

12. [36.] *Szabács viadala* cím alatt ismert eredeti emlékünknél, a hosszú, 150 soros rimes elbeszélés (468).

Egyetlen szabályossága az, hogy sorai tíz szótagosak — de még ebben sem következetes, mert 22 sor eltérő szótagszámú.

13. [37.] a *Supra agnő* kezdetű, szintén világi gúnyvers (483);

14. [38.] Török Imre kis ötsoros kedveskedése, az ú. n. *Verses üdvözet* (477) szintén nem értelmezhető megnyugtatólag — ha ugyan egyáltalán versnek szánta a szerelmes urfi.

15. [39.] A Döbrentei-k.-ben fejezetcímű olvasható ez a két sor (a dölt betűs szavak eredetiben piros tintával):

*Testben elmében halálra ítéltre Istennek jöveti
Ez négy adventi evangéliumban vagyón.*

Mai ritmus-érzékünkkel nem tudunk ebben a két sorban valamilyen szabályos lüktetést fölismereni, de az első sorban a szavak elrendezése és a kötőszavak mellőzése s mind a két sorban a szimmetrikus elhelyezésű szavak piros tintával való kiemelése arra vall, hogy szerzője versnek szánta. De milyen szabású versnek? Bonyolulttá teszi a dolgot, hogy forrását nem ismerjük; lehet eredeti is, sőt bizonyítékok híján ma még annak is kell tartanunk: mégis újabban Horváth Cyrill, Négyesy útmutatása nyomán, de az ő figyelmeztetése ellenére,¹ a magyar szöveget egy latin distichon fordításának tartja, sőt magát a magyart is distichonnak: «a codexíró a hexameter hat taktusából ugyanannyi, súlyos szótaggal kezdődő egységet csinált; a pentametert öt az eredetinek hangzását követő egységgel pótolta és végül az egyes láb'-akat szép piros betűkkel elkülönítette.» A magyarázatnak a pentameterre vonatkozó

¹ Irodalomtörténet, 1915: 178.

középső fele semmiképen sem állhat meg, hiszen a magyar 'pentameter' épen nem követi a hatlábú, közepén-végén 'csonka' latin sor «hangzását»; túlságosan merész az első része is, hogy a két sor közül az első afféle hangsúlyos magyar hexameter¹ — ez alig több érdekes ötletnél — a vége meg épen téves, mert az író nem az «egyes lábakat», hanem ellenkezőleg a kettesével összefogott *rendeket* különíti el. Elfogadható Négyesy fölfogása, aki a vörös betűs utalás szerint az első sort három, a másodikat két rendre bontja s a *vagyon* szóról azt tartja, hogy 'ritmuson kívül marad'. (Egy könnyen odagondolható *Amennel* a második sor is három teljes renddé kerekednék ki!) *Verssé* azonban így sem válik a szöveg, csak versre *törekvéssé*, s mivel nem mérhetjük hozzá állítólagos eredetijéhez, értelmezésével nem veszdöm.

Ez a 15 'vers' semmiféle ritmikai tanúsággal nem szolgál, következtetéseket belőlük, a magunk célkitűzésével kapcsolatban kihüvelyezni nem lehet, sorsukra hagyjuk őket.

III. Latin versek magyar fordításai.

Latin versek magyar tolmácsolataival már eddig is több izben találkoztunk tárgyalásunk folyamán, de ritmikus formájukat meg tudtuk fejteni mai ritmusérzékünkkel — azok a magyar vers-tolmácsolatok, melyekre most rátérünk, egészen más természetűek. Soraikra hiába próbáljuk ráhúzni a nemzeti versidom formáit: minden kísérletnek makacsul ellenszegülnek. Értelmezésüknek egyetlen lehetősége, úgy látszik, a latin ritmus-rendszer: ha van bennük valamilyen ritmikus lebegés, az nem lehet más, mint latin forrásaik ritmusának lecsapódása. Annak megállapítása, vajon jelentkezik-e a magyar versben a latin ritmus-rendszer, könnyűnek tetszik: a latin ritmika ismeretes, ez valóságos ritmikai tény, a magyar sorok előttünk vannak, pusztán a megfelelést kell észrevennünk vagy tagadnunk. A dolgot azonban egy kissé bonyolultabbá teszi az a körülmény — főntebb már utaltam rá — hogy a latin ritmus-rendszer a középkorban nagy változáson ment át, épen a ritmus alapja tolódott el, s a latin vers a középkor második felében időmértékesből hangsúlyossá vált. A klasszikus latinban a versnek a ritmikus lebegést a hosszú és rövid szótagok szabályos váltakozása adta meg, s jó ideig ilyen metrikus verseket írtak az egyházi latin költők is; az első évezred vége felé az akkori modern nyelvek ritmizáló, hangsúlyon alapuló

¹ Tanulságos E. Stengel megjegyzése a latin hangsúlyos hexamétréről: «Ein lateinischer Hexameter nach dem Akzent gelesen, höre auf ein Vers zu sein». (Gröber: *Grundriss*, II. 1.: 14. l.)

verselő eljárásának hatása alatt a keresztény latin költészetre is áterjedt ez az eljárás, s a ritmust többé nem a szótagok időmértékére alapították, hanem a hangsúlyos és hangsúlytalan szótagok szabályos váltakozása adta meg a versnek a lüktetést. A régi szabású, időmértékes *metrikus* latin versek mellé kifejlődtek az újszerű, hangsúlyos, *ritmikus* versfajok,¹ sőt egy harmadik versnem is megtermett, a *sequentia*.

A *sequentia*² valójában nem verstani, hanem poetikai és zenei kategória, mint terminus meg épen zenei eredetű: a hangok bizonyos meghatározott sorát jelenti. Majd mivel a misében az Alleluja-iubilatiókat sequentiákra énekelték, az evangélium elé iktatott dicsőítő énekeket neveztek sequentiáknak. (Haec iubilatio, quam sequentiam vocant — mondja Pseudo-Alkuin.) Azután sequentiáknak neveztek azokat az örömekeket, amelyek a gazdagon melodizált énekekkel szemben egyszerűen voltak komponálva, viszont minden versszakukat külön melódiára énekelték, míg a hymnus versszakai végig ugyanarra az egy melódiára mennek. A sequentia ezen a fokon valóságos hymnussá lett, pontosabban szólva: a hymnus egyik alfajává, mely a többitől egyrészt formailag tért el, másrészt tárgyával: a tetszésszerinti tárgyú hymnussal szemben egy érzésre volt korlátozva.

Ilyen örömekek, lényegük szerint hymnusok, már a műfaj megteremtőjének, Notker (Balbulus) szeptemberi szerzetesnek sequentiái a IX. század második felében. Mind fölépítésükben, mind melódiájukban messze távoztak a hagyományos, Ambrosius-féle tipustól, s ebben nagy része volt, hogy bizánci hatás érzik meg rajtuk: bizánci melódiák és bizánci ritmikus hymnusok hatása. Szakokra oszlanak ugyan Notker sequentiái is, de csak két-két egymásra következő versszak van egyező melódiára komponálva, s ennek megfelelően az ilyen strófa-párok szerkezete azonos: a sorok száma is, a megfelelő sorokban a szótagok száma is egyenlő. Ez a strófa-pár azonban nem ismétlődik, a következő pároknak melódiája is, szerkezete is más: kivált a sorok térnek el egymástól, van köztük hat szótagostól tizenkét szótagúakig. Szinte kimeríthetetlen gazdagsága támadt ily módon a sequentia-formáknak már Notkernél — egy tipikus sequentiájának (*In Sanctorum Petri et Pauli*) képe fogalmat ad róla. Bevezető, három soros versszakkal indul (ennek és a bezáró versszaknak nincs párja); sorai 8 szótagosak;

¹ L. a Horváth Jánostól idézett újabb műveken kívül a régibbek közül A. Ebert, *Allgemeine Geschichte der Literatur des Mittelalters im Abendlande*, II. (1880); E. Stengel, *Lehre von der romanischen Sprachkunst* és G. Gröber: *Romanische Literaturgeschichte*, mindkettő Gröber *Grundriss der romanischen Philologie* II. 1-ben (1902).

² L. Wetzter und Welker, *Kirchenlexikon*. XI: 159—169.; és P. Wagner, *Einführung in die Gregorianischen Melodien*, I. (1911).

folytatódik öt, páronként egyforma kettős versszakkal: a II. a. és b. versszak sorai 8, 5 szótagosok, a III. a. és b. 9, 8, a IV. a. és b. 7, 8, 5, az V. a. és b. 8, 4, 6, 4, a VI. a. és b. 5, 6, 5, 6, 6, 5, 8 szótagú sorokból áll, a záróversszak három sor 6, 6, 7 szótagos. A sorok azonban nem metrikusak, mint a versus Ambrosianus, hanem ritmikusak, csakhogy Notker sequentiáiban az ictusok még nincsenek helyhez kötve, csak a számuk van egy-egy sorban meghatározva — s a másik szabály, amelyet tiszteletben tartanak: a súlyos szótagok, az ictusok köré csoportosuló súlytalanoké nem lehet több háromnál.

Ez a változatos, szabad lebegésű, a prózától alig eltávolodó hymnus-forma — épen azért nevezték prózának is — nagy népszerűsége miatt. Az új műfaj átterjedt Németországból külföldre is, s a XII. században kiváló folytatójára talált Adam de St. Victor párizsi kanonokban. A francia költő és zeneszerző, egyike a középkor legnagyobb latin költőinek, továbbfejlesztette a sequentia formát: Notker szabad ritmusait fokozatosan kötöttebb, de művészebb szerkezetűvé emelte. Három irányban tökéletesedett ki az új forma: 1. a sorokból szabályos versszakokat formált; 2. a sorok szótagszámát is megkötötte, csak nyolcas és hetes sorokkal dolgozott; 3. helyhez kötötte az ictusokat, s a négyes és hármas ütemek első és harmadik szótagjain fő- és mellékhangsúlyos szótagokat alkalmazván, olyan sorokat írt, amelyeknek a súlyos és súlytalan szótagok, az arsisok és thesisok szabályos váltakozása bizonyos trochaikus lebegést adott, ha nem mindig hibátlanul is. (Természetesen ritmikus, és nem metrikus trocheusokra kell gondolnunk!)

Verstechnika szempontjából Adam de St. Victor sequentiái két fejlődési fokot tüntetnek föl. Az első még kezdetlegesebb és közelebb áll Notker típusához. Ilyen p. o. az *Ecce dies celebris* kezdetű sequentia. A bevezető versszak három soros, 4 | 3 tagolással, ugyanilyen a II. a. és b. s a III. a. és b. versszakok, a IV. a. és b. négy soros, szintén 4 | 3 osztatú, az V. a. és b. s a VI. a. és b. 4 | 4, 4 | 4, 4 | 3 tagolású, a VII. a. és b. négy soros, kétütemű nyolcasok, a záró versszak három hetes sor. Itt tehát 4 és 3 soros versszakok, s bennük hetes és nyolcas sorok váltakoznak (*Laetis cedant | tristia és Reprobatus | et abiectus*). A második, művészebb fokon a bevezető- és záróversszak elmarad, a többi egyenlővé lesz (azonos számú sorokból alakul) s a sorok szimmetrikusan rendeződnek el. Ilyen sequentiája p. o. a *De sancta trinitate*; a 10 versszak-pár végig egyforma: mindegyike három sorból áll, az első két sor feleződő nyolcas, a harmadik 4 | 3 osztatú hetes.

A sequentia ezen a fokon formailag nagyon közel került a hymnushoz: az eredetileg szabad formájú énekekből époly zárt, szinte merev forma lett, mint a hymnusok hagyományos

formája, a metrum Ambrosianum¹, pusztán az volt a különbség, hogy a sequentia hangsúlyos vers volt. Még közelebb került a sequentia a hymnusoknak újabb, ritmikus változataihoz. Mivel nyolcas és hetes sorai a középmeteszét következtében mindég súlyos szótaggal kezdődtek, ugyanazt a ritmikai hatást keltették, mint a ritmikus acatalectus és catalecticus dimeter trochaicusok, s a *Stabat mater dolorosa*-féle sorokat tetszés szerint lehetett sequentia-módra és ritmikus trocheusokban hangoztatni.

Körülbelül ugyanakkor az a tárgyi és hangulati korlátozás is elhalványult, amely az örömeinek-jellegű sequentiákat elkülönítette a hymnusoktól; ekkor már a sequentia a vallásos érzés mindenféle hangulatának megszólaltatására vállalkozott, még a iubilatiókkal homlokegyenest ellenkező siralom (*Stabat mater*) és a főséges harag (*Dies irae*) is megjelent sequentiában. Ezen a fokon, a fejlődés utolsó fázisában, a sequentia olyan hymnust jelent, amely sajátos ritmikus formában van írva. Ez a jelentése már a XIII. században, s ez ma is.

Kifejlődött a késői középkorban az egyházi énekeknek egy harmadik formája is, amelyet a Notker-féle szabad s az Adam de St. Victor kötött formája mellett *bonyolultnak* nevezhetnénk. Az ének minden versszaka ugyan egyenlő szerkesztésű, de viszont maga a versszak rendszerint terjedelmesebb az uralkodó négy soros típusnál, gyakori a 6, 8 sorból összefűzött, sőt a 10, 11, 12 soros versszak sem ritka, s ezek a gazdagon fölépített versszakok sajátosan, szinte játékosan vannak összefűzve a különböző hosszúságú sorokról. Hogy a mi irodalmunkba is átkerültekből idézzek két példát, az *Imperatrix gloriosa* sorképlete ez: 4 | 4, 4 | 3, 4 | 4, 4 | 3, 4 | 2, 4 | 2, 4 | 2, 4 | 2, 4 | 4, a *Salve corpus glorie* kezdetűé: 4 | 3, 4 | 2, 4 | 3, 3, 4 | 2, 3.

Ilyen sok irányban ágazott szét a középkor latin egyházi költészetének formarendszere: érthető, hogy nem egyszer még a latin versek formájának meghatározásával is meggyűlik a bajunk. A baj azonban nem olyan nagy s nem jár következményekkel. Az antik, metrikus sorokat ugyanis könnyű fölismerni, ezeknél nincs kitéve a kutató félreértésnek, a bonyolult, modern formák is fölismeretők magukat, csak a kötött sequentiák és ritmikus trochaikus sorok elválasztása kényes — de viszont nincs is merev különtartásukra szükség, mert, amint láttuk, ritmikai hatásuk egy csapáson jár. E szerint három csoportra bontom a latinból fordított énekeinket: külön veszem a bonyolult versszakokban írt latin eredetiek fordításait és a metrikusokat, a többit pedig összefoglalom.

¹ Így nevezem a négy jambicus dimeterből összefűzött versszakot.

a) *Bonyolult, modern versszakok.*

1. [40.] A Peer-k. *Dicsőséges Szűz Mária* kezdetű éneke (234) a már említett *Imperatrix gloriosa* fordítása. Az eredeti képlete 4 | 4, 4 | 3, 4 | 4, 4 | 3, 4 | 2, 4 | 2, 4 | 2, 4 | 2, 4 | 4¹ s rimelhelyezése ababedcdc. Annyit már Horváth János helyesen állapított meg, hogy a magyar fordító szótagszámban híven iparkodik követni mintáját (a 27 sor közül csak 4-ben, illetőleg 3-ban van egy fölös szótag²); hozzátehetjük, hogy a metszetekre is ügyelt, a magyar soroknak épen $\frac{2}{3}$ -része (18) pontosan a latin szerint tagolódik. Ez önmagában is kielégítő eredmény, de még méltóbb a figyelemre, ha meggondoljuk, hogy a soroknak majd a fele hatos — az a sor, amelynek arányos osztása (4 | 2) leggyakrabban kifog középkori verselőink erején. A ritmikailag legjobb 2-ik versszaka így hangzik:

Bínes népek | orvossága
Tévelgőknek | idvezsége
Bizony rózsá | tövis nélkül
Szizeknek | lilioma
Engedgyed | mit kérünk
Igaz Isten (nek) | anyja
Mert bűnössök | vagyunk
Reménségnek | vigasága.

2. [41.] A Nádor-k. *Bűnösöknek kegyös segítség* kezdetű éneke (153) csak első három versszakát adja a *Miserorum pia adiutrix* kezdetű latinnek. Az eredetinek nem mindig szabályosan rimelő sorai hatsoros versszakokká állanak össze 4 | 2 | 3, 4 | 3, 5 | 4, 4 | 3, 5, 5 tagolással.³ Ezt a bonyolult, épen nem dallamos formát annál nehezebb (vagy könnyebb?) volt a magyar versszerzőnek követni, mert maga a latin szöveg is ingadozó ritmusú: a 2-ik és 4-ik sorban a hetesek helyett 10 eset közül háromban nyolcasokat találunk. És mégis kétségtelen, hogy a magyar fordító nemcsak megkísérelte követni mintáját, hanem ha a hetesek fölcserélését nyolcassal nem tekintjük szabálytalannak (a latin megengedi ezt a könnyítést), akkor azt kell mondanunk, hogy a maga korához mérve igen híven követte is: két sor megigazításával a 18 sor közül mindössze egynek szótagszáma nem egyezik a latinéval, sőt — és ez igen sokat jelent — a 17 szabályos szótagszámú sorban a metszet egy sor kivételével mindenütt pontosan a latinéhoz igazodik. Horváth János úgy találja, hogy a magyar szöveg versül nem elemezhető, azaz nem vers. Állításának második

¹ Horváth János trochaikus nyolcas, hetes és hatos sorok kombinációjának magyarázza, s nem tartja egészen hibátlannak. Trochaikus sornak olvasva helyenként valóban, nagyon döcög, de sequentiának — egy sor kivételével — kitünő.

² De lehet, hogy csak egy sor hibás, mert a hat helyett három ízben előforduló hetes mindig a szak 6-ik sorában van, s így lehet tudatos.

³ Horváth János szerint mint énekszöveg verstanilag nem elemezhető.

fele igaz, ezekből a személyesen ütemezett sorokban a magyar fül nem érez ki semmi ritmust, de époly bizonyos az is, hogy ha a latin vers — pedig rimeit is annak bizonyítják — akkor a magyar mint eredetijének pontos mása szintén elemezhető. Második versszaka így hangzik:

Mert én testöm | nagyon | kénzatick
 Fene farkas[nak] | sebével
 Sephesültetik | és gyöttretik
 Nincsen kitől | gyógyiltassék
 Sem segéltessék
 És vigasztassék

3. [42.] A Peer-k-ben olvasható *Idvezlégy Istennek szent teste* kezdetű ének (218) a *Salve corpus gloriae* fordítása. — Eredetijének csak első versszaka ismeretes; e szerint versképlet: 4 | 3, 4 | 2, 4 | 3, 3, 4 | 2, 3 (vagy 4 | 2 | 3).¹ A magyar szöveget Horváth János szintén a verstanilag nem értelmezhetőek közé utalja, s igaza van: ez a szöveg nemcsak hogy ritmust nem ad, de sorai még külön sem húzhatók valamilyen határozott kaptára. De gondolkodóba ejt, hogy az öt soros latin eredetinek (a második variációt használom, a 4 | 2 | 3-s tagolást) legföltünőbb vonását, a három osztott sorra következő osztatlan hármast, a hat versszak közül ötben hasonlóval tolmácsolja a magyar: ez a szándékosság nyilvánvaló jele. Bizonyítja, hogy a magyar fordító fölismerte a latin vers képét, s ezt az egy vonását le akarta másolni. De talán még egy lépéssel tovább mehetünk. A hármast sorokat levonva a hat ötsoros versszakból, marad 24 sor; ebből, megigazítva két sort, 10 egészen szabályos osztatú nyolcas illetőleg hetes, 9 pedig, ha nincs is bennük illő helyén a metszet, legalább szótagszámban pontosan kiadja a nyolcas vagy hetes sort. Persze ezek a sorok megszabott rend nélkül váltakoznak s így a szöveg semmiképen nem tekinthető magyar versnek, még a legördülékenyebb 5-ik sem:

O mennyei | nagy dicsőség
 Paradicsom|nak gyümölcse
 Máriának | szent fia
 Szép. Jézus
 Világoshadd | meg az mi | elmönkök

mégis mintha föl lehetne ismerni a magyar versszerzőnek azt a törekvését, hogy az eredetinek túlságosan komplikált rendjét, amely magyar fülre idegenül hatott, át akarta volna játszani a magyarnak tetszetősebb kétütemű nyolcasok és hetesek rendjére, az eredeti formának azt az egy vonását tartva meg, hogy a strófa második felét egy osztatlan hármassal tarkázta.

¹ Horváth János a latin verset nem értelmezi.

4. [43.] A Nádor-k. *Idvözlégý Istennek szent anyja* kezdetű éneke (148) az *Ave hierarchia* szabad és összevont fordítása. Az eredeti formája sajátos: öt 4 | 2 osztatú hatos sor közé utolsó előtti sornak, egy osztatlan ötös helyezkedik el.¹ A magyar szöveg jelen alakjában semmiképen sem értelmezhető versül, s még azt a merész föltevést sem merem megkockáztatni — pedig erre egypár sor talán adna alapot — hogy ennek a versnek szerzője könnyebb (nyolcas-hetes) sorfajra akarta átjátszani az eredeti hatosait.

5. [44.] Az Érdy-k.-ben olvasható rövid, csak két versszakra terjedő *Szent István-ének (Idvözlégý bódog szent István királ!)* (245) eredetije, *Ave beate rex Stephane*, nyilván sequentiaszerű forma, de maga is olyan egyenetlen, hogy a két versszakból nem hámozhatjuk ki típusát. Ezzel a mintával a magyar versszerző, ha követni akarta is, nem boldogult, — értelmezésével viszont mi nem boldogulunk. Horváth Cyrill olyan fajta ritmust érez benne, mint amilyen a *Szent László hymnusé* — de tagolását nem fogadhatjuk el, s vissza kell térnünk Szilády nézetéhez, aki nem tartotta versnek s pusztán azért vette föl a RMKT-ba, mert a *Szent László hymnuson* kívül egyetlen énekünk magyar szentről.

6. [45.] A Löweni nyelvemlékben megőrzött az ú. n. *Ó-magyar Mária-siralom* közvetlen vagy közvetett eredetije Geoffroi de Breteuil francia írónak latin nyelvű *Planctus Beatae Mariae* című sequentiája.²

A latin eredeti verstani szempontból kétségkívül a legérdekesebb az összes, magyarba átkerült sequentiák között. A Notker-féle szabad sequentiának egy tovább fejlett típusa. Különálló versnyitó szakasz nines, de záró versszaka van, s az azt megelőző 26 versszak páronként megegyező: a páros versszakok az előttünk lévő páratlan másai. Ezzel a szabályossággal szemben a vers épületének egyéb elemei nagyon tarkán rendeződnek el³: a strófák rendszerint négy sorosak, de van két háromsoros és két ötsoros; az uralkodó sor a hetes (34), de van ötös (16) és kétféle típusú (3 | 3, 4 | 2) hatos is (8 ill. 6); a versszakok egyik része egyforma, a másik része különféle ütemű sorokból tevődik össze.

A magyar szöveg verstani szempontból nem jelentős, de annál fontosabb *verstörténeti* szempontból: most tehát, mikor pusztán verstani megvilágítást akarok adni és verstani tanulságokat akarok levonni, beható méltatását mellőzhetem, annál inkább, mert be kell vallanom, az *Ó-magyar Mária-*

¹ Horváth hatos trocheusokból állónak gondolja e sorokat. Az ötödik, extravagáns sor azonban épen az első versszakban semmiképen nem értelmezhető így.

² A magyar szöveget csak 1923-ban fűdözték föl, így még nem kerülhetett bele a RMKT. I.²-be. Először közölte a latin eredetijével együtt Gragger Róbert a MNyelv 1923. év: 1 l. A teljes latin *Planctus* Drewes-Blumenál, I: 283. l.

³ Horváth János elemzése alapján.

síralom ritmikájának kérdésében ma még nem látok tisztán. Volna ugyan rá valamilyen magyarázatom, de nem merek még vele előállani. E helyett közlöm röviden Horváth János megállapításait — ezek a megállapítások minden ízükben szabatosak és tökéletes világosságba állítják a magyar verset. E szerint a *Síralom* csak két pontban igazodik eredetijéhez: strófái mindig ugyanannyi sorból állanak, mint a megfelelő latin strófák, és minden magyar sor épügy következetesen két egységre oszlik, mint a latin sequentia bármelyik sorfaja. A sorok szótagszáma és tagolása azonban sokkal szabadabb s így változatosabb a magyarban: a latin sorok szótagszám szerint három típusra válnak szét, a magyarok ötre (vannak négyes és nyolcas sorai is), tagolás tekintetében meg épen teljes a magyarban az ingadozás, mert a 47 sor 11 féle sorképletet ad. Ehhez még hozzá kell tennünk, hogy ebben a nagy változatosságban nincs semmi szabályosság: az egyenlő típusú sorfajok elrendezésében nem nyilvánul semmi tervszerűség, csak két versszakában, a 3-ikban és az utolsóban, csendül föl tisztán a feleződő hetes sor (4 | 3) ritmusa — 9 sor közül 8 hibátlan. Erre a mozzanatra, noha nem lehet véletlen, bajos építeni, s így ki kell mondanunk, bár erre Horváth János nem jogosít föl, hogy mai ritmusérzékünkkel nem tudjuk a *Síralmat* a maga egészében versül értelmezni. De azt megint vallom Horváth Jánossal egyetértésben, hogy a magyar szerző nem törekedett a latin sequentia-forma utánzására, sőt mintha tudatosan eltörölte volna még a nyomait is.

CSÁSZÁR ELEMÉR.

ADATTÁR.

VÖRÖSMARTY HUNYADY LÁSZLÓJÁNAK TÖREDÉKEI.

(Második, bef. közlemény.)

II. FELVONÁS.

[I. Budán a király ünnepélylyel fogadtatik Turóczy, Giskra s Ujlaky által, de ezt csak budai polgárok beszélik el. II. Hunyady a nép részéről a legnagyobb kitüntetéssel fogadtatik [III] s királysággal szeretnék megkinálni. III. Gara és fia. (Ez a harcjátékon Mátyással akar megvíni. Gara megengedvén távozik) Gara:* Ez a fiú nagyon fakó, aligha vérem. Nem értem rá, hogy nőm után vigyázzak. [Es] S most nincs időm rá, hogy e fölött tündödjem. [De e fiút csak félig szeretem] [És] De e fiút csak félig szeretem.* És mintha láttam volna embert, kinek hitvány pofáját benne felismerem. Mindegy; [de illyen] királynak nem való; de lányom ez a Garáknak vére. S Hunyady bátor fiú, királyi büszkeséggel. És vöm. Mi vol]

Ágnes, utóbb Bánfi.

Ágnes. [Hát a királynak tetszik Mária]
Király uram tehát szerelmes. Oh!
Imádkozott és Máriára nézett.
Megesküdött és Máriára nézett.
[Hevült és fázott
És mintha mondta volna: Megbocsátok
Szülőim gyilkosának megbocsátnék.
[Mert] Én Máriáért mindent megbocsátok.(?)]
A bibliára tette ujjait
És Mária arczán vesztek szemei.
[És megbocsott (!) volna]
«Én megbocsátok, megbocsátnék
Szülőim gyilkosának; mert szeretlek,
Mert van reményem, hogy birhatlak egykor»
E szók remegtek néma ajkain.
És én? [Mi vagyok én] Lehullt, kiégett csillag én,
[Mellynél] Kinél még [fénylett ifju] szűz lángjában tündökölt
Fogát pirítá a hazug mosolygás,
Azon fogat, mellyel most megharap.
Király s hazud! Király és esküszik.
Könnnyen hívök! Ő megesal titeket,

Mint megcsalt semmivé tett engem is.

Bánfi. (Kijő a templomból.) Ágnes kisasszony, tudja most mi történt?

Ágnes. Tudom, *Bánfi.* [Hogy] Hunyady László és Mária Titokban összekeltek. *Ágnes.* féltre [Mit hallok?] Hunyady? Oh ég! — És a király? *Bánfi.* Az is jelen volt.

[*Ágnes.* Azért volt hát ő olyan halovány De őt is meglepék, mert nem tudá Hogy] De meglepetve a nem várt merényen

Ágnes. [féltre] Nem várt merény és meglepetve ő!
[*(Olvashatatlanul áthúzott szó)* féltre] féltre Az [isten] ég
[adjon több illy meglepetést,

Hogy mentől gyorsabban pusztuljon el.

Azért volt hát ő olyan halovány,

Midőn kijött? Én őt nem szeretem

És mégis büszkeségem sértené,

Ha boldogulna. Ó [H] nem boldog! Isten!

Add, hogy míg él, ne is legyen soha.

Ő most felette nyomorú lehet.

Add, isten, hogy holtáig az legyen.

De [és] még ez nem elég. [Oh *(olvashatatlanul áthúzott szó)*]

Bánfi. Kisasszonyom!

Ágnes. És a [halálba] hálóba tévedt Hunyady.

Ő elveszett! [Oh] Mért kell illy férfinak

[Illy] E gaz világba szőve lennie? Mért

Nem ő e gaz világnak zsarnoka?

Bánfi. Ezt leányt nem értem.

Ágnes. [S tudd] Lásd, uram,

Hogy én is meglepettem.

Bánfi. Épen ez.

Miről kívánok szólni. E mohó

Kibékülés és e siettetett

[Közép házasság el nem]

Nász el nem hárihatják a veszélyt

[Melly] A gyilkosok fejről [Őn *(olvashatatlanul áthúzott szó)*]

Ott lesz ön,

Hol a vésznek születni kell. Ön a [királyhoz]

(Olvashatatlanul áthúzott szó)

[Nyughatlan] Királyunk szíve, a királyi lélek

Fulánkja lesz, furdalni fogja őt,

Hogy kéjt ne ismerjen, ne örömet,

Mig a megöltért vérboszút nem áll.

Reám bizá önt a király, hogy innen

Budára kísérjem fel. Bizonyos

Lehet: [hogy] pártolni fogjuk önt [Kisasszony]

Önnek, kisasszony, nagy jövője van.

Ágnes. (keserűen) Az én jöv[ő]mendőm — [ezer évig élni

Ha ötszáz évig élnék

És öt gyötörni tudnám.]

Hosszú életet!

Hogy öt gyötörjem: az legyen jöv[ő]mendőm.

[Menjünk, uram

Pedig úgy van]

Hunyady háza.

Terem.

Gara egyedül.

Mi lelte a királyt? Csodálatos

[Fölindulásban láttam esküvönkön]

Fölgerjedésben volt az esküvön.

Mellét hatalmas [lélekzet feszíté, szenvedély dagasztá] indulat
feszíté.

Színében, mint a felhő változott

S irányra vesztett szemmel néze szét. [szemekkel szerteszté
[tétova

Ugy néze, mint egy tévedt hulló üstökös]

Gyülni nem tud, azt [látom] láttam, tehát

Szeretni kell, mert szenvedélye nagy.

[Ugy van s szerelme tárgya Mária,

Most már Hunyadnak nője. Ez új dolog]

Ha Máriát szeretné, lányomat?

[Ugy vettem észre, mintha Nándori néha

Együtt létökör néha félnék

Szemével néha

Ugy vettem észre, mintha néha félnék

Szemét és szemrehányó szemmel nézne rá]

Kétségtelen! hisz más nem volt jelen.

Ez új dolog. [S végében] S vagy végtelen nyomor

Vagy vég[telen]es [gyász]botrány, [gyász] és gyászos viszály.

Becsületes reménynek nincs helye.

[Ha sejthetém

Pedig úgy van. Most már világosan

Látom, mit eddig föl nem foghaték.

Azért lett ő olly elválhatatlan

És Máriához olly kegyes. — Tehát

Szerelmes a király. Ez új dolog

Ha sejthetem sat.]

A kézirat itt megszakad. Folytatásának szövege nincs meg.

A király és Mária beszélgetve jönnek.¹

¹ Az itt következő részeket a 30. lap 1. jeléig kiadta Vahot Imre: Losonczy Phönix. 1851., utána Gyulai Pál: V. M. *Összes munkái.* 1885. VIII. A szövegváltozatokat s eltéréseket a jegyzetben adjuk. Losonczy Phönix. Szerk. és kiadja Vahot Imre. 1851. 104. l. és Gyulai P. kiadásában: *Vörösmarty Mihály Összes munkái.* 1885. VIII. 32. l. a fent jelzett jelenet előtt még ez áll:

Hunyady Jánosné lakása.

A kéziratban ez hiányzik.

[Király.]

Király. [Az nem lehet hasznos (?) míg emberek vagyunk
Örökké harc. Igen. haragunni
Igen! Igen! Szeretni egy vagy gyűlölni mindig
Az meglehet Van ember ki Az meglehet míg vér pezsdül
[erünkben]

Egyet szeretni és gyűlölni. Nem

Megengedem; de]

Igen! Szeretni vagy gyűlölni mindig.

Az meglehet, míg emberek vagyunk.

Egyet szeretni és gyűlölni: nem!

[Az változik, mint a világ maga

A nap, melly délben]

Nézd a folyókát [melly, élő fát ölel ma] melly ma fára kúsz,

Holnap [ha tetszik] talán már egy száraz karóval

Ölelke[zed]zik meg, Nézd bár a napot

[Ma itt ragyog fejünkön]

Ma itt delel teljes sugáriban

S éjféلكor más világrészt boldogít.

[Tapasztalándod

Tapasztalási A szenvedély örök

De tárgya változik vér, sors szerint]

A rózsátó egy, s évről évre mégis

Új rózsákat terem. Tapasztalándod

A szenvedély, mint a világ, örök,

De tárgya, mint [évszak] az árnyék változik.

[*Hunyady L.* (leül)]

Mária. [Enyelepsz] Tréfálsz, királyom! A gyengéd [folyóka iszalag]
[folyóka]

Hü a fához, a mellyre [felkuszott] felfutott,

S ölelve [tartja] körzi azt még akkor is,

[Midőn vihar vagy belső féreg által]

[Szárán] Midőn karóvá [fonyadt] száradt törzsöke.

A rózsátó, bár [más] új rózsát terem

[De mindig egynek, a szelíd tavasznak

De egyhez híven, [melly] kit megszeretett

Nem [adja] termi azt a télnek]

De mindig egynek, mindig a tavasznak ¹

S a nap habár szépsége [a szegény] szerte árad

[És dús, gazdag vidékre egyképen mosolyg,

¹ A Losonczy Phönix és Gyulai kiadásában e két sor: A rózsátó...
De mindig egynek... a következő későbbi sor: Örömkönnének drága gyöngye
hull után következik, e változattal:

S a rózsátó, bár többször felvirúl

És évről-évre új rózsát terem,

De mindig egynek, mindig a tavasznak.

Losonczy Ph. 105. l. 5–7. s. — Ö. M. VIII. k. 33. l. 6–8. sor.

De nem borúl-e zord felhők közé
 halvány ködbe arca]
 De nem borúl-e ködfátyolba képe
 [Midőn a posvány pango
 Midőn a pos, mely rá dögvésztől lángos gőzt lehel,
 Mig elhuzódik a posvány fölött]
 Midőn a posványt érik (!) lángja,
 Melly szűz sugáriórt dögvészt [lehel rá.]
 Melly rá dögvészt és bánatot lehel,
 [S nem ád-e a véghetetlen éghez
 A tiszta]
 S a melly vidék rá nyájasan mosolyg¹
 Nem ád-e annak fürtöt és kalászt,
 Ezer virágot, [s] büszke lombokat,
 Világos hajnalt, tündér éj[eket]szakát ?
 [Nem áll-e meg]
 S midőn [az illy] a kedvelt tájon fel[tünik]merül²
 [Nem áll-e meg, késvén a kék miatt ?
 Nem sír-e harmatot]

(*Olvashatatlanul áthuzott szókezdlet talán: Ev*)

Megkésni látszik a gyönyör miatt
 És harmatot sír (*olvashatatlanul áthuzott szókezdlet*)
 bucsúzáván s ha megjő³

Öröm könnyének drága gyöngye hull.
 Hidd meg, királyom, amelly szenvedély
 [Tárgyat cserélt, az nem volt szenvedély]
 Megváltozott, az nem volt szenvedély.
 [A szenvedély]
 A szenvedély nem változik soha.
 [Vagy] Az vagy kihál vagy mindig egy s örök
 Kit én szerettem egyszer, szeretem
 A sírig és a sírban, [túl a világ] túl azon
 [Mig] A végtelen világnak végeig
 Mig abból [a test és lélek] a mi test és lélek most vagyok
 Egy porszem és egy szikra fenn marad.⁴
 Szeretem örökké vagy lenni megszűnnök.⁵

Király. (félre) [Dicső teremtés! mit kelle hallanom]
 Oh mit hallok. Lelkem reszket belé,

¹ Losonczi Ph. 104. l. 24. s. — Gyulai-kiadás: O. M. VIII. k. 32. l. 27. s.:
 S a mely *vidékre* nyájasan mosolyg

² Losonczi Ph. 105 l. 1. s. — Gyulai-kiadás: U. o. 33. l. 2. s.:
 S midőn a kedvelt *táj fölött mereng.*

³ Losonczi Ph. 105. l. 3. s. — Gyulai-kiadás: U. o. 33. l. 4. s.:
 És harmatot sír, bucsúzáván s ha *megjön.*

⁴ A két utolsó sor a Losonczi Phönix- és Gyulai-kiadásban hiányzik.

⁵ Losonczy Ph. 105 l. 15. s. — A Gyulai-kiadásban: VIII. 33. l. 16. s.:
 Szeretem *öröklétig* vagy lenni megszűnnök.

- Mert érzem, hogy én csak szeretek így.
 (Máriához) Szép Máriám! — Oh mit mondjak neki?
 Szavaid keresztül járták lelkemet
 Tudnál-e úgy szeretni? [Mária
 Mint e szavakban fested?
- Mária.* Oh egek!
 Elárulám legszentebb titkomat
 Szerelmem
 Hová merültem? — Én, felséges úr?
 Hová jutottam? — Én, felséges úr?
 merültem
 Én úgy hiszem, — Én, felséges úr
 Mit is csevegtem? Legszebb titkomat,
 Tárám fel és ő benne kételkedik.
- Mária.* (félre) Istenem! Oh egek!
 Szentségtörő valék, hogy titkomat
 Mit is csevegtem? — Én, felséges úr?
 Mellyhez jogot csak férjem szíve tart.
- Király.* Tudnál-e úgy szeretni, Mária,
 Mint e szavakban festéd?
 Mit is csevertem! Legszebb titkomat.
 [Érz] Érzelmimet beszéltem idegennek.
 Mellyhez jogot csak férjem szíve tart.
 Vásárra vittem legszebb titkomat és elárulám!
 Mellyhez jogot csak férjem szíve tart.
- Király.* Tudnál-e úgy szeretni, Mária,
 Mint képes voltál azt kimondani?
- Mária.* Én? én? királyom — Oh mért is csevegtem!
 Én a szerelmet még nem ismerem
 Uj nő vagyok]
- Mária* (tjedve) [Istenem] Én, uram?
 Mit is csevegtem. Oh én oktalan!¹
- Király.* (hévvel) Tudnál-e úgy szeretni, Mária
 Mint képes voltál azt kimondani?
- Mária.* (félre) Szentségtörő valék hogy titkomat
 És férjem titkát így elárulám.
 Mit mondjak? — (fenn) Oh uram, ne hidd
 A mit beszéltem, az csak leczke volt,
 Mit [minden] férfihez menvén minden hajadon
 Magával visz s elmond, ha sorba jő.
 Én a szerelmet még nem ismerem.
 [De ha férjem olyan, millyennek képzelem]
 Uj nő vagyok; de sejtem, hogy ha férjem
 Olyan leend, millyennek képzelem
 Van egy ember, kit mindenek fölött

¹E sor a Losonczy Phönix- és a Gyulai-kiadásban hiányzik.

Tudnék szeretni. [Tudnék (Hunyady L. jő.) Ah Hunyady

Király. [És ő arra méltó] S ő méltó is arra.¹

(félre) Oh hála égnek, még [ő] hát nem szeret.

(Hunyadyné. H. L. G. Mátyás jőnek)²

[H. László. Felséges úr! ne rettegj meg, hogy illy
Roppant sereggel jöttünk]

H. L. Királyom! meg ne rettenj, hogy seregben
Jövünk el értted. Azt hallók beszélni
Kivánsz velünk.

Király. Kerestelek, hogy nődet vissza adjam
[N S ne lopjam üdvöd első perczeit]
De nem valál itt és [M] én az alatt
[A téged illető
Elloptam üdvödet]

Az üdvnek néhány perczét loptam el
Tőled, ki abban olly dús gazda vagy.³

[*Király. H. L.* [S az] Ez által⁴ [most] mink is dúsabbak levénk.

Én s nőm, mert a mi téged boldogít,⁵

Az üdv nekünk is.

Király. Ugy van-e, Mária?

Mária. Igen, királyom!

Király. Kedves jó rokon!

És most tisztelt anyám s jó Mária!⁶

Segítetek rá bírni Hunyadyt,

Hogy engem elkísérjen, Ugy hiszem

Kívánhatnám [azt] tán, mint király; de én

Ohajtom inkább, mint testvér, hogy azt

Örömmel és ne kelletlen tegye.

H. L. Felséges úr!

Király. Bátyám!

H. L. Tehát öcsém!

Magas rokon, ki olly kegyes valál

Családod népesíteni általunk,

Ohajtanám, hogy jőne alkalom

¹ Losonczy Ph. 105. l. 39. s. — Gyulai-kiadásban: VIII. k. 34. 3. s.
S ő méltó *reá*.

² Losonczy Ph. 105. l. 41. s. — Gyulai-kiadásban: VIII. k. 34. l. 5. s.:
Hunyadyné, Hunyady László és Mátyás és többen jönnek.

³ Losonczy Ph. 106. l. 4—6. s. — Gyulai-kiadásban: VIII. k. 34. l. 9—11. s.:

Kerestelek,

Hogy vissza adjam nődet, a kitől

Az üdvnek néhány perczét loptam el.

⁴ Losonczy Ph. 106. l. 7. s. — Gyulai kiadásban: VIII. k. 34. l. 12. s.:
Az által...

⁵ Losonczy Ph. 106. l. 8. s. — Gyulai-kiadásban: VIII. k. 34. l. 13. s.:

Mert ami téged boldogít, királyom

⁶ Losonczy Ph. 106. l. 13. s. — Gyulai-kiadásban: VIII. k. 34. l. 18. s.:
És most tisztelt anyám s *szép* Mária!

[Tanú Biróvá tennem köztünk a világot
Miként előtéd n]

Biróvá tenni köztünk a világot,
Hogy mondanák meg: Felséged kegyesb-e
Vagy én hűségesebb, miként becsületét
[Üdvét] Szerencsésjét, mely a honéval egy,
Magasbra tűzöm, mint en magamét.

S ha ketten volnánk egyszerű fiúk.

[Testvérek, kik munkával]

Élelmünket munkával keresők.

Nincs benne kétségem, testvérileg
Szeretnők egymást és adós csak úgy
Maradnánk egymásnak, hogy gazdagabban
Fizessük vissza. És azért, uram!...

Ne végy gyanúba, hogy kérlek, könyörgök,
Engedd el ezt az egy szolgálatot.

Idő jöhet, hogy vissza pótlom egykor

Legjobb erőm, [s ha kell véremmel] legjobb hitem szerint.

De most ezernyi ok szól, hogy lemerjek

A végvidéket menten tartani.

E tiszt [reám] apámról szállt rám örökök.

[És tenni]

Ha e tisztemben híven járok el.

[Ha vad csaták nehéz munkáiban

Ha hév csatáknak vérdúlásiban

[M.] Ha vér meríték és csaták között]

És a csatáknak hév munkáiban

[Fényesre Tisztává edzem (szeny) vérfoltos nevem

Tisztára mosom vérző nevemet]

Tisztára edzem vérfoltos nevem,

Akkor parancsolj [s] megjövök mulatni

Akkor [szolgálód] szolgálád, nem testvéred leszek.

[Király. Hát én hiába kérek

Király. [Igy] Én hát hiába kérlek]

Király. Oh mennyi [vád szó] szép szó! [és] milly kevés barátság.

Hát én hiába kérek? Nem mehetsz-e

[Későbbben az al(só) Dunához?]

Pályádra később, megpihent erővel?¹

Ne hagyj el, oh ne hagyjatok magamra!

Most kezdek ember lenni köztetek

Eddig mi voltam? Báb, rabszolga, kéjencz.

[Népem szívével játszottak nevemben

Míg én] Nevem király volt és árnyék magam.

¹ Losonczy Ph. 107. l. 9—10. s. — Gyulai-kiadás: VIII. k. 35. l. 19—20. s.:
Pályádra később

Pihent erővel, teljesb készüllettel?

[S ez árnyék súlyos volt a nemzet felett]
 S ez árnyék mint [vészs, gyász,] vész terhes éj fekütt
 A nemzeten, mellynek nemes szívét
 Viszály és bánat, balsors tépte szét.
 [Koczkát vetettek balságos nevemmel.

ellopott

Igy éljek én tovább is ne legyen
 Egy lélek is, melly őszintén szeret?
 Tagadtam-e]

És most midőn fölébredt szellemem,
 Midőn előttem új élet nyílik,
 Magamra hagytok. Stenem! istenem!
 Hát a királynak egy barátja sincs?
 Ugy jobb, ha eltemettek.

Hunyadyné.

Oh uram,

Ne [sértsd] törd szívünket ennyi fájdalommal.
 Fiam, ha úgy kívánod, elmegyen
 És apja hűségével mindenütt
 [Szolgád] Testvér-barátod, kísérod leszen.

Király. Igen, bátyám!

H. L. Igen, felséges úr!¹

(félre) Mindent megtettem. Most már menni kell.

Nem állhatok ellent, mindent megtévék.

(fenn) Ha sejthetém, felséges úr, hogy ez

Nem csak szeszély, hanem komoly kívánat]

Ha sejthetém, hogy ez nem csak szeszély,

Hanem komoly s erős kívánatod,

Nem álltam volna ellent. (félre) Megtevém,

A mit tehettem. Most engedni kell.²

Király. Ez már baráti szózat volt. S te is

S te is, Mátyás öcsém, vetünk jövendsz?

Mátyás. Bocsáss meg, bátya, én nem mehetek

[Én testamentumban itt maradok]

Én házörzőnek itthon maradok.

Király. Hogyan?

Mátyás. Tetszett [apámnak úgy] boldogúlt apámnak

Ugy rendelkezni, hogy ketten soha

Ne tartózkodjunk egy helyen.

*Gara.*³ Hiszen

Ti most is egy helytt vagytok!

Mátyás.

[Oh igen,

¹ Losonczy Ph. 107. l. 29–30 s. — Gyulai-kiadás: VIII. k. 36. l. 3–4. s.:
Hunyady L. (félre) Minden hiába volt.

Igen, felséges úr!

² Az utolsó négy sor a Losonczy Phönix- és Gyulai-kiadásban hiányzik.

³ Losonczy Ph. 107. l. 39. s. — Gyulai-kiadásban: VIII. 36. 12. s.:
 Gara helyett *Király* szerepel.

Csak hogy midőn ezt rendelé felőlünk

Atyám, bizott

Csak hogy különbség van hely s hely között

S ezért¹ ha (bátyám) László] És azért

Ha László megy, nekem maradni kell.

Király. De már ebben nem engedek, ha nem jössz

[Erővel] Önxént, erővel viszlek el magammal. (karonfogja.)

Mátyás. A tánczterembe? szívesen megyek.

[*Király.* Igen! mulassunk! most vendégtek (olvashatatlanul áthúzott szó) vendég vagyok,

Most én vagyok vendég, Budán

Ti lesztek a vendégek, én a gazda

Budán ti lesztek vendégeim s ohaítom

Hogy]

Ha egy toborzót jársz velem.

Mátyás] *Király.* Ha tudnék

[*Mátyás.* Én mestered leszek.]

Mátyás. Én megtanítlak.

Király. Nem bánom, jerünk.

Hígyjetez [meg], olly jó kedvem van: ha nem

Szégyenleném, ugrálnék örömömben.² (el Mátyás.)

H. László. Mi lelt, szép Máriám?

Mária. Oh Hunyady!

[Elfáradok, ha nem vagyok veled]

Te nem tudod, millyen csüggedt vagyok.

[Mért hagysz magam olly soká?]

Elfáradok, ha mással kell mulatnom.

H. L. Hogy megpihenj, melletted maradok.

Mária. Igen, barátom, és hallgass reám.

Nagyon sok van, mit el kell mondanom. (elmennek.)

Gara. Légy megnyugodva, tisztelt asszonyom,

Gondját viseljü[n]k [gondját] gyermekidnek.

H-né.

Isten

Viselje gondjokat, Nem szeretem,

Hogy illy korán elhagynak. Ám legyen,

[*Királyom*] Mivel királyunk így akarja.

Gara.

Nyugton

Lehetsz. Nem lesznek hűtelen kezek közt.

(A terem felé indulnak.)

Nagyobb okom van, mint tán sejteted,

[*Hogy*] Kívánnom, hogy Budára jöjjenek. (elmennek.)

[*Szolga*] Ágnes (férfiöltözetben), szolgál.

Ágnes. Egy sürgető szóm volna asszonyoddal,

¹ Losonczi Ph. 108. l. 1. s. — Gyulai-kiadásban: VIII. l. 36. 14. s.:
S. ép. azért.

² A Losonczi Phoenix és Gyulai kiadásában idéig tart a szövegközlés.

Kérlek, barátom, hínád [vissza] öt ide.

Szolga. Az most bajos lesz. — Furesa kis legényke! —
De hisz ettől nincs mit télni.

Agnes. Nos, barátom!

[*Szolga.* Tüstént. Megyek már. — Mintha ismerném.]

Szolga. Megyek már. — Ollyan ismerős. (vissza néz.) Megyek.

Agnes. Mulatnak. Jól van: édes a mulatság.

Én ürömöt hoztam fűszerezni azt.

Ah, jön. Mi tisztes hölgy!

Szolga. Ez ifjú.

Hunyadyné. Elmehetsz. (Szolga el.)

H-né. Miért hivattál vissza és ki vagy?

Agnes. Kérdésre kérdést. Hát te tudod-e,
Miért jött önként hozzád a király?
Mért esküdött meg, hogy boszút nem áll?
Mért hija fel Budára fiadat?
Gara Máriáért, tisztelt asszonyom!
Fiad nejét királyod keresi. (hirtelen el.)

H-né. Megállj, rágalmazó, istentelen! —

Kísérjen balszerencse! Minék is
Hallgattam e hitetlen szavakat?
Hát a király csak szóval esküszik?
Barátságot mutat s ármányt kohol?
Egy lélekzettel gyűlöl és szeret?
Király és hitszegő! Az nem lehet.
Akár ki vagy hazug, sehonnai:
Az ősz Hunyadyné nem hiszen neked.

Itt a kézirat szövege megszakad. A következő laprészlet szövegéből világos, hogy lapelöző kézirati résznek kellett lennie. Ez azonban — úgy látszik — elveszett.

[Haha! ezt türje, aki szereti]
De mit mondok? Hiszen Budára jó.
A nádor még is jól beszélt s maga
László király is ezt látszik kívánni.
Ezt a vasat kell vernünk, igen!
Most rá beszélem a királyt, hogy őket
Nagy ünnepélyre híjja meg Budára.
Egymást váltsák harczjáték, lakoma
S [m] ha majdan ott gyanúja elalutt,
Ha csak Budán lesz, akkor ő miénk.

Mellékerem.

A tánczterem távol zaja hallik.

¹ Hunyady L., később Hunyadyné.

¹ A kézirat e helyén Vörösmartynak egy ceruzával jelzett + vonása áll. Ugyanez a + jel ceruzával írva megtalálható egy másik kéziraton, mely nagy negyedív-alakú s ugyanazt a szövegrészt tartalmazza, amelyet ez a kis negyedív-alakú kézirat. A nagyobb kézirat, mint a kiállításból látszik,

Hunyady L. Kezdődik a táncz és szilaj zenétől
 Viharzik a lég, melly még csak imént
 [Anyám imái- és fohásztól]
 A legjobb nő és legnemesb anya[ának]¹
 Imá[ja]tól ihlet[étől]ve reszketett.
 De ő akarta így. (H-né jó) Ah jó anyám,
 Te minket meglepél.

Hunyady né. [Igen, fiam] Igen, fiam.
 Illőnek láttam szívem ellenére
 Letenni a gyászt s egyszersmind örömmel
 Környezni azt., ki hozzánk oly kegyes.
 Azért hivatam össze a vidék
 Szép hölgyeit és bajnok ifjait,
 Hogy itt is lássa népünk hódolatját.
 S viszont e nagy nap emlékét vigyék el,
 Kik megjelentek [ünneplő lakunkba] házunk ünnepére,
 Hol hagytad őt most?

Hunyady L. Benn van a teremben.
 Igen merengő, sőt bús volt; de most
 Ugy látszik, földerül az arczokon,
 Mellyek feléje mint a napraforgó
 Elfördíthatlan vágygyal nyiladoznak.
 «Itt a király! Milly szép! Milly halovány!
 Szegény király! A jó király! Miért
 Nincs itt közöttünk. Mink jobban szeretnők,
 Mint ott szeretve van, hol most lakik.»
 Így súgnak össze vissza. Istenem!
 Királynak lenni és illy életútnak
 Mi súlyos átok, melly kínos dicsőség!
 Egyébiránt most Máriára hagytam,
 Hogy őt mulassa, mig távol *leszek*.²

(Szilágyi jó.)

Nos, bátya?

Szilágyi. Én az éjjel utazom.

Hunyady L. Miért e sietség?

Szilágyi. Mit csináljak itt?

Sarkantyumat pengessem, mig alant

más tervezet-részlet. A két kézirat e részében csupán a jelenet-jelzés címében s néhol a szövegben van eltérés. A központoszásban a második kéziratot követtük, mert pontosabb és következetesebb mint az első. — A jegyzetben dőlt betűkkel jelzett szöveggülönség mindig a második kéziratra vonatkozik. A nagyobbik kéziratban e jelenet címzése ez:

Temesvár.

Hunyady Jánosné laka. Mellékterem.

A tánczterem távol zaja hallik.

Hunyady László, *utóbb özvegy* Hunyady né.

¹ A második nagyobb alakú-kéziratból az első kézirat törlései hiányoznak.

² A második kézirat: *vagyok*.

Talán karomra [lesz] van szükség.
Hunyadyné. Legyen,
 Mint jónak látod. Én most bemegyek,
 Felséges vendégünk ne mondja azt,
 Hogy össze *ságunk*¹ és magára hagyjuk.
Egyébiránt [most] *ő* azt látszik kívánni,²
 Hogy most Budára kísérik fiaim;
 [Végezzetek] Az férfi dolga, hogy végezzetek.
 De vajha bölcseségtek (*olvashatatlanul áthuzott szó*)
 [feltalálja]³

Mit az anyának sejtő lelke *ság*.⁴ (el)
Szilágyi. (leül) Hallottad a szót. Mit határozál?
Hunyadi L. Még semmit, bátya. Nincs határozatom.
Szilágyi. Ez annyit tesz, hogy rá fognak beszélni.
Hunyadi L. Az az, ha indokaikat elfogadhatom.
Szilágyi. A rábeszélő mindig lel okot:
 [S] Ok és ürügy végtére közel áll⁵
Legyen akaratod s az akarat
 Elég ok annak, aki teheti
A mit szeret, mit kénye kedve tart.
 Ha én helyetted volnék, a világ[nek
 Minden dicsőség-, minden kincseért]
 Minden [kincseért] javáért nem mennék oda,
 Hol ellenségim fűják a követ,
 [Kiket ha egyszer sértne nem felejtik el,
 Hogy a gyanúnak véres bélyegét
 Saját kezdeddel homlokukra róttad.]
 Ezerszer inkább száz török közé
 [Egy szál jó karddal, mint arany ruhában
 Asztalhoz ül[nék] ott, hol ők urak,
 Szakácsok egyszersmind
 Rohanj be Rohanni Bevágni Roh[.?.] be Bevágom]
 Bevágo[m]k egy szál jó karddal maga[d]m,
 Mint díszruhában olly asztalhoz ül[nöm]jek,
 Hol ők a házi gazdák.

¹ A második kéziratban először így, aztán kijavítva:

Hogy össze *gyűlünk*...

² U. ott: *De tudnotok kell*: azt látszik kívánni,

Hogy *őt* Budára kísérik fiaim

³ U. ott: megtalálja

⁴ U. ott: Így, aztán ceruzával kijavítva:

..... *kér*.

⁵ U. ott: *S* ok és ürügy végtére közel áll

Ok és ürügy iker fiú s leány:

Hasonlók arczra, bár értékre nem

Akarj! S ez egy, e pusztá akarat

Elég ok annak, a ki teheti,

Mit kénye kedve tart.

Hunyady L.

És ez úgy van.

[De bátya, nemcsak harc az életünk]
De életünk nem csak harcban áll.
Sokkal gonoszbat mint [egy a] egy nyílt csata.
Kell merni annak, a ki élni vágy
*S el nem maradni a világ sorától*¹

Szilágyi.²

Beszéljünk magyarán. Neked hízelt,
Hogy a király bátyjának fogadott ;
Örülsz a *renyhe*, zajló vígalomnak
S hogy a harczjáték czifra bábjain
Vitéz[ségednek] karodnak *adhassad* jelét.³
[Örülsz a [vi] renyhe zajló vígalomnak
[Vagy] De nincs erőd kivágni magadat

A fényes örvényből,

De bár erősek ifjú karjaid,

Gyengék az örvényt ketté vágni rád]

Vagy (*olvashatatlanul áthúzott szó*) meglehet, hogy látod
[a veszélyt]

[De nincs erőd megtörni a gyűrűt,

Melly már bevonta]

Az örvényt, melly rád rémesen mosolyg,

De nincs erőd megtörni a gyűrűt,

Mellyen szemed világa elveszett,

Melly már befonta ámult lelkedet.

Hunyady L.

Szent Istenemre! most nem jól beszélsz.

Ugy érzem, mintha kergetnél Budára.

De szóljunk csendesebben.

Szilágyi.⁴

(félkel) Jó, hát csendesebben.

Mi dolgod van Budán? Mennyköbe is!

Én csendesen nem szólhatok veled,

Mert vérem *felforrt*.⁵ Mit csinálsz Budán?

[De hát csalódtam; Nem mutatni még,

Hiszen dicső apád még el sem portadott.

Nős vagy s így csendes házi körre vágysz.

¹ U. ott: *S előre menni cél és sors szerint*

² U. ott törölve: [*Borzasztó bölcs vagy*]

³ U. ott törölve: [Örülsz a [renyhe] fényes, zajló nyugalomnak

S hogy tán [hogy] a harczjátékok bábjain

Edzett karodnak *adhassad* jelét.

Vagy meglehet, hogy látod a veszélyt]

Örülsz a zajló, *fényes* vígalomnak

S hogy a harczjáték czifra bábjain

Edzett karodnak *adhatod* jelét.

Vagy meglehet stb.

⁴ U. ott:

Szilágyi: Jó, hát csendesebben. — (félkel.)

Mi dolgod van Budán?

⁵ U. ott. Mert vérem *felforr*...

És lelked éber, látod a veszélyt
 Mulatni mégy ?
 Csiklandik a nyakad ? Hány életed van ?
 Hogy olly könnyelműen koczkáztatod ?
*Megengedem hát,*¹ nem mulatni mégy
 [Dicső] Hisz jó apád még el sem porladott.
 Nős vagy s így csendes házi kör[re] [kivánsz] vágynál.
 [És látod a veszély]
*És*² lelked éber, látod a veszélyt.
*De szembe mégy, bátran*³ belé rohansz
 [Miért ? Miért ? ezt, ezt kérdem tőled]
 Miért ? azt kérd[em azt]ezem [tőled, miért ?
 mi cél ?
 [Csiklandik a nyakad ? Hány életed van,
 Hogy olly könnyelműen koczkáztatod ?
 Minő dicsőség vár reád, ha ott
 Vesző helyen
 Időtlenül [kio] [el]kiontják véredet,
 És nem marad, mit a honért kiönte]
 Bátorinak lenni semmiért bolondság.
 Bátorinak lenni, ott hol elveszünk⁴
 Es még becsület sem marad nyomunkban
 [Ez örült viszketeg (*Olvashatatlanul áthúzott szó.*) Hány
 S nem bátor a buta,
 És a szeles
 Ki a veszélyt nem látja ? Hány gazember
 Hány bátor zsvivá]
 Ez örült viszketeg. [Hány bátor zsvivány van
 S meggondolatlan, a ki mint a vaklégy]
Hunyady L. Először hallom, hogy Szilágyi bátyám
 [Mié] A gyávaságnak hirdetője lett.
Szilágyi. A gyávaságnak ! Mondd meg könyveidből.
 Ha volt-e ember bátrabb, mint apád ?
 És még is kétszer hátrált a töröknek
 [De nyolczvan éves agg kor]
 De fenntartá magát, hogy [es] agg korában,
 Megtörje őket egy végső csatá[ban]n.
 S a nyolczvan éves ősz még [győzött és megholt] győzött
 [és lehúnyt]
 [S mint győző szállt]
 Ez volt az élet ! Vakmerő lehet

¹ U. ott. *Tegyük fel bár, hogy* nem mulatni mégy

² U. ott. *De* lelked éber...

³ U. ott. *És bátran szembe (mégy) szállsz...*

⁴ U. ott. Bátorinak lenni, ott hol elveszünk
*A nélkül, hogy használ(junk)nánk a közügynek
 S hol még...*

Gazember és zsvány s az oktalan,
 Ki mint a vaklégy, nyílt veszélybe megy.
 De bátor az, ki tudja, mit akar
 [S bölcsen]

S bölcsen megőrzött életét [nagy és] nemes
 Nagy czélokért a sorsnak engedí.

Hunyady L. Oh bátya, bátya! mit beszélsz nekem
 Megholt apámról. [Rá ha gondolok]

A szél, melly felém

Sírájáról lengedez, vérembe hat

[És a]

S hévtől, hidegtől váltva reszketek,

Mint a fa, mellyre

[már midőn virágzik

(rá lehelt az őszi tél

[vissza tért haraggal]

*rá lehelt a tél.*¹

[Midőn ereiben]

[Midőn virágzik, rá lehelt a tél.

Fojtott haraggal vissza fú a tél]

Mett vágy emészt [a vágy] és lázként jár eremben,

Hogy a mit ő kezdett, [én] bár fél erővel

Folytatni bírjam. És [hová juték?] mi lett belőlem?

[Gyilkos vagyok hadja]

Ő hadverő [vol] hős, én gyilkos vagyok.

[Egy A én] Egy hitvány *ember*,² kit megölnie

[Egy közvitéznek nem leende dísz]

Dicsőség nem [leende] lett volna köz vitéznek,

Saját kezemtől vette a halált.

Szilágyi. Reménylem, ezt csak nem bántad meg eddig?

Csak jobb, hogy ő a fűbe harapott,

Mint hogy nyakadra hágjon s a hazát

Bilincsbe verje? [melly most most már szabad?

egyszer legalább]

Bilincsbe verje? Szégyent és halált

Árasszon ránk s mindenre, a mi jó.

Feldúlja sírjainkat és hazug

[Hírekkel töltse meg

Nyelvvel megölje még a nevet is]

Nyelvvel megölje a becsületet,

S a jó nevet, melly rólunk fenn maradt?

[Add vissza életét]

[Add vissza életét s én megölöm.

¹ Ez a mondat hiányzik.

² U. ott: Egy hitvány *zsarnok*...

[Hunyady L. Az oltár előtt nagyapja sírja mellett
vagy kéje mámorában]

Megérdemelte s meghalt: [s] oda van.¹

Hunyady L. Add vissza életét s én megölöm

Oltár előtt vagy kéje mámorában

[Nem várok órát, percet, nem hogy annyit

Mondhasson: isten irgalmaz. Nek]

[Elfúvom] Eloltom mint a *gyertyát*² mi előtt

Felgyujtaná [e drága bús hazát

e szent hazát hazánkat] e szenvedő hazát.

[Ez] Hazámé[t] mindenem s ha van eset,

Hogy az dicső lesz és felbologúl

Gyalázatommal, én feláldozom

Az életnél is főbb becsületet.

[S híjon fel a sors illy tettekre, készen

Találja lelkemet. Nem volt nemes tett]

Azért habár nemes tett vala

[Hogy] megölnöm Czilleyt [megölnöm] de tartozám

[E A h Evvel] Ezen szennyes munkával a [hazának]

S apámnak, kit [jó] megörzött istene

[közögyne]

Szeplőtelen hírében, hogy [soha] reá

[Illy] Ez aljas tett ne [vessen] vethessen [rá] homályt.

S most én, ki megtevém, mit tenni kellett,

[Sebzett nevémmel és ver]

Véres kezekkel, megsebzett nevémmel

Tovább haladjak e pályán? Soha

Ne gázoljak ki e pokolvarázs

Undok köréből? hogy midőn lehúnytam.

[Azt mondják] Mondhassák: az volt a legjobb bakó!

Nem bátya! [ennél már büszkéb] ennél szebb [nevet]

Illy ferde hírt keresni nem szabad.

[véget³ kívánok.]

[S keressük azt, ha teljes életünket

ott ahol lehet

Ki nem térünk]

S keressük azt, ha nem kerüljük el,

Mint a dögvész, mely elragad reánk.

[És most nem látok még veszélyt]

És most veszélyt nem látok. A királynak

[Megesküdött]

Megnyertük esküjét. Engesztelődés

És béke hangzik minden ajkakon.

Ha most én vissza lépek és az *ifju*⁴

¹ U. ott. Megérdemelte, meghalt: oda van

² U. ott. Eloltom mint a *fáklyát*

³ U. ott: Nem bátya! ennél szebb *pályát* kívánok.

⁴ U. ott: Ha most én vissza lépek és [az ifju] a *gyermek*

[Most sarjadó bizalmat me
 nagyra nőni nem hagyom
 Bizalmat felserdülni nem hagyom, bal gyanúmmal megölöm]
 Nem tér-e vissza minden gyűlölet?
 [És a boszúvágy, melly [m] vissza döbbent
 a frigy szavára]
 És a boszúvágy nem kiált-e fel?
 «Erőszakolták a királyt s az eskü
 S a bűnbocsánat úgy csikartattot ki»
 Azért, ha ő kívánja, felmegyek.
 És a gyanút csak úgy viszem magammal,
 Mint egy hűséges, régi őrebet¹
 a ház körül szeléd,
 Melly [hallgat, míg veszélyt nem sejt de [tolvajja] felkél]
 csendesesen van, míg veszélyt nem érez
 [Jó emberek járnák; de
 Zsíványt orontván, és [fel]sivalkodik]
 De felsivalkodik ha bajt oront.²
 S [S] alvó [urát vad zajjal kelti föl
 urának hirt adván ugatása,
 urának hirt ad [ugatva ad] ugatása.

Szilágyi: Ha ő is el nem alszik. — — — Jó öcsém!

Én egy kissé nehéz fejű vagyok
 S azért nem értem[k mindent, mit beszéltél] jól beszédedet.
 Nem látok benne tervet. Tervem az volt,
 Hogy most leviszlek s a szép vég vidéken
 [Éled le] Töltöd ki nászod első heteit.
 Biztosb helyet Nándornál nem tudok [most]
 [S] Pogány s keresztény ellenségeink
 Reszketve néznek rá, mert mind a kettő[t]
 Nándor falánál [érte büntetés *(olvashatatlanul áthúzott szó)*
 törte meg vérezen lakolt.

*Azonban*³ itt anyád és barátaink
 Hadat szereznek. A török, tudod,
 Fél szemmel alszik. [Megtörtük, de éppen
 annál
 Felkél mielőtt
 Meg *(olvash. szó áthúzva csonkítva)* bár

[Nagyobb dühvel
 Hihettük volna. Készen fog találni
 De [karja nő] szégyen és düh gyujtogatják kebelét]
 [A] De karja nő, mihelyt kinyúgodott.
*Azonban a had nem csak e miatt kel;*⁴

¹házebet,

² U. ott: e szóhoz V. e magyarázatot írta: *oront*, régi szó, annyi mint: szagol, szagot érez.

³ U. ott: [Azokban] *A közben*....

⁴ U. ott: *És hadsereg kell más nagy ok miatt is.*

[Ártóbbak belső ellenségeink.]
 Ki ezzel játszik, bot legyen kezében
 [E...] Itt e *(olvh. áthúzott szó)* sok jóbaráttól félek én,
 [Hogy] Kik most nevetnek, majd utóbb harapnak.
 [Olyan világ van, hidd el, jó öcsém]
 [Ha] Egy jó [kemény] erős had árnyában, ha bár
 [Kemény földön]
 Pajzsod hátán, édesbben alhatol,
 Mint a Garáknak lágy párnáikon.
 Legyünk [előbb] urak Nándorban és urak
 Leszünk Budán is. Én így gondol[ám]om.
 [Lásd, mit teszesz]
 Azonban tégy, mint teszik. [Én] *Most* megyek.¹
 [S isten kezére bízom sorsodat.
 Gondold meg a miket mondtam

De mert az isten nem segít henyéket]

Ha baj lesz, adj hírt tüstént s ne feledd,
 Hogy hős apádnak egy barátja él,
 Ki e hazát bár forrón szereti,
 De vérbe, lángba kész borítani
 Inkább, mint türje, hogy Hunyad fiai[nak]t
 [Csak egy hajszálat is bántják torlatlanúl]
 Torlatlanul bánthassa valaki.

Hunyad. Bátyám!

Szilágyi. Isten veled! (elsiet)

Hunyady. Jó bátyám! Ez tudom,

[Hogy] Igaz barát és jó rokon s tanácsát
 Még sem követhetem. Mi lenne ott
 Jó Máriából durva köfalak [közt]
 S még durvább emberek közt? — Mária!
 Hogyan jön e név terveim közé?
 Alig, hogy nőm, már mentségül veszem
 [Ez rossz jel, ő nem vétett semmit is]
 Jó Máriám, nem vétél semmit is.
 Te jössz, tudom, hová férjed viszen.
 S a durva emberek! Nem voltak-e
 Mindekkorig legjobb barátaim?
 S kívánható-e, hogy kik minden órán
 Meghalni készek, úgy beszéljenek
 Mint a ki nyelvével kereskedik,
 [Hogy aztán] Hogy a hidegben azt mondják, meleg van
 [És a melegben]
 S dideregjenek, midőn hőség epeszt?
 Én őket vádolom s magam vagyok.
 Ki nem teszem, mit tennem kellene.

¹ U. ott:: én megyek.

[Nöm] Ez rossz jelenség
 Csak egy szökés kell és én túl vagyok
 A[z] [árkon] gáton, mellyen innen [rám nem egy] a veszélynek
 [Veszélynek] Oroszlán [tigris] torka vár. Ez gyávaság.
 [Hogy bízton álljak, most]
 Megtenni félnem, a mi félelemtől
 Örökre megment, örült gyávaság.
 [Kik jönnek itt?]
 [S még sem lehet mennem. Mit mondanék?]
 Ha esküjét gördíténé?
 Ha esküjét felhozná? — Ah de jó]
 Meggondolom. (eltávozik.)

BRISITS FRIGYES.

A GENOVÉVA-LEGENDA LEGRÉGIBB MAGYAR VÁLTOZATA.

Pótlás a *Genovéva* c. tanulmányom I. fejezetéhez. (IK. 1929. 1—7. l.)

A Genovéva-legenda és népkönyv magyar nyomainak összeállításakor legrégebb magyar adatul a Schmid Kristóf holland eredetű német elbeszéléseinek Láng Ádám-féle 1824-iki fordítását állapítottam meg. E szerint a tárgy népszerűségének egy meglehetősen késői enhulláma érintette csak irodalmun-

A második kéziratban Hunyady e monológja a következőképen van:
Hunyady L.

Jó bátyám! ez tudom,
 Igaz barát és jó rokon s tanács[át]a
 [Még sem követhetem]
Tapasztalt, bátor és bölcs emberé.
 [S még sem követhetem
 Lelkemből szólt és még is ellene
 Mondtam.
 Kell mondanom; mert érzem, hogy]
*Lelkemből szólt és még is ostromoltam,
 Mert érzem, hogy ha sürget a király,
 Nem bírok ellent állni, nem lehet!
 Felbontom a kötést, ha vissza lépek. —
 S ha vissza nem lépek? Megeshetik,
 Hogy akkor mások bontják [a kötést] fel s magam
 [S kész martalékkül én lenn]
 Kész martalékként horgon maradok.*
 Csak egy szökés kell és én túl vagyok
 A gáton, mellyen innen a veszély
Sárkány barlangja tátong. Gyávaság!
 Megtenni félnem, a mi félelemtől
 Örökre megment, *dőre* gyávaság!
 [A végvidékre hát! Szép végvidék
 [Szilágyi] És tábor és harez, várjakatok reám]
*A végvidékre hát! — Fényes Buda,
 Isten hozzád! Alant a végvidéken
 Oroszlánkőlykeknek hallom rivását:
 Inkább azokhoz, mint kígyók közé.*
 (el)

kat. További kutatásaim azonban arra a meglepő eredményre vezettek, hogy a Genovéva-legenda sokkal korábban, már a XVII. század végén, elérkezett hozzánk, mégpedig annak a szellemnek medrében, mely a Ceriziers és Cochem feldolgozásait is magával sodorta az akkori európai szellemi élet valamennyi jelentősebb területére. Az ugyanakkor felbukkanó magyar *Genovéva* nem kisebb névhez fűződik, mint a herceg Esterházy Páléhoz. Ennek az előkelő úrnak figyelmét a gondolkozását, érzelmi világát, tudományos és művészi érdeklődését egyformán átjáró és átható Mária-kultusz irányította a Genovéva-legendára. Nemcsak életéből ismerjük az Isten anyja iránt érzett szívbéli elragadtatásának szokatlan nagy mértékét, aminek azzal adott kifejezést, hogy minden vára s kastélya kapuja fölül Mária-szobrot állíttatott s tiszteletére minden szombaton lámpát gyújtatott (Bubics Zsigmond—Merényi Lajos, *Herceg Esterházy Pál nádor*. Budapest, 1895. 258 l.), hanem nagy szorgalommal írt könyveiből is látjuk, hogy valóban rászolgált a «magnus Magnae Matris amator et eximius cultor» névre.

Legfőképpen tanuskodik erről az 1696-ban saját költségén kiadott *Mennyei Korona az az Az egész Világon lévő Csudálatos Boldogságos Szűz Képeinek rövideden föl tett Eredeti* c. díszes kiállítású munkája, amelyben az eszme iránti lelkesedése kerek 1300 Mária-csodatétel összegyűjtésére lelkesítette. Benne olvassuk (D VI. 359—360 l.) Genovéva történetének első magyar elbeszélését — ezt, mint a Genovéva-legendának legrégebbi magyar szövegét, nehéz hozzáférhetősége miatt is érdemesnek tartjuk arra, hogy szöszerinti másolatban közzé tegyük:

SZ. GENOFEVAN LEVŐ CSUDALATOS
BOLDOG ASZSZONY KÉPE
ALSO NEMET ORSZAGBAN.

Genofeva a' Brabantiai Hercegnek Leánya vólt, és Sifridusnak Romai birodalom Palatinusának felesége. Ki mikor a' szent földnek óltalmára a' Pogányság ellen hadaival indulna, a' feleségét egy Golo nevű derék Vitéz emberre bizta.

Golo leveleket formált a' Sifridus haláláról, hogy Genofevát házasság törésben ejthesse, sokat-is munkálkodott annak meg-csalásában, de az Isten féltő Aszszont haszontalan ámitotta. Azonban az Ura meg-jövé, az Isten féltő Aszszont a' házasság törésről hamissan bé-vádolta.

El-hitte ezt a Genoféva Férje, és az ártatlan Aszszont arra itfíltte, hogy fiastúl a' vízben vettessék, meg-is parancsolta szolgálainak, hogy azt végbe vigyék.

De a' szolgálák könyörületességtől viseltetvén, az Artatlan Aszszont fiacskájával egygyütt az erdőben szabadon botsátolták, 's az Urának othon holt nevét költötték. Ebben az erdőben Genoféva hat esztendeig élt, étele gyökerekből, itala vízből állott: A' fiacskájához minden nap egy nőtény Szarvas járt, melly meg-szoptatta.

Hat esztendő, és három hólnap el-folyt, hogy ez az Isten féltő Aszszon ebben az erdőben lakott, és füvekkal tápláltatott, mely üdö közben, a' Férje, éppen Viz-kereszt napján a' vadászat közben reá talált, és bizonyos jelekből meg-ismérte.

Meg-követvén Feleségét vissza vitte mind fiastúl, és a' Genoféva kérésére azon a' helyen templomot építtetett, a' Böldságos Szüz tisztességére, és annak képét az első oltárra tétette, a' melly sok csudákkal tündöklött.

Golo pediglen Istentelen fogása, és hamis találmánya miatt, négy tudatlan tulkokhoz négy részre kötötetett és négy részre szaggattatott, mellyekért dicsírtessék az Istennek szent Anna mind örökké.

Ez az elbeszélés felismerhetőleg nem egyéb, mint a latin legendának az a váza, amelyet Esterházy Pál Wilhelmus Gumpenberg jezsuitának *Atlas Marianus*-ában (1657. 2-ik kiad.) olvasott. (Ugyanonnan még egy egész sereg hozzá hasonló történetet iktatott be munkájába.) Megható, meleg Mária-kultusza révén Esterházy nádor még egyszer megismételte Genoféva históriájának elbeszélését: a *Regina Sanctorum Omnium Minden Szentek Királynéja Böldságos Szüz Mária Tisztelete* c. könyvében (Nagyszombat 1698.), ahová Andreas Brunner jezsuita *Fasti Mariani* (Antwerpen 1625. 2-ik kiad.) c. gyűjteményéből került bele. Ez, valamint a Gumpenberg elbeszélése — végeredményben tehát Esterházy Pál mindkét magyar változata — Marquard Freher latin szövegére, a *Historiola de exordio capellae Fravenkirchenre*, vezethető vissza (*Origines Palatinae*. Heidelberg 1612. App. part. II. p. 18.), amely a latin legenda 1500-ból való Johannes Andernach-féle leghitelesebb kéziratának a kiadása.

Ezek az adatok Genoféva magyar történetét három évszázados terjedelművé tágitják ki s kezdetét még abba az időbe tolják vissza, amikor élete az építő irodalom szűkebb keretei közé szorítkozott. Innen csak a következő évszázadban lépett át a világi irodalomba s vette fel a népkönyv rendkívül mozgékony formáját.

GYÖRGY LAJOS.

ISMERETLEN VERSEK PETŐFITŐL ÉS TOMPATÓL.

A magyar cenzúra történetére vonatkozó kutatásaim közben kezembe került a nagyváradi *Játékszíni emlény* 1847-ik évi kötetkéje, amelynek tartalmát átvizsgálva arról győződtem meg, hogy a ma már ritkaságszámba menő kis nyomtatvány¹ rendkívül becses irodalomtörténeti emlékeket tartalmaz.

A 16-r. alakú kötet 23 lapból áll, címe: *Játékszíni emlény, mellyet honunk nagylelkű fiainak és leányainak tisztelettel ajánl Fehérváry K. Antal, a helybeli színház társulat sűgője. 1847. Nagyváradon, Tichy Alajos' nyomtatása.*

- Tartalma: 2. 1. Szigligetinek öt sorból álló verse.
 3— 4. 1. A sűgő előszava, a melyben kissé dagályos szavakkal a magyar színészet pártolására hívja fel az olvasókat.
 5— 6. 1. A társulat névjegyzéke, élén Körösy Ferenc igazgatóval. Mint vendég játzókról Lendvay Mártonról és Fűredy Józsefről emlékezik meg.
 7— 8. 1. A nagyváradi színházban 1846 nov. 7—1847 febr. 28 közt előadott darabok lajstroma.
 9—23. 1. Szépirodalmi rész, melyet alább részletesen ismertetünk.

¹ Petrik I. k. 625. l. szerint csak az Egyetemi Könyvtárban van meg.

A címlevél második lapján a következőt olvashatjuk:

O nemzetiségnek tiszta szelleme!
 Ne hadd kihalni bennünk a' reményt;
 Vigasztaljon meg égi szózatod:
 Kik éltünket áldozzuk neked,
 Mond, úgy-e, koldúsbotra nem jutunk.

Szigligeti.

A tulajdonképeni irodalmi rész két csoportból áll: *Költeményekből* és *Dalokból*.

Azon ténynek, hogy a füzetke ezen részében kiadott irodalmi emlékek később kiestek a köztudatból, elfogadható magyarázatát abban lelhetjük, hogy az *Emlényt* kevés számú példányban állíthatták elő, s ezek is a nemsokára bekövetkezett forradalmi események következtében túlnyomóan megsemmisültek. A szerzőknél a költemények második kézírata nem maradt meg, s ha visszaemlékeztek is ezen verseikre, Tompa, Sárosy és Szemere a politikai viszonyok miatt nem tudták visszakapni, sem az *Emlényhez* hozzátérni, Petőfit pedig halála akadályozta meg a versei első kiadásába fel nem vett, elszórtan máshol megjelent költeményei összegyűjtésében.

Az irodalmi rész első darabja Tompának egy balatoni regéje.

Két menyasszony.

(Ballada.)

I.

Gyors ladik röppül a' Balaton
 Habjain virágvásárnapon,
 Parthoz úszik játszi habfodor,
 Habfodorra dülve fűzbokor.
 Jó barátok — két halászlegény —
 Szívökben még ifjú érzemény,
 Úgy eveznek a' habok felett,
 Hogy dalolnak édes éneket:
 Leánykebelben valyon él-e szív,
 Hü halászhoz a' ki volna hív?;
 — És midőn a' fűzes árnyiról
 Édes ének hangja visszaszól,
 Meglepetve hallja mindenik,
 — A' viszhang Tihany fokán lakik —
 'S oly csudásan hangzik e' fölött:
 «Bús magányban él az árva szív,
 Hü halászhoz a' ki volna hív!»
 Hang után a' sajka partra köt. —

II.

Piros pünkösöd délutánja szép,
 Csolnakon a' boldog ifjú nép,
 Jó barátok — két halászlegény —
 Szívökben szerelmi érzemény,
 Úgy eveznek a' habok felett,
 Hogy dalolnak édes éneket.
 Berki viszhang is velök vagyon —
 Dallos ajkú szép két hajadon; —
 Szőke egyik, 's tiszta kék szemű;
 Barna másik; szőke, barna hü.
 Mély habon törékeny sajka bár:
 Rajta két boldog szerelmi pár.

III.

Fölemészté önmagát a' vész.
 A' leáldozó nap szánva néz
 Szélel a' vert hallgatag mezőn,
 Mellynek éke eltíporva jön.
 Zúg a' tó — zúgása gyászt beszél —
 'S míg a' part torult fővényinél
 A' haboktól tört halászladik
 Hulladéka partra hányatik,
 Sírva szólnak jámbor részvevők:
 «Oh mi kínos véget értek ők!
 Hullámsírba szállni, ah mi gyász!
 Csendes álmat két ifjú halász!»

IV.

Két koporsón leng a' szomorú
 Rozmaringból füzött koszorú;
 Sír felé, melly végnyugalmat ad,
 Gyászkiséret csendesesen halad.
 Lánybarátok gyámoló karán
 Kedvesét kíséri két leány.
 Ah! a' barna — hangosan zokog,
 Tán a' hű szív megrepedni fog?
 Míg a' szöke hű arculatán
 Köny sem ömlik a' halász után.
 Látja a' nép, 's mondja szüntelen:
 «Nem siratja őt a' hűtelen.»
 'S földi baj hová pihenni tér,
 Végre a' nép a' sírhalomhoz ér.
 Most az első sírgöröngy lehül,
 S' tört fohász kél a' nép ajkirúl,
 Ajka reszket . . . szíve elszorul . . .
 'S a' barna mátká gyámkarokba húl.
 Száraz szemmel néz a' szöke lány
 A' kiszenvedt hű halász után.
 Látja a' nép, 's mondja szüntelen:
 «Hogy nem siratja őt a' hűtelen?!»
 Szép szeméből folyva bánatár,
 Sírhoz a' jó barna lány kijár:
 Könnyel a' virágot — úgy hiszi —
 Rajta nem sokáig öntözi.
 És a' szöke oly ritkán megyen,
 Akkor is csak titkos éjjelen;
 És a' nép még mondja szüntelen:
 «Elfeledte őt a' hűtelen!!»

V.

Messze tájon bár körültekints,
 Egy virág, egy fűszálacska nincs,
 Zúgva — mint egy óriási kar
 Hómezőt ölel fel a' vihar.
 Sírhalmot, melly hóval fedve van,
 Így szeretnék látni untalan,
 Gyászfehéren, mint az arc 's kebel,
 Hant alá kit most temetnek el;
 Szüntelen legyen 's kopár a' hant;
 Hogy ne mondjon többet mint alant;

Mert csak szép hazugság a' level
 'S a' virág, mit fájdalom nevel.
 Bús szemed könnyűje, szép leány!
 Hül-e még a' jó halász után?
 «Nem!... hisz a' sziv bár mi jó legyen,
 Fáj, — de fájva függ az életen.
 Kétszer zöldül már a' sírhalom,
 'S emlékezet lett a' fájdalom.»
 Mégis él hát az emlékezet,
 Lányka! mely a' sírhoz elvezet?
 Csendes álmot, két szegény halász,
 Szőke, barna lánynak gondja nász!
 Kék köntöst ölt fel mosolyogva ez,
 Szőke testén hófehér¹ a' mez
 'S a' két menyasszony szívesen megyen
 Esküvőre a' nászünnepen.
 'S míg a' barna lángszerelme szól
 Mátkaleté boldogságiról,
 Hant alatt lel néma halovány
 Síri völegényt a' szőke lány!

Tompa Mihály.

Tompának 1846-ban kiadott *Népregék, népmondák* kötete 30-at foglal magában, s ezek megjelenése egyszerre ismeretessé teszi a fiatal pap-költő nevét országszerte. A következő évben kiadott verseskötetében még négy újat közöl, de a fenti rege sem ezek közt, sem az 1858-ban megjelent öt kötetes, s épúgy az 1870-ben kiadott gyűjteményes sorozatban sem leihető fel.

A fenti rege tárgya kétségtelenül abból az időből származik, amikor Tompa sárospataki tanulasát félbeszakítva, Sárbogárdra ment nevelőnek. Amint írja, szerette a csendes elmélkedést, az erdőekben, hegyek közt sokszor elbarangolt. A Balatonon végbement mindennapi esemény hire akkor juthatott el hozzá, s a tárgyból képzelete alkotta meg a bájos regét, amely kerek formába öntve, bevezetés gyanánt elbeszéli a két halászlegény első tavaszi csónakázását és tréfálkozását a visszhanggal, a 2—4. versszakban elmondja a tragikus pütkösd délutáni csónakázást, amelynél a két szerelmes ifjú belevész a Balatonba, eltemetik őket, menyasszonyaik gyászolják, de az egyik kifelé nem tudja fájdalmát mutatni, s felette a világ ítéletet mond, a befejező részben (5. versszak), a hűnek tartott ara férjhez megy, míg a másik követi völegényét a másik világba.

Mint helyhez kötött rege egyetlen költeménye Tompának a Balaton környékéről, s szerkezetére nézve talán a *Márta könnyéhez* áll legközelebb. A mese ebben is jelentéktelen, a költő ad hozzá belső, erkölcsi tartalmat és külső formát. A csapodárságot — bár e fogalom nem fejezi ki teljesen a költemény tárgyát — ostorozta Tompa a *Vallomás* c. költeményében is. Nem is egyetlen elveszett verse a költőnek, a *Kandalló dal* 1837-ből mindmáig nem került elő. Sárbogárdi leányismerőse talán némileg szintén hozzájárult ahhoz, hogy a két leány képét költeményében az életből vett példák után rajzolja meg.

¹ A szövegben hófehér áll sajtóhibából.

2. A második vers a következő:

Kertész.

Jertek mind az én kertembe,
Szép virágok vannak ott,
Megvallja minden szemembe,
Hogy szebbeket nem látott.
Egy virág belőle minden
Idegennek adatik,
Hajlandósága a'millyen,
Az is ahhoz adatik.

Rózsát adok szerelmesnek
A' menyasszonynak myrtust,
Violát a' szemérmesnek,
Az özvegyeknek cyprust;
Ifiú eszelősöknek
Árva-lányhajat adok,
És a' szerelemföltőknek
Sóskámból enni hagyok.

A' locs, fecs és szóhajtóknak
Harangvirágot tartok,
A' kevély — 's fenhéjazóknak
Kakastaréjt szagatok,
Az ifiú leánykáknak
Kalászfüvet szedetek,
Koszorút a' poetáknak
Babérfámról kötetek.

Teljes sarkantyúvirágot
Az igazi lovag kap,
A' vén asszonyok puszpángot,
Pápafüvet meg a' pap;
— Aranyfü kell fősvényeknek,
A lérvéknek vitézfű,
Tulipán eszteleneknek,
Éltéseknek tisztessű.

Recensenseket kínálok
Csalán — majoránnával,
Kérelmeseknek szolgálók
Könyfacsaró tormával.
Alkalmatlan vendégeknek
Ütilapút szedetek,
Hízlekedő legénykéknak
Gyűszűvirágot vetek.

A' jó 's vitez katonákat
Oroszlányszáj illeti,
A' gazdagabb asszonykákat
Gyöngyvirág ékesgeti;
Jó barátomnak részére
Perpetuelt szedetek,
Kedvesemnek a' mejjére
Nefeletset! bigyesztek.

S.....

Szerzőjét talán Sárosyban kereshetjük, akinek fiatalkori versei közé beilleszthető. Tárnya igen gyakori, Goethe *Új Pausanias*hoz igen hasonlít, amely a kerti virágokat hasonlóképp felvonultatja, s megjelöli azok átvitt értelmű jelentéseit is. A *Das Blümlein Wunderschön* szintén azonos tartalmú.

3. A harmadik költemény:

Barátságos ajánlat.

(Göthetől.)

- Ifjú. Tetszel nekem szép gyermekem,
'S miként együtt vagy itt velem,
Nem vágyom tőled elszakadni,
Ugy-e jó lenne így maradni?!
- Leányka. Hahogy tetszem neked, te is nekem,
Nyíltan szólok veled, te is velem:
Tehát csak házasodni frissen.
A' többit is majd megadja Isten.
- Ifjú. Házasodni? e' szó furcsa, angyalom!
Hidd, iránta bennem ellenszenv vagyok.
- Leányka. Ugyan van is mitől remegni;
Hisz elválunk, ha rosszúl üt ki!!!

Szemere Miklós.

Egyike Szemere eddig nem ismert, de kétségtelenül igen jól sikerült fordításainak. Goethe eredetijének címe: *Vorschlag zur Güte*.¹ Azonos tárgyú Czuczor *Kötődése*.

4. A sorozat névtelentől származó, s a romantikus irány egyik leggyöngébb darabja a következő:

Haldokló leányka.

Anyám! ne sírj fölöttem, hogy meghalok,
Jó testvér, hű barátnék! ne sírjatok;
Az élettől nyugodtan búcsúzom el,
Úgyis csak búnak élt e' szegény kebel.
Ha fájdalom kioltja vég életemet,
S gyászpadra halványholtan terítetek,
S ha jönnek majd siratni emlékemet,
Ne földjétek le rólam gyászleplemet,
Hisz az, kiért ily ifjan elhamvadok,
Nem jó megnézni engem, milyen vagyok.
Ne gyújtsatok fölöttem szövétneket,
Sötét tegyek, mint e' szív, mely megreped.
Ne hintsetek virágot fejem körül,
A' sors nem adta nekem azt könnyörül,
Egy volt nyíló virágom 's mindenem,
Üdv és remény nevelték: a' szerelem,
'S egy álnok szív letörte kegyetlenül!
'S ez álnok szívnek töre szívemben ül.
Anyám, testvér, barátnék! ne sírjatok;
Mennyekben látjuk egymást! — Én — meg-ha-lok.

¹ Megvan az 1903-ik évi jubileumi kiadás II. k. 155. lapján.

II. A *Dalok* felírású csoport első darabja:

Rabból.

Rab vagyok láncra fűzve,
 Szabadsághoz nincs remény,
 Börtönbe zárt örökre
 Egy lángoló érzemény;
 De nem is kell szabadságom,
 Kedves nékem a' rabságom;
 Mert miolta ismerem,
 Öt, csupán öt szeretem.

Szigligeti *A rab* színművéből való, amelyet először 1845 június 2-án adtak a Nemzeti Színházban. Az 1. szakasz 15-ik jelenetében Ferke dalolja a fenti dalt, melynek második versszaka is megvan a színmű kiadott szövegében.

A következő dal címe és szövege ez:

Egy szekrény rejtelméből.

Jártam kertben rózsák között, nem hoztam el;
 Tudtam, hogy itt találkozom testvéremel.
 Nincsen olyan rózsafa
 Mint galambom szép maga
 Szomszédasszony.

Cifra kapu, fehér ház,
 Kedves rózsám mit csinálsz?
 Hej egyengetem magamat,
 Várom a' galambomat.

Hogy csípne meg a' csalán,
 Szeretsz-e hát igazán?
 Mért tudja már mint a' fődő,
 Rogy¹ a' a fazékban mi fő.

Mit tagadod hogy szeretsz?
 Mikor arról nem tehetsz.
 Hej mi haszna is tagadnám,
 Hisz rég elárult arcám.

Hasonlóképen Szigligeti *Egy szekrény rejtelve* című 3 felvonásos színművéből való, amely 1846 február 28-án került első ízben színpadra. Az *Emlény* szerkesztője valószínűleg a darab sűgókéziratából másolta le, s Körösy társulata kétszer, 1846 november 22-én és 1847 február 27-én adta elő Nagyváradon.

A dal tulajdonképpen párbeszéd a 2. szakasz 9. jelenetében Zöld és Csillagné között, s az *Emlény*ben közölt szövegtől némileg eltérő is. A negyedik versszak azonban az eredeti szövegben nincs benne, valamelyik előadó színész szerzeménye lehet.

¹ Kétségtelenül sajtóhiba hogy helyett.

A következő a bordalok virágzása korából származó, egyelőre meg nem határozható szerzőtől eredő költemény.

Bordal.

Kiért ürítsem e' pohárt, ki mondja meg?
Neked szentelem ég Ura, ki bút feledni bort ada,
Ki e világot alkotád, Reád köszöntöm e' pohárt.

Kiért ürítsem e' pohárt, ki mondja meg?
Érted, nemes férj, töltöm ezt, ki szív-, lélekből szeretsz,
S hol szív, barátság együtt jár, Tiéd a második pohár.

Kiért ürítsem e' pohárt, ki mondja meg?
Érted legyen magyar hazánk, melly ápol 's ügyel reánk,
'S hol szív, barátság együtt jár, tiéd a' harmadik pohár.

A füzetke kétségtelenül legértékesebb darabja Petőfinek eddig ismeretlen két versszakból álló bordala, amely így szól:

Más.

Üresen áll már a' kancsó, bort bele!
Ide hamar a' javából, be vele!
Boncidáig folyjon a' bor mint tenger,
Ki megállhat még a' lábán, nem ember.

Jer ölembe kincsem, rózsám, itt a' bor!
Ha megittad, csókra kerül majd a' sor:
Ígyál tehát, ürítsd ki, mert szomjazom;
De csókodat, hü csókodat, galambom!

Petőfi.

A *Fütytyben* Petőfi debreceni színész korában panaszkodik a közönségre, hogy minden este kifütyülük őket, s nem fizetnek. A nagyváradiakkal is fennállott ismeretsége, utóljára 1847 október 23-án járt ott. Fehérváry valószínűleg személyesen vette át a vers kéziratát a költőtől.

A legtöbb bordalt 1844-ben írta, életének talán legvidámabb esztendőjében; 1845-ből csak négy bordalát ismerjük, s a fenti valószínűleg szintén ebből az időből való. Nem bölcsekedő, se nem túlságosan mámoros, tartalmilag szerelmi enyvelgés, s a *Hortobágyi korcsmárosné*, a *Zsuzsikához* állanak hozzá legközelebb. Hasonló tárgyú költeményei az *Élet, halál*, továbbá a *Szerelem és bor* is.

A nagy költő *Színészdala* hasonlóképen a Nemzeti Színház 1845-ik zsebkönyvében jelent meg először.

A dalok csoportjának többi darabjai:

Szolgadal.

Fáj a' szívem, majd meghasad:
Szeretnélek, de nem szabad;
Nem szabad, mert semmim sincsen;
Húsz forint bér minden kincsem.

Csillag ragyog, holdvilág van:
Ne várj rózsám a' kapuban;
Mennék én, de haj! ki szolgál,
Éjjel, nappal sok a dolga.

Szól a' harang, vasárnap van:
 Ne vár, rózsám a' templomban;
 Ám azért ne tarts pogánynak,
 Nincs vasárnap a' szolgának.

Mint az égő gyertya fogyok:
 Azt gondolod, beteg vagyok;
 Beteg biz a' szívem tája,
 Nincsen annak patikája.

Én ültettem a rózsafát,
 Más szaggatta le virágát;
 Kapáltam a' szőlő tövét,
 Más itta meg arany levét.

Más.

Kidőlt a' fa mandulástól,
 Elszakadok a' rózsámtól;
 Úgy elszakadok szegénytől,
 Mint őszkor fa levelétől
 Elválik.

Magasan repül a' héja,
 Mégis körme közül él a';
 Hát én magamban egyedül
 Hogy élek el nálad nélkül?
 Galambom!

Ha tudad, hogy nem szerettél,
 Hálódba mért kerítettél?
 Hagytál volna békét nekem,
 Más is szeretett volna' engem
 Örömmel.

Káka tövén költ a' ruca,
 Jó földben terem a' búza;
 De a' hű nő hogy hol terem?
 Hej azt a' tájt nem ismerem
 Seholse.

Habzó leányka.

Mit tégyek? Gyula szüm, kezemet Muki kéri. —

Megosztom:

Szép Gyula bírja szívem, dús Muki bírja kezem.

Ezen dalok származását pontosan bajos meghatározni. Kétségtelenül Szigeti valamelyik énekes vígjátékában előadott változatokat kell bennük látnunk. A nagyváradi színpadon a szóban forgó téli idényben kétszer adták a *Szökött katonát* (1846 nov. 29. és 1847 febr. 28-án), egyszer (1847 febr. 25-én) a *Két pisztolyt*, egyszer a *Zsidót* (december 13-án). A *Szolgadas* gyanánt közölt utolsó versszaka azonban Czuczor *A szerelem betege* c. költeményéből való, a *Káka tövén költ a' rucát* pedig tudvalevőleg Balkányi Szabó Lajos szerzette. Az utolsó kis költemény (*Habzó leányka*) szerzője nem határozható meg.

BÁRTFAI SZABÓ LÁSZLÓ.

A CSÍKCSOBOTFALVI KÉZIRAT.

Pálosi Géza csobotfalvi kántortanító hozott hozzám egy megviselt, elől-hátul megtépedt, elől nyomtatott, hátul piros iniciálékkal, kézzel frott könyvet. Csobotfalván Petres András nevű, 70 éves asztalos gyalupadján találta. A könyvet kegyeletből lelőhelyéről *Csikcsobotfalvi kéziratnak* nevezem. (Rövidítve: Cs. K.; Kájhoni *Cantionaléja* első kiadását K. I-el, Kisdi Benedek *Cantus Catholici* 1651-es kiadását pedig C. C.-vel jelzem.)

A Cs. K. — jelenleg a M. N. Múzeum tulajdona — negyedréteg alakú, hátul csonka, közből hiányos 38 mm. vastagságú kolligátum; két részből áll: az első a C. C. csonka példánya, a második a Cs. K.-nak ugyancsak csonka példánya.

A C. C. a 67. lapon kezdődik, első lapja megviselt, megbarnult, felső balsarka szakadozott. A 92. lap után a 97.; a 164. után a 167. következik, a 167. laptól teljes. A könyvben jelentéktelen beírások vannak. Erdélyi Pál *Énekeskönyveink a XVI., XVII. században* c. értekezésében a C. C. I. kiadásának csak három példányát említi. Így a megtalált csonka példány figyelmet érdemel.

A C. C. I. nyolc utolsó számozatlan levelét egy, a kézirat írójától elűtő kéz megszámozta, mégpedig lapszámozással. Ezen számozás szerint a Cs. K. 274a. lapon kezdődik és a 372b. lapig tart. Az első kézírásos levél jobb alsó negyede le van tépve. A 274. levél után a 276. következik, a közbeeső levelet a számozás után tépték ki.

Ugyancsak ez történetelt a 285., a 344. és 345. levelekkel is. Viszont a számozó is követett el hibákat, mert ép helyeken rosszul számozott: a 302. után helytelenül 304-et és 312. után 314-et írt. A levelek épek, csupán az említett első, illetőleg 274. levél és a 331. levél jobb középső része hiányos. A hiányok nem értelemzavarók. Betűvetése gyönyörű, a kézirat végig olvasható, egy kéz által írott, a szakaszok elején piros iniciálékkal írt betűkből áll. A Cs. K.-t összevettem K. I.-el. Sajnos, a kéziratutolsó éneke a 810 lapos K. I.-ben már a 291. lapon található. A megmaradt kézirat tehát az eredetileg megírottak, legjobb esetben, egyharmada lehet.

A Cs. K. ránk maradt része kilenc nyalábból van összekötve. A nyalábok nyilván egyenlő számú leveleket tartalmaztak, mégpedig 717 levelet, a kilencedik, hiányos nyalábbal tehát 126 levél számolható meg. 19 levelet — részben a kézirat végéről, részben közből — kitéptek. A Cs. K.-ban talált énekek címsora a kézirat rendjében a következő:

Kyrie Sanctorum lumen;
Kyrie szenteknek fénye;
Sanctus sanctus sanctus;
Földönlévő nemzetek

csonka, négy utolsó szakasza hiányzik;
Nagy szívvel várják

csonka, öt első szakasza hiányzik;
Siralmunknak oka lőn;
Ez világot Ádám hogy elveszté;
Mittitür ad Virginem Dei fortitudó,
Küldeték a szent Szűzhöz;
Dicsiretes vagy szép szűz Mária

12 szakasz ;

Jer mi dicsirjük a szép szüz Máriát

kottás ;

Az öröktől fogván való,
 Áldott gyümölcse szép Szűznek,
 Idvezlégy Mária ki vagy tenger ;
 Missus est Archangelus ;
 Küldeték az arkangyal a Szűzhöz ;
 Az Uristen im az Adámnak

kottás ;

O aurora lucidissima,
 Ó fényességes szép hajnal
 Krisztus anyja kegyelmes Szűz ;
 Ó fényességes szép hajnal Krisztus anyja kit az angyal ;
 Puer natus im Betlehem

kottás ;

Észent Saiás így írt ;
 Krisztus Jézus születék Atyaistentől ;
 Ur Istennek szent fia ;
 Mennyből jövök most hozzátok ;
 Pásztorok kik nyájnál ;

Most örüljünk örvendezzünk ;
 Aludj ó fiacskám ;
 A Szűz egy fiat szült ;
 Serkenj lelkem ;
 Panditur coeli atrium,

kottás ;

Megnyílt mennyország kapuja ;
 Vedd jó néven én szívemet ;
 Mennyei király születék ;
 Jer mondjunk éneket,

64 szakasz, K. I.-ben 36. ;

Mikor Krisztus Betlehemben,

kottás ;

Királyoknak királyának,

kottás ; 37 szakasz, K. I.-ben 33. ;

O praeclara lucida ;
 Ó te fényes kis csillag ;
 Pogányok nemzetségek ;
 Emlékezzünk Istennek nagy,

kottás ;

Mennynek földnek ez világnak ura ;
 Szűz Mária Jézusnak szent anyja ;
 Isten fia magát megalázá ;
 Kérlek én zarándok lelkem,

hátralapok hiányzanak ;

Joseph Joseph hol vagy,

kottás ;

Szűz által jött e világra ;
 Hallgass meg minket ur Isten ;
 Könyörgésünkre kegyes füleidet ;
 No földnek minden népei ;
 Hatalmas mennyei király

15 szakasz, K. I.-ben 12. ;

Gyónom az élő Atyának ;
Bűnös lélek kérlek szépen,

kottás ;

Jaj mit látok s mit szemlélek ;
Coenam cum discipulis ;
Christus feltámadta, nekünk ;
Christus feltámadta ki értünk,

kottás ;

Christus feltámadta mi bűnünköt,

19 szakasz, K. I.-ben 6. ;

Feltámadta mi Urunk,

csonka, hátul 5 szakasz hiányzik ;

Első napján szombatnak

csonka, elől 7 szakasz hiányzik ;

Victima paschali laudes ;
Christus mennybe felméne ;
A Christus mennybe felméne ;
Christus kinszenvede ;
Kyrie qui ascendisti,

kottás :

Az ur Krisztus Isten fia ;
Az pünkösd innepnapján ;
Pünkösd napja bételvén ;
Kyrie fons bonitatis,

kottás ;

Jövel Szentlélek Úristen ;
A Szentléleknek malasztja ;
Üdvözlégyszent kenyér ;
Üdvözlégyszent Krisztus szent teste ;
Imádjuk istenségedet ;
Ave vivens hostia ;
Üdvözlégyszent ostyá ;
Üdvözlégyszent Istennek szent teste ;
Óh áldott manna, Istennek ;
Üdvözlégyszent Krisztus, Istennek ;
Üdvözlégyszent kenyér ;
O kegyelmes szívű Jézus ;
Váltságunknak drága ára ;
Atyauristen öröktől fogva ;
Üdvözlégyszent Jézus ;
E szín alatt a kívánt jó ;
Üdvözlégyszent óh manna ;
Itt vagyon Krisztus szent teste ;
Üdvözlégyszent szentséges ostyá ;
O amoris sacramentum ;
O szabadságomnak díja ;
Üdvözlégyszent Krisztus Istennek fia

12 szakasz, K. I.-ben 10. ;

Ave hostia salutis

9 szakasz, K. I.-ben 8. ;

O véghetetlen kegyelmű ;
Nagy dicsőségben lakozó ;
Áldott Jézus kenyér színben ;
Az Melkhizedek rendén való ;
Engemet meirt szeretgetsz ? ;
Idvezlégyszent felség Oltáriszentség

14 szakasz, K. I.-ben 12.;

Szent, szent, szent Isten;

Tedeum,

csonka, elől 20 szakasz hiányzik;

Oh pater sancte mitis;

O mi szent Atyánk.

A kézirat sajátos darabja az *Ave vivens hostia* magyar fordítása. Sehol közölve nem láttam s azért ide iktatom hű másolatban:

„ Udvezlégý élő ostya, igasság és élet,
O törvény alazáttya kiben végezetett
Erted Atyád országa nékünk rendeltetett
Erted az ecclesia megerősítettet.

Idvez légy kegyelemnek édesség szekrénye
Kiben mennyei iznek van gyönyörúsége
A mi Idvezitőknek valóságos léte
Szentsége kegyelemnek szeretetnek étke

Idvez légy égi Manna, java ő törvénynek
Mely adatott utara nyavalyás embérnek
Szentséges orvossága lelki betégségnék,
Mely étkét szolgaltattya maradó eltünknek.

Idvezlégý urnak teste, vegső ajándékunk
Mely test, Istenhez kötve nemes multságunk,
Kit, embernek engede, hogy lenne zálogunk
Hogy világtól fenn fugve elbucsuzék Urunk

Idvezlégý teljes vigság, holdogok élete
Oróm kit vár a rabság gyarlók tisztessége,
Felett e nagy szabadság utasok ösvénye
Kiknek származot jószág mennyeknek érdeme.

Második rész:

Idvez légy erősőknek ereje s oltalma
Szarandok gyult népeknek bástyája és tornya
Kiket ellenségekné ne hagyd rontania
Hogy erőnket őrdögnek kapuja ne birja.

E Jézus igazképpen bír két természettel
Nincsen is rész ekképen sem pusztá jelekkel,
De valóságos képen Krisztus tiszta testtel
Fedeztetett egészen e rovid rekesszel.

Az égben látóképen van a Krisztus teste
A kenyérnek színiben vagyon itt oltozve
Maga tudgya miképen van aki szerzette
Meg is teccik könnyeden végtelen ereje.

Eván nem emésztdődik teste Istenünknek
Mert egészben adatik mindenkor mindennek
Kenyér színe torotik fogával evőnek
Test ereje szopatik szájától a szívnek.

Krisztus nem kineztatik e tördelésekkel
Kenyér formája bomlik a megemészttéssel
Ha Krisztus kérdeztek mennyben dicsőséggel
Ugy fel vitetik amint jött élettél.

E nagy tűznek langjával jój minket gyujtani
Szeretett pálcájával harog utját zární
Azonnal amely kostal akarsz hogy táplálni
Mint a szívnek láncával kész légy egyesíteni.

Modjok a szeretőknek egymástól szomjuzni
Hogy szíveknek titkait lehessen tudhatni

Igy csuda szeretetnek veleire hatni
Isten Ő hiveinek akar ételt adni.

Harmadik része

Oh Jézus jó Istenünk idvességes étel
Belsőképen ki nekünk löttél ily eledel
Nyomd el minden rut vétünk keserves konyvekkel
Olly dolgot indíts bennünk kiben gyonyorkodel
Nékünk kiktől áldatik hogy e drága szentség
Mindeneknek kik hiszik legyen elevenség
Kik buzgósázból veszik legyen gyönyörűség
Kiktől megutáltatik azokból kisebség
Jézus eleven ostya kérd a nagy felséget
Sacramentom malasztja te hoz egészséget
Szegényeknek állatja adj örökkéséget
Ur elmés okossága éltes szeretetet
Hívságot megvethetnők engedgy vigasztalónk
Ellenséget meggyőznünk Krisztus fő bajvivónk
Amit tanítasz hinnünk Jézus megújítónk
Általad akkor néznünk add ajándék osztónk.
Idvezlégy egy Istenség ki három személyben
Téged illet tisztesség ostyai szentségben
Minket gyötör feslettség éhező szükségben
Adgyon örök vendégség nekünk ételt mennyben.
Örök élte vigága mindenek reménye
Bére és nagy jutalma szentek idvessége
Neked boldogok szája énekel és szíve
Nótáját bemutatlya örökkön örökké.
Egy Istennek háromnak szemében dicséret
Ajándék osztónak dicsőség tisztelet
Kitől háza az Urnak vett most segedelmet
Mely áldozat mint patak lemossa vétünköt.
Ezek felett Istennek hálaadásttegyünk
A kitől lett ez élek melyet hozzánk veszünk
E született szent testnek mi eképen zengjünk
Véget vetvén éltünknek, hogy véle elhessünk. Amen.

A Cs. K. egyházi énekeskönyv 102 éneket tartalmaz; közülük 97 teljes, 5 csonka és 12-nek — eddig jórészt ismeretlen — dallama le van kotázva. Kétségkívül ezek a hangjegyekkel ellátott darabok a Cs. K. legérdekesebb és egyházzenetörténeti szempontból legértékesebb énekei.

Mivel Csíkcsobotfalva, ahonnan a Cs. K. előkerült, Csíksomlyóval teljesen össze van építve: szinte bizonyos, hogy a könyvet a csíksomlyói kolostorban írták. A kolostorból a Csobotfalva határán épült Szent Péter nevű templomba került s innen juthatott legutolsó tulajdonosának, Petres Andrásnak vagy valamelyik ősenek birtokába.

A Cs. K. tehát Csíksomlyón készült, ugyanabban a kolostorban, ahol Kájoni élt és énekeskönyvét kiadta. Ez önként azt a gondolatot sugallja, hogy a két énekeskönyv között van valami kapcsolat. Mivel a Cs. K. énekei részletezőbbek, többszavúak, mint a K. I., arról nem lehet szó, hogy abból másolták — minek is másoltak volna le egy nyomtatásban megjelent könyvet? Egyébként is a gyönyörű kézírás fejlett intelligenciára s a másolás ellen vall. A Cs. K. tehát régibb mint a K. I., amely, ajánlólevele szerint, 1675 nov. 8-án nyomásra készen állott, de mivel az 1651-ben megjelent CC. I-gyel össze van kötve, annál ifjabb — származási ideje 1651 és 1675 közé teendő.

Még egy nagy lépéssel tovább merek menni. A Cs. K. énekei mind megvannak K. I.-ben s a gyűjtemény épúgy a de tempore beosztást követi, mint amaz, sőt benne az énekek — bár kihagyásokkal és helyenként megcserélve a sorrendet — ugyanabban a rendben követik egymást, mint a K. I.-ben. Azt következtetem ebből, hogy maga a Cs. K. is Kájoni műve, illetőleg ő írta össze ebbe a kéziratot kötetbe az énekeket. Úgy gondolom e dolgot, hogy Kájoni már megelőzőleg kiírta a rendelkezésére álló nyomtatott énekeskönyvekből — jegyzéküket összeállította Jénáki Ferenc (*Kájoni János énekeskönyve és forrásai* c. értekezésében, 1914.) — a kiadásába fölveendő énekeket, amelyeket pedig nem talált meg nyomtatott szövegekben, azokat gondosan összegyűjtötte ebbe a szépen kiállított nagy kéziratba s ugyancsak ide leírta, leközölte azokat az énekdallamokat, amelyek nyomtatásban még nem jelentek meg.

Ezek alapján a kézirat összeállítójának Kájoni Jánost gondolom. A kézírás mindenestre az övé. Azóta, ismételten összevetvén a könyvet Kájoninak az erdélyi könyvtárakban őrzött kézírataival, állításom helyesége bizonyossá vált.

A Cs. K. dallamait — a két utolsó *Kyrie* kivételével — közzétettem a Zenei Szemlében (1929: 29--30. l.).

DOMOKOS PÁL PÉTER.

SZALKAY ANTAL AENEISÉNEK KÉZIRATAI.

Szalkay Antal travesztált *Aeneise* a maga idejében és utána is néhány évtizedig igen népszerű volt. Csak az I. kötete jelent meg 1792-ben, mert a II. és III. rész kéziratát, sőt az I. kötet meglévő példányait is, a cenzura elkobozta (IK. 1898. 20. l.). Azóta sem jelentek meg nyomtatásban, noha Horváth Endre gondolt a mű kiadására (IK. 1894. 443. l.). A párizsi fordítás (1833.) a Vajai László tollából Szalkay megjelent művét felhasználja ugyan, de hátrahagyott kéziratát nem ismerte, sőt létét sem sejtette. Szalkay Széchenyi Ferenc grófnak felajánlotta a kéziratot, de a gróf 100 aranyat sokalt érte. Így özvegyére maradt az, s azóta nyoma veszett. Márki S. sem az ő művét használja fel. Az IK. 1898. 21—23. l. közölt szemelvények a műből azt mutatják, hogy a közlő nem az eredeti kéziratot használta, hanem a cenzura jelentését. Mutatják ezt a felcserélt versszakok, a jegyzetek elhagyása is.

A sárospataki könyvtár rendezése közben egy félbőr-kötésű *Virgil Eneassa* 1.) feliratú kéziratot kötetre bukkantam, mely Szalkay műve. Alája van jegyezve: Iródott Budán 1792^{dik} esztendőben. Teljesen egyezik az 1792-ben Bécsben kiadott 1—3 énekkel, csak az a különbség, hogy itt a jegyzetek a lap alján vannak s nemcsak az I., hanem a II. részt is adja, tehát a IV—VIII. éneket is, jegyzetekkel ellátva. Jelige s kedves hazájához intézett ajánló sorok után a magyar olvasót szólítja meg a szerző, indokolván, hogy az idegen kifejezések az eredetiben is benne vannak, s ő ahhoz alkalmazkodott. A IV. könyvben elmondja, hogy Aeneast az eső elmosta, azután megérkezik Acest király birodalmába, ki barátságosan fogadja őket. Megjelennek a theatrumban, az arzenalban. Közben a trójai nők a hajóit

felgyújtják. Az V. könyv szerint Kumaeba megy Aeneas, és Sybillával leszáll az alvilágba Anchisest meglátogatni. A VI. könyvben az van elmondva, hogy a jámbor vitéz sok fáradság után megérkezik Latiumba, ahol iszonyú hadakozás és vérontás támadt egy kis kutya felett. A VII. könyvben már Evandernél van s segítséget kér tőle. Turnus a VIII. ének szerint el akarta az Aeneas hajóit égetni. Csata keletkezik, Turnus a Tiberisbe ugrik s elmenekül

Eddig én is mind követtem
De hogy úszni nem tudtam,
Tovább őt nem kísérhettem,
Addig hátra maradtam,
Mig Blumauer megtalálja
S mint ígerte, nem sajnálja
Nékem róla hírt adni.

Ezzel végződik e kéziratos kötet, melyben a nyersebb helyek ceruzával sorban alá vannak húzva.

Az IK. 1898. 21—23 lapjain között részek alig térnek el e szövegtől, de a sorrendjük fel van forgatva. (33—35, 39—41. vsz. a IV., 47—54, 57 az V., majd újra a IV. 54—56, azután ismét az V. 6—7, 14—15, 26, 35, 38, 42, 13. vszakokat citálja.) Fontosabb eltérés van az V. 57. vszakban:

S olyan idő fog támadni,
Hogy azt fogják letapodni,
A ki tapodt másokat.

A III. kötetből is idéz 3 részt a cenzurái kifogás alapján. Csodálatos, ezek is ebben a kötetben vannak (VI. 44—6, VII. 50—55, VIII. 17—20.) apró eltéréssel. Tehát a VI. énektől kezdve már a *III. rész volt s a IX—XII. énekek a IV. rész lehettek*. Ugyhogy a műnek csak a IV. része ismeretlen most már. Ez a beosztás megfelelne annak is, hogy az I. rész az I, III. éneket foglalta magában.

Az IK. 1898. 25. l. írója egy szóval sem árulja el, hogy ő az eredeti kéziratot látta volna. Az valószínűleg el is vészett. De megvan 8 ének szövege a pataki könyvtárban. Ebből egyúttal megállapíthatjuk azt is, hogy a Csokonainak tulajdonított «Mint ugrott meg a vitéz Eneas Libiaból 1793» c. vers nem a Szalkay műve. Teljesen eltérő szövegű, de a Toldalékul adott részek a nyomtatásban megjelent Szalkay-travesztiából valók. (I. 52—3, 54, 29, 30, II. 57, 13, III. 42.) Az Egyetemi Könyvtárban is van egy kézírata (H 37), szépen írt másolat a XIX. századból, mely a patakitól teljesen eltér s hiányosabb, rövidebb is annál. (Az V/42, VI/15 hiányzik, a VIII. é. 56 versszakkal rövidebb a patakinál; a Jegyzések ebből hiányoznak itt.) A nyomtatásban is meglévő szövegből is elhagyja az Előljáró beszédet. A II. részből hiányzik a Jelige, a Kedves hazámhoz intézett sorok s a Magyar olvasót megszólító rész. Még egy kéziratról van még tudomásunk, mely Trencsény Károly ny. tanár birtokában van s szintén 3 részből áll. Tehát a Blumauer hatása alatt keletkezett kéziratok közt legbővebb s legrégebb a pataki, mely a Blumauer által megírt részt tolmácsolja, megrövidítve, magyar. ízzel. Az Aeneis-travesztiát ugyanis nem Blumauer, hanem Schaber fejezte be (1794). Ezért hiányzik itt is a X—XII évek travesztiája (IX—XII).

E becses kéziratra felhívjuk az irodalomtörténet figyelmét.

GULYÁS JÓZSEF.

A PIARISTÁK SZEGEDI DRÁMAJÁTÉKAI.

A piaristák szegedi gimnáziumában előadott színjátékokkal először Pap János foglalkozott tüzetesebben: a kegyesrendiek szegedi *Historia Domus* ma már elveszett első kötetének felhasználásával megírta a kegyesrendiek szegedi házának történetét. A kiváló piarista történétíró hatalmas tömegből szedte ki a munkájához szükséges adatokat, de minthogy nem volt célja a piarista-tanítás e nevelési eszközével behatóan foglalkozni, csak izelítőként jegyzett fel a található adatokból néhányat. Utána Reizner János Szeged monografiájának írása közben először dolgozta fel a szegedi színészet történetének adatait. A Pap Jánostól közölt adatokat mind felhasználta, sőt némileg bővítette és egy nyugtatványból azt a következtetést vonta le, hogy már 1723-ban tartották a piaristák első drámajátékukat Szegeden. Ez az adat azonban még csak következtetés volt, s Prónai Antal is csak később fedezte fel az első előadás emlékét 1722-ből. Majd Szmollény Nándor adatait az újabb irodalomtörténeti kutatásokkal bővítette és magyar fordításban közölte Deményi Lászlónak (Ladislaus Damiani) azt a beszédét, melyet 1735. augusztus 1-én a szegedi első piaristaszínház felavatásakor tartott.

A szegedi színjátékokhoz a legtöbb irodalomtörténeti adatot a kiváló Prónai Antal közölte, két munkájában. *A piaristák színjátéka Pesten a XVIII. században* c. műve bár nem foglalkozik külön a szegedi színjátékokkal, mégis a jelesebb kegyesrendi drámaírók működésének kiegészítéséül, a szegedi előadások felderítése körül is alapvető munkát végzett, s az eddigi tévedések tisztázásául megállapította, hogy az első magyarnyelvű színjátékot Szegeden 1758-ban játszották (Perczel Imre: *Adakozó öregről és fősvény ifjúról* c. vígjáték). Másik művét, *A kegyesrendiek magyarországi iskoláiban 1670—1778. előadott drámák jegyzéke*, a szerző halála folytán Császár Elemér adta ki az IK. 1915. évfolyamában (114. l.). Prónai oly összefoglaló munkán dolgozott, mely a piaristák magyarországi összes iskoláinak valamennyi drámáját felölelte volna. Halála miatt a feldolgozás teljesen elmaradt, s csupán a még kiigazításra és pótlásra szoruló értékes jegyzetek maradtak fenn. A szegedi adatokra vonatkozó kutatást felkérésére Divényi Gyula végezte, aki azonban megállapításom szerint csak a *Catalogus Juventutis* első kötetét használta fel, s azt is hiányosan. Ily módon Prónai e második művét több helyen kellene kiigazítani. (Több helyen p. o. a kézirat téves olvasása más értelmet és más tárgykört említ, mint a helyesen olvasott szöveg.)

Prónai kutatásait Németh Károly budapesti piarista tanár folytatja nagy tudással. Hálásan köszönöm, hogy a szegedi piarista színlapokról, melyek a különböző (Prónai által is említett) rendházakból időközben a rend központi könyvtárában helyeztetek el, részemre pontos másolatokat készített.

*

A piaristák szegedi színjátékainak felkutatása során feldolgoztam a szegedi városi levéltár, a szegedi városi számvévségi irattár és a kegyesrendiek szegedi házi és gimnáziumi irattárát, valamint az idevágó irodalomtörténeti műveket. A forrásművekből összeállítható kép egységes — ami hiány van benne, azt csak az elkallódott *Historia Domus*ból lehetne pótolni. Az adatok tanúsága szerint a város támogatása már 1723-ban megkezdődött,

s két ízben tetemesen ismétlődött: 1735-ben, majd 1755-ben saját költségén építtette fel a piaristák komédiaházát. Nem lehet vitás az 1715. és 1719. év adatainak egybevetése után, hogy a város már jóelőre gondoskodott a színjátékok meghonosításáról, mert a kiváltságlevél vonatkozó adata nem írható a még Magyarországon akkor sehol nem létező világi színészet javára. Temesváry János főbíró, a szegedi polgárból lett nemes nevéhez fűződik nemcsak a piaristák 1719. évi szegedi letelepülése, hanem a színjátékok meghonosításának a kiváltságlevélbe foglalt biztosítása is.

A szegedi színjátékokban a hat osztályból álló gimnázium két-két osztálya vett részt. Két-két osztály alkotott egy fakultást az osztályvezetés és a színjátékok szempontjából. Egy tanár rendszerint két osztálynak volt a főnöke (magister), s így a nyilvános előadások előkészületeibe mindkét osztályát bevonta. Az alábbiakban külön feltüntetem, hogy az egyes előadásokat mely csoportok mutatták be, s evégből az itt feltüntetett betűjelzést fogom alkalmazni.

A.	{	rhetorika,	VI.	}	osztály.
		poetika,	V.		
B.	{	syntaxista,	IV.		
		grammatista,	III.		
C.	{	principista,	II.		
		parvista,	I.		

Külön meg kell emlékezni a *Catalogus Juventutis* szerkesztéséről, mint arról a forrásműről, mely a legtöbb adatot megörökítette. A *C. J.* első-sorban a tanévet tünteti fel, még pedíg rendszerint azt az évet, melyben a tanév végződött (augusztusban). Ez után következnek a fenti sorrendben osztályok szerint a tanulók névsorban nemzetségük, születési helyük és életkoruk feltüntetésével. Az egyes csoportot, vagyis két osztályt a bejegyző magister aláírta és aláírása előtt emlékezett meg arról, hogy növendékei színjátékot adtak elő. Legvégül a gimnázium igazgatója által készített létszámstatisztika és aláírása következett. Mind a *C. J.*, mind a kegyesrendiek egyéb szegedi kéziratait Révai József dr. piarista tanár segítségével vizsgáltam át, akinek ezert hálás köszönetemet tolmácsolom.

1722—1782. terjed a szegedi színjátékok kora, több megszakítással. Így 1738—41. a pestis, majd két ízben a színpad pusztulása miatt be kellett szüntetni az előadásokat. Más évekről is hiányoznak feljegyzések, de feltehető, hogy a játékok nem szüneteltek, csupán a feljegyzések maradtak el ismeretlen okokból. Így nem található az évkönyvekben feljegyzés: Dugonics András (1762.), Benyák Bernát (1770.) és *Mlinkay* Alajos (1775.) magyar drámajátékairól. 1757—67. és 1770—78. hiányoznak e feljegyzések, s így azokról tudósítást nem közölhetünk.

*

Az adattár összeállításánál a következő forrásműveket idézem. (Zárójelben közlöm e helyen is az idézet módját.)

(*C. J. I.*) *Catalogus juventutis* 1722—58. *Kézirat.*

(*C. J. II.*) *Catalogus juventutis* 1759—92. *Kézirat.*

(*D.*) Dugonics analectái a Nemzeti Múzeumban. 81. Fol. lat. *Kézirat.*

- (F. D.) *Familia domus* 1720—80. Kézirat.
 (H. D. K.) *Historia domus*. Kecskeméten. Kézirat.
 (H. G.) *Historia gymnasii ab anno 1770*. Kézirat.
 (O.) Demény László: *Orationes*. Tyrnaviae, 1742.
 (P.) Pap János: *A piaristák Szegeden*. Szeged, 1886.
 (P. 1.) Prónai Antal: *A kegyesrendiek magyarországi iskoláiban 1670—1778. előadott drámák jegyzéke*. IK. 1915.
 (P. 2.) Prónai Antal: *A piaristák színjátéka Pesten a XVIII. században*. Bpest.
 (R.) Reizner János: *Szeged város története*. Szeged, 1900.
 (Sz. I.) Szeged város számvevőségi irattára.
 (Sz. L.) Színlapok a piaristák központi könyvtárában.
 (T.) Takáts Sándor dr.: *Benyák Bernát és a magyar közoktatásügy*. (Bp. 1891.)
 (V.) *Visitationes ab anno 1722—1774*. Kézirat.
 (V. L.) Szeged városi levéltár.
 (L.) Saját gyűjteményem.

A személyi adatok: Magyar Gábor névsorösszeállítása a szegedi kegyesrendi főgimnázium 1895—96. értesítőjében és Perényi József dr. piarista tanár szíves közlései.

(Rövidítések: ig. = igazgató. t. = tanár, Sz. = Szeged. * = született.)
 Fölvilágosító és magyarázó megjegyzéseimet zárójelben közlöm.

1715. HD, K.

1715 mense augusto Paulus a S. Petro actiunculam produxit ad vota omnium, ut adeo. Parentum Discipulorumque animis sibi devictis cumulati sint... Inde fama bonumque Schol. Piar. nomen per oram Tibisci propagatum est, excurrit quoque Szegedinum, cuius civitatis Judex, Joann Temesváry, uti jura liberae Civitatis Segediensis revindicavit, toto egit pectore pro instituto nostro Szegedinum introducendo.

(Német Károly szíves közlése, mely szerint az i. m. 16. l. található az idézet.)

1719. VL.

In suis porro propriis territoriis jus ... aliisque locis publicis pro communi civitatis hono applicandis, theatri videlicet domibus jaculatoriis aliisque locis prospiciendi.....

(III. Károly király Laxenburgban 1719 V. 21. kelt diplomájában, melyben a város régi kiváltságait megerősíti.)

1722.

Mutius Scaevola in scaeva dexter seu Mutii infracta pro patria virtus, (...) in LVCEM tYpô eDIta VVLgata et eXposita. Drammatice vero producta Szegedini 1722. Anno quo: Terra tVa non VoCabItVr aMpLIVs DesoLata. Budaë, Typis Joannis Georgii Nottenstein.

(A dráma szerzője Pécsy Domokos, 1700—1735. t. 1721—23. 1732—34. A *Mutius Scaevola* címlapján jelezve van, hogy 1722-ben Szegeden előadták. A könyvet Csáky Imre gróf kardinális költségén készítették. Pécsy a drámát Livius II. könyve nyomán írta. Az eddigi kutatások szerint ez az első

szegedi színi előadás! Az első kronosztikon, melynek külön érdekessége az $Y = V = 5$, az 1732. évet mutatja, míg a második a szegedi előadás 1722. évét.)

1723. R.

Perceptor uraimék kegyelmetek. Ezen commissionk szerint tisztelendő páter piaristák uraimék instantiájokra az producálandó comédiára huszonöt Rhen. forintott fizessen. Szegedini, die 15-a 8-bris 1723. Per Magistratum.

(Épígy szól a másik 8 frtos utalvány is «Ioannes Miller iudex aláírással. R. i. m. III. 363. o. közli az 1. jegyzetben. Az okiratok a közlés óta elvesztek.)

1729. C. J. I.

A. Professor horum fuit P. Thomas ab Im. Con. B. V. M. (Hranák Tamás, * 1701. t. 1726—27. 1728—29.) cum quibus pduxit declamationem Bacchanalisticam cui titulus *Fortuna Ixionea in Baccho*. Et actionem comico-tragoediam *De Probo Imperatore Romano* cui titulus *Themis rea criminis*.

B. Horum magister erat Fr. Samuel a Sancto Andrea Apostolo (Skultéty Sámuel t. 1728—29.) cum quibus pduxit actionem quae intitulatur: *Triumphus intemeratae constantiae subscriptione*.

Lucani Lib. I. sClte nefas: Magao te IVDICO qVIsqVe tvetVr aequo defensor maximus ipse Deus

326. 280. 660. 164. 299.

C. Quorum magister erat Fr. Leopoldus a S. Joseph, (Zsigmondovics Lipót * 1707. t. 1728—29.) cum quibus produxit actionem, quae intitulatur *Mulieris Imperii infelicitas* cum subscriptione: dat poenas misso natorum sanguine mater.

1729. SzL.

A. *Themis rea criminis* seu ProbVs per fraVDeM a sVIs proCerIbVs soLlo spoLIatVs. Honori, ac venerationi amplissimi magistratus liberae regiaeque civitatis Szegediensis fundatoris, ac patroni sui gratiosissimi dum ab eodem praenobilis, ac ingenua Gymnasii scholarum piarum praetitulatae civitatis rhetorices, et poeseos juvenus praemiaretur in scenam datus annò quò spondet sors altos, aliter sed gignit honores.

349. 310. 261. 215. 99. 172. 323.

Budae, typis Joannis Georgii Nottenstein. 1729.

(Érdekes a darab nyomtatott színlapja, mely az *első szegedi színlap*.

A 8 lapos nyomtatvány felsorolja a tanulók nevét is. Az argumentum szerint: a harcból visszatérő Probust a legmagasabb polcra emelik, amit azonban csak kelletlenül fogad, Probus vissza akarja állítani a békebeli fegyelmet, miért hívei ellene fordulnak és megölik. Szerző az említett Hranák Tamás.)

B. *Triumphus intemeratae conscientiae* seu Leo e faVCibVs LeonVM faVente Ita DeI graIIa ereptVs. Honori ac venerationi illustrissimi domini, domini Bartholomaei de Weis, sacrae Caesareae, regiaeque Catholicae majestatis equestris ordinis catafractorum colonelli, praesidii Szegediensis, annexorumque intra Danubium, Tibiscum, et Marusium actualis commendantii etc. Domini domini gratiosissimi a praenobili, nobili, ac ingenua gymnasii liberae regiaeque civitatis Szegediensis scholarum piarum syntaxeos et grammatices

iuventute scenicis datis et expositis VMbris. Anno quo scilicet nefas: Magno te Iudice quisque tVetVr. Ita Lucanus lib. I.

Aequo defensor maximus ipse DEVS

326. 280. 660. 164. 299.

Budae. . . .

(A színlap impressuma megsemmisült. Szerző az említett Skultéty Sámuel.)

C. *Mulieris imperii infelicitas*: seu Laeta LaoDice pVrpVreo sangVine natorVM InebrIata. Honori, ac venerationi admodum reverendi, ac religiosi in Cristo patris P. Ladislai a S. Joanne Baptista religionis clericorum regularium pauperum Martris Dei piarum scholarum per Hungariam, et Transsylvaniam praepositi provincialis.

ILLVstrIssIMA, praenobili, nobili atque annexa, Szegediensis. Liberae regiaeque civitatis infimae classis gramaticae iuventute. scenica adVMbratione, atqVe appartV eXhIblta.

Anno quò dat poenas misso natorum sanguine mater.

105. 246. 269. 501. 392. 216.

Budae, typis Joannis Georgii Nottenstein MDCCXXIX.

(A megtisztelt atya Kubránszky László rendfőnök volt. A színlapot latin és német nyelven nyomták. A darab német címe: *Das Weiber-Regiment nihmt selten ein guts End*. A színlap két nyelven közli a tartalmi kivonatot is, s forrásul felemlíti: Justus Lipsius Lib. 2. cap. 2. — Szerző az említett Zsigmondovics Lipót.)

1730. SzL.

C. *Rara concordia Fratrum* sive Belametes a Gratino minore natu fratre suo e medio sublatus. Honori perillustris ac generosi domini, domini Francisci Antonii Beer sacrae Caesareae regiaeque majestatis guarnisonis Szegediensis, et Aradiensis apothecarii etc. etc. domini et patroni gratiosissimi a perillustri praepibili (?) nobili ac ingenua Szegediensium scholarum piarum principiorum et parvae adolescentia scenice adumbrata.

Budae. Typis Joannis Georgii Nottenstein.

(Az előadás évének meghatározása csak valószínű, szerzője sem állapítható meg pontosan. 1729—30. Vitzmann Bernardin, 1730—31-ben Gróf Demjén tanította a két alsó osztályt.)

1731. SzL.

A. *Nativitas domini nostri Jesu Christi* duodena figurarum sub fabuloso cortice latentium varia carminis specie honori amplissimi magistratus liberae, regiaeque civitatis Szegediensis fundatoris gratiosissimi a perillustri nobili, ac ingenua metricae facultatis gymnasii L. regiaeque civitatis Szegediensis iuventute in scenam data anno quem praesens versus indicat

A Jove principium semper habeto tuum

1. 264. 500. 270. 166. 530.

Budae Typis Joannis Georgii Nottenstein. Anno 1730.

(A kronosztikon itt 1731-re utal, úgyszintén a színlap két kaballisztikus számsora is. A metrikai fakultás valószínűleg a két felsőbb osztályt jelenti; főnökük Parlay Lőrinc volt. [FD.]

B. *Caeca Manuctio in Alexio Pupilli*.

Constantinopolitani imperii tutore cum eodem sublato honori perillustris, ac generosi domini, domini Georgii Podhraczký de eadem liberae regiaeque civitatis Szegediensis iudicis actualis, nec non inclity comitatus Csongradiensis tabulae iudiciariae assessoris dignissimi meritissimi etc. D. patroni sui colendissimi partim epistolice partim metricè adumbrata atque

Ita a nobili ac proba iuventute exhibita

110. 1. 130. 4. 193. 859. 434.

syntaxeos, et grammatices Szegediensium scholarum piarum. Budaë, typis Joannis Georgii Nottenstein, 1731.

(A darab szerzője Turczér Simon a S. Anna * 1709. V. 20. t. 1730—31.)

A. *La Vr Vs fLos prae aLIIs fLorIb Vs DIVtVrnIssIMA*, seV MartIs gLorIa fatI VICIssItVdI nIs Ignara IVgItter fLorens etc. Die unter andern allerdauerhafteste Lorber-Blum, oder die niemalen unterdruckte Heldenmuthige Tapferkeit. Honoribus illustrissimi domini Francisci Josephi S. R. imperii comitis de Franckenburg L. B. de Schellendorff, Haereditatii Domini de Warthau unius compagniae Tranateriorum capitanei actualis patroni gratiosissimi. Nobili ac ingenua oratoriae facultatis gymnasii Szegediensis scholarum piarum iuventute, perreverenter exhibita.

(Szerző: Parlay Lőrinc * 1707. t. 1730—31. A színlapöt latin és német nyelven nyomták.)

A. *Vita felix sine lux, sine CruX*. Inqua.

340 144 520 144 583

Delectant tua te, et me mea quemque sua,

278. 301. 105, 105, 35, 36. 580. 291.

Quia modo tandem omnis homo bonum vinum ponit.

134. 180. 229. 138. 322. 479. 529.

In scenam data a perILLVstrI, nobILL, atqVe ingenVo eLoqVentIae SzegedIensIs gIIInnasIo.

(Szerzője: Parlay Lőrinc.)

B. *Virtus post funera in Milo Persa episcopo*.

Honori perillustris ac senerosi domini domini Thomae Vranovics inclity comitatus Csongradiensis ordinarii jurati Notarii, eiusdemque tabulae iudiciariae assessoris dignissimi etc. domini patroni gratiosissimi nobili ac, lecta gymnasii Szegediensis ex scholis Pii syntaxeos, et grammatices,

129 305 270 168

iuventute, scenice vivificata. (—) Budaë, typis, Joannis Georgii Nottenstein. 859

(Szerző: Turczér Simon.)

1732. V.

Anno domini 1732. die 4. Juny hora 11. matutina venio in hanc domum nostrum Szegediensem occasione visitationis Canonica ad-um Rndus pater Alexius a Resurrectione Domini, praepositus per Hungariam provincialis, cum secretario suo p. Constantino a Passione Domini. Die 6. docentium in scholis diligentiam, annumque iuventutis profectum, instituto de more examine, re duli (?) disquisivit, et poemati *de S. Ladislao*, per p. Melchiorum a S. Wencaslav, rhet. et poeseos professorem venuste et eleganter composito interfuit.

(A Szent Lászlóról írt darabot 1723. VI. 6. adták elő Szlopnyai Elek provinciális előtt. Szerzője: Deák Menyhért * 1702. t. 1726—28. 1731—33.)

1733. SzI.

(Számvevőségi irattár 1733/34. Szá. Npl. kiadási tétel.)

42. Nemzetes Kamarás Uraimék vegyenek gyltek N. Varossunk szükségére, egy Láp fátt, Tsztelendő Pater Piaristák Atyám Uraimék Residentiája szükségére pedig kétt Láp fátt minden Láp fa á F 10 tészen Harminez idest 30 F.

Szegedini 27^a Juny 1733. Per Mgtrtum.

Specificatio szerint kezeimhez vettem Perényi György. F 30. —

(U. ebhez Kamarási jegyzet :)

Sub N° 42. Nemes város részére vétetődött egy Lap fa in Fl 10. T. Pater Piarista Residentia szükségére pedig kettő in ex pro Fl 20: város szükségére nd. difficultáltak ugyan, de a P. Piaristak szükségére mi okbul vette a Communitas Cassának... Fl 20. —

(Ez az első színházépítésre vonatkozó adat. Az építkezést csak 1735-ben fejezték be.)

1733. C. J. I.

A. Horum omnium Professor fuit P. Dyonisius a So Regi Ladislao (Borsos Dénes 1706—1761. t. 1725—26. 1732—33.) cum quibus produxit declamationem bucolicam, cui titulus: *Pietas Aristi* et actionem intitulatam *Fulgidae virtutis speculum*.

B. Horum omnium magister fuit Frater Alexander, cum quibus produxit actionem titl: *Publici P. privato boni assertor*.

(Szerzője: Sárközy Sándor * Sz. 1739. VI. 10. t. 1732—33. lelkész 1736—39. A szegedi lazarétum lelkipásztoraként halt meg pestisben.)

1735. O.

Ladislai Damiani a Sancto Nicolao, e scholis Pius clerici regularis-sacerdotis et eloquentiae professoris, orationes in variis Hungariae Gymnasiis habitae. Tyrnaviae, typis Academicis, Soc. Jesu, Anno 1742.8^o451 l. (321—353 l.) Eucharisticon pro novi theatri extrucone, oratio XI. Habita Szegedini, ad amplissimum Civitatis ejusdem Magistratum, Kal. Aug. Ann. MDCCXXXV.

(A beszéd magyar fordítását közli Szmollény Nándor könyve a szegedi színészet történetéről. Deményi László 1721—1766. t. 1734—35.)

1735. SzI.

Pro pineis trabibus ad extrucone Theatri comparare 22 Fl 50.

(Számvevőségi irattár. 1735/36. Zársz. Szeptember havi kiadások között.)

Fabro lignario Quercinis theatrum perficienti Fl 41.

(Számvevőségi irattár. 1735/36. Zársz. Október havi kiadások között.)

Pro 30 solidis lignis quercinis ad theatrum et educilli aedificium aptatis Fl 20.

(Számvevőségi irattár. 1735/36. Zársz. December havi kiadások között.)

1735. C. J. I.

A. Horum professor erat P. Joannis a Sancto Georgio (Molnárovics János * 1705. t. 1734—36.) cum quibus produxit *actionem unam, declamationem unam.*

B. Horum omnium magister fuit Michael a S. J. Nep. (Prieleszki Mihály 1711—1763. t. 1735—36.) cum quibus produxit actionem *De Dionysio, Dione et filio ejus Arite*.

1736. C. J. I.

B. Horum omnium magister fuit Michael a S. Joan. Nep. cum quibus produxit actionem *De Philippo et Pausania*.

C. Horum omnium erat Ignatius a Sto Josepho (Keiser Ignác * 1716 t. 1735—37.) produxitque actionem *De Sancto Vito Martire*.

1742. C. J. I.

A. Quorum professor fuit Alexius a So Rege Stephano (Lality Elek Sz. 1713. * Szent Anna 1776. IV. 27. t. 1740—42. 1748—53.) cum quibus *produxit*.....

B. Quorum omnium magister erat Adamus a Salvatore (Rigó Ádám 1716—1763. t. 1741—42. 1748—49.) cum quibus produxit actionem, cui Titulus *Fraus et dolus nemini patrocinantes*, de Mauro et Ascanio ducibus Mediolanensibus.

C. Horum omnium magister fuit Antonius a S. Joseph (Queck Antal 1721—75. t. 1741—43.) cum quibus produxit actionem cui titulus *Fidelitas invidiae victrix, de Belisaro*.

1743. C. J. I.

A. Quorum magister fuit Chrysostomus a So. Disma (Dorinecz Krizosztom 1713—1794. t. 1742—43.) cum quibus produxit dramam desumptam ex Scriptura *De viniae administratoribus*.

1744. C. J. I.

A. Horum omnium professor P. Elias a Virg. Carmelitana, (Zsigmondovics Illés * 1715. t. 1734—35. 1742—44. 1764—65.) cum quibus drama primum Bacchanalicum *De Joca Heluene cum uxore et filiis tragice occiso* produxit item representationem quadregesimalem *De Christo patiente*. Item *Bellum Perseicum Phineo pro Andromeda exprimendo* Libertatem Liberae Regioque Civitatis Szegediensis.

(Az első darabot farsang, a másodikat nagyböjt idején adták, míg a harmadikat IV. 24., amikor a városi tisztújításokat rendszeren tartották.)

A. Horum omnium professor fuit P. Clemens a So. Thoma Aquinate (Kalocsay Kelemen * 1714. t. 1744—45.) cum quibus produxit declamationem in festo S. Francisci Xaverii Illmo dno commendanti interimali praesidii Szegediensis dicatam; cujus thema erat: *Sponsabo te mihi in fide. De Sancta Catharina Virgine et Martyre*.

(Az előadás napja 1744. XII. 3.)

1745. C. J. I.

B. Horum omnium fuerat moderator Pater Ambrosius a S. Joseph, (Bernácsky Ambrus 1714—1761. t. 1744—46.) cum quibus produxit actionem cui titulus: *Supplex adolescentum legatio urbem Trojam in Appulia ab obsidione vindicans*.

C. Horum omnium moderator fuit Philippus Nerius a S. Teresia (Láng Fülöp 1718—1799. t. 1743—46.) cum quibus produxit actionem cui titulus: *Fidei et castitatis, victima Sanctus Pelagius adolescens ab Abdarameno rege Cordubae causa morti traditus.*

1746. C. J. I.

A. Horum omnium professor fuit P. Petrus a Sancto Stephane Proto Martyre (Metter Péter * Pápa 1713. Sz. 1763. VI. 11. t. 1738—39. 1745—46.) cum quibus produxit actionem *de Reginaldo Bulgariae rege a proprio genitore exoculato.*

1747. C. J. I.

A. Quorum magister fuit P. Ladislaus a S. Steph. rege (Patonyi László t. 1746—47.) cum quibus produxit actionem, cui titulus: *Tomyris Scytharum regina, Cyri Persiae regis internecone amissionem filii persecuta.*

(Cyrus történetét Samuel atya is feldolgozta. P1.)

1748. C. J. I.

A. Horum magister erat P. Adamus a Salvatore Mundi (Rigó Ádám.) cum quibus produxit duas actiones, quarum alteri titulus: *Infidelitas ambitioni juncta crudelis hominum pestis.* Alteri: *Vindicta scelestae factae, alterius vindicta mater est.*

B. Horum magister erat Valentinus a Sto Michaeli (Thoma Bálint 1724—1797. t. 1747—48. 1762—63. 1765—66.) cum quibus produxit actionem cui titulus: *Mars novae vitae auctor,* sive bellum secundum S. Stephani regis cum Gyula Transylvaniae principe.

C. Horum magister fuit Hieronymus a S. Paulo Apostolo (Nagy Jeromos 1721—1803. t. 1747—49.) cum quibus produxit actionem cui titulus *Virtus fortissimum regnandi jus in Bela fratrum solium, excusso Salamone regis Andreae I-mi filio occupante exhibita.*

(Tamás atya hasonló tárgyú darabja 1733-ban került színre Pesten. [P1. 104.]

1749. C. J. I.

A. Quorum institutor fuit P. David a Sancto Petro (Bíró Dávid 1713—1773. t. 1748—50.) cum quibus tres actiones produxit: primum *De Bacchi gymnasio alteram In quatragesima, nempe Xtum sub figura Isaaci, Stiam Joannem Corvinum regni Ungariae gubernatorem a manu Latronum auxilio crucis liberatum.*

C. Quorum omnium fuit Valentinus a S. Michaeli cum quibus produxit actionem, cui titulus: *Deposuit potentes de sede et quod adumbratum est in Bajazethe primo Turcarum imperatore et Tamerlane magnae Tartariae principe.*

1750. C. J. I.

Quorum institutor fuit P. David a S. Petro cum quibus ob imminentem Theatri ruinam nullam actionem produxit: in schola tamen historiam seculi I-mi pro academia ternis vicibus declamavit.

(Bíró Dávid feljegyzése.)

BORNEMISZA VAK MENYHÉRT VERSE 1609-BOL.

A gróf Zichy család zsélyi levéltárából közlöm az alábbi verset, mely: «Anno 1609. Januáriusnak 1. napián, Vÿ eztendő napian iratot petnie hazan bornemissa Vaq Menÿhat által, ki az Jezus christüs szolgálai». A két 8-ad ívnyi levél, melynek 3. és 4-ik lapjáról közöljük a verset, egykor Várdai Katalin, a Várdai nemzetség 1630-ban kihalt utolsó sarjának könyvében volt, jelenleg a fenti levéltár kéziratos darabjai közt található. Fenti szerző az első lapon «Jó emlékezetnek okaiért» elmondja «az mennei vrban el nügött io emlékezetit ket vitez vr fyrtül», kiknek megemlékezésére írta a 3. oldalon található «Hala ado koniorges az eoreoke valo igaz istennek» című imádságot is. Az egyik közlök «Az ki vere hullasatual és fog-sagauál is sok faraccagauál is szolgalt magyar orsagnak, ez vala az jo vitez narj Pal, ki vala orsagunkban mint egj sep fenies cillag közöttünk: mint regen volt az io Hünadi ianos, Tomori pal es az vitez kenezi pal.» Nyáry Pál, t. i. Várdai Katalin férje «az vrban el nügötek 1607 eztendőnek vegeben. nagj karakon elöt harmad napal vasarnapon estüfele 4 oraban ment az mennei vrhoz eoreoke valo vendegsegbe.» «Masik az io emlékezetü arranj oslop ki az vr iesüs christusnak igaz hiti mellet az kerestien vrragüál megj marada vegjg, kinek netie iruan vagjon az elö-könjben, az isten félö batori istüan, ki az vrban el nügöt scent Iacob napian szt. iacob hauanak 25 napian 1605 eztendöben.»

Az irodalomtörténetileg jelentéktelen imádságra «következik ez vtan egj nihan ige vers feiekben irvan az vegre Hogj nagsagodat (t. i. Várdai Katalin) inditanam vÿonnan valo keserüsegre . . .»

«Las Hozzam Vr isten kegelmes semeidüel
az notaiara vagjon.

Vagjok az mennei istennek szolgálai
az iesüs christüsnek keseredet leianja
ez Vilagnak Rabia somorüségoknak
banatoknak tar Haza

Az Vrnak ez volt nam Cudalatos tanaca
. . . sep kapüiat arran osloppal tarttja
(Sok) fenies Cillagüál azt megj koronazza
Rövid ideig tarttja

Az kinek Cillaga le essek Hallottatok
Sok ioktül foztatik azt meg gondolhattjatok
Ciak egj tartot madarat el salastanak
azzonis bankodnatok.

Rüla Gondolkodüanj keseredet sziuemben
akar melj sep fenies legjen ember elteben
De mihent el essik sep fenies Cillaga
essik keserüsegben.

Dicekedik ember Ha sep madar kezeben
De ha el salastia banatra iüt sziveben
Io gond viseloiet az kj el salastja
Jar nagj keserüsegben.

Arranj kapü faia legen assonjallatnak
 es nagj tórnia legjen arranias taarhazanak
 Jaj en Velem ösue gjasrühara lessen
 mint segin ni omorülnak.

Ime az keserves Giaz engem be borita
 sep fenies tollaimbül Giakran ki fejtegete
 Gonos Calard Vilag nagj Giakorta valo
 siralomra Jütata.

Körnül foga engem keserüsegnek volgje
 felül be borita Kodoknek sötetcege,
 nap tamodat felöl ket sep Cillagomnak
 Ide assok fynessege.

Az eggjk ellottem jaro sep vitez vrram
 masik io tütörom batiam szerelm vrram
 edes nemzetemnek sep vttolso raja
 es sep fenies cillaga.

Tundeklöttek ezek mindenüt ez vilagban
 jo hirek neüek volt az vendeg orsagokban
 ket arranj oslop volt az magyar orsagnak
 nagj sok faraccagokban.

Az en szemeimnek sep fenie ezek voltak
 nagy arüasagimban gond viseloim voltak
 sep erös oslopim im mint el romlanak
 arüasagra hagjanak.

Az en istenemnek igj volt szent akarattia
 ez vilagj öröm hog ciak eddig szolgálta
 nagj gond viselesre keserües koniere konj
 hüllásra igem iutna:

Soha azzert vrram tüled el nem sakadok
 tütörsagöd allat vrram mostanis vagjok
 edes arüaimmal az fekete gjasban
 ejel napal sohajtok.

Sok keserüsegim vigaztald meg wr isten
 az te szent lelkedüel batoric meg wr isten
 gjamolül kit hattal semem lenie ellöt
 Tarcz megj vket wr isten.

Oltalmaz meg imar tob keserües banattül,
 eltessed es tarcz megj kit hattal io völdbül
 somorüasagimban vh rejaiok nezüen
 Vigaztalj Irgalmadbül.

Nagj hala adassal welek solgalhassalak:
 ejel és mind nappal ciak teged imadgialak,
 mert gondom viselő kegjelmes attiamnak,
 oltalmazomnak tartlak

Imar ciak az egre vetem fel semeimet
 mert onnet remillem edes gond viselomet
 ejel es mind napal gias rühaban aldóm
 meg valto Istenemet.

Eöreöke valo vr vgj legjen mint akartad
 solgalo laniodat mint akartad süjtottad
 Irgalmassagodat hisem job kezekben
 en nekem megtartottad

Az ezzer hat zaznak öttödik eztendeie
 az hetedik zaznak (!) vege banatot zerze
 fenies cillagomtól arranj oslopomtól
 ez világ megj toltajla

... nagy banatüal keseredet voltomban
 somorüsagimnak keseredet kenjnjaban
 az ezzerhat zazban wj eztendo napian
 jütüan kilencedikben.

finis

Dicirtessek az egj oroke
 valo Isten amen.

Versmértéke a régi magyar 13-as, néha azonban vét a mérték ellen. Az egyes versfők *Vaardai Kata asson* nevét adják. Feltevésünk szerint ez utóbbinak volt káplánja a költő.

Közli: LUKCSICS PÁL.

BESSENYEI GYÖRGY ÁTTÉRÉSE.

Az IK. 1927. évi III—IV. füzetében közölte Harsányi István Kazinczy-nak a Szemere-tárban őrzött följegyzését *Bessenyei Györgynek Pápistává lételéről*, mint a legrészletesebb régi följegyzést e több ízben megvitatott eseményről. Teljesen egykorú híradás mindedig nem volt róla ismeretes, pedig egy ujság két ízben is foglalkozott vele. E hirlapi tudósításokat a bennük levő új adatokon kívül az teszi érdekessé, hogy egyedüli egykorú s így a külső körülmények dolgában leghitelesebb följegyzések, másrészt jellemzők abból a szempontból is, mily nagy jelentőséget tulajdonítottak Bécsben a kedvelt udvari ember és a magyar felvilágosodás megindítója katolizálásának. E rövid híradások az Ephemerides Vindobonenses c. laphan olvashatók, az egyetlen ujságban a Magyar Hirmondó megindulása előtt, mely elsősorban magyar közönségre számítván, már programja (1776 értelmében is különös figyelemmel foglalkozott a magyarországi és magyarokat érdeklő eseményekkel; míg magyarországi rovata többnyire a legterjedelmesebb volt, bécsi hírei, bár Bécsben jelent meg, alig vannak s csak a magyarokat is érdeklők. Ezek közt van a következő két hír:

Dominus Georgius *Bessenyei* qui compluribus Hungarica lingua Viennae editis opusculis, quae partim aliis ex linguis transtulit, partim ipse composuit, magnam laudem sibi in Hungaria comparavit, 16. Augusti in Templo S. Caroli Boromaei, relictis Helveticae Confessionis sacris, Catholicam fidem professus est. (Eph. Vind. 1779, Nro. LXVII. die XX. Meusis Augusti.)

Georgius *Bessenyei*, qui, ut anno praeterito in Ephemeridum Numero LXVII. diximus, relictis Helveticae Confessionis sacris catholicam fidem amplexus erat, 30. mensis praeteriti a *Cardinale* et Archiepiscopo huius

metropolis in Sacello Aulico, ipsa Augusta praesente, Chrismatis sacramento confirmatus est. *Archidux* Maximilianus testis ei sacrae huius functionis factus est, eumque pretioso annulo gemmis ornato donavit. (1780. Nro. 37, die IX. Mensis Maii.)

Látnivaló, hogy annyira «minden lárma nélkül» nem történtek az áttérés aktusai, mint Laczka mondja.¹ A hitvallás megtételének időpontja, hacsak sajtóhibával nincs dolgunk, a valóságban egy nappal később volt, mint Kazinczy tudta, egyébként a tőle följegyzett körülmények közt ment az végbe. A következő év április 30-án lefolyt bérnialást már az udvari kápolnában a királynő és az udvar jelenlétében, Miksa főherceg tanuskodása mellett Bécs bíboros érseke végezte. Ez is mutatja, mennyire kedvelte maga a királynő egykori gárdistáját, ekkor már az udvari könyvtár tiszteletbeli örét.

WALDAPFEL JÓZSEF.

KIK ÍRTÁK A DEBRECENI GRAMMATIKÁT?

E címen már sok cikk íródott. Legutóbb az IK. 1925. 121. lapján s 1927. 3—4. füzetében Harsányi István 7 majd 9, a Magyar Nyelv 1927. 7—8. füzetében pedig Törös (a Tóth F. adatai alapján is) 4 író, ill. bírálót talál: Benedek, Szikszai, Gaál és Domokos személyében. Szerintem a leg-helyesebb megkérdezni magát Benedeket. Megvallja ő maga, hányan voltak. A Nemz. Múzeum Quart. Hung. 1043. sz. kéziratában a 88. lapon a sajátkezü életírásában ez a rész olvasható:

«A Magyar Grammatikára nézve, mely 1795^k Esztendőben jött ki, minek ulánna néhai Tettes Domokos Lajos, Főtiszt. Szuper. Hunyadi Fer. Tiszt. Szikszai György és én a szükséges Jegyzéseket együtt megtettük, azután azokat a Jegyzéseket én szedtem rendbe, az én pennából jött ki az a Grammatika-Utmutatás háro(m?) Darabja.»

V. ö. ehhez még a Szikszai Györgyről írott sorokat: a Theol. Szemle 1927. 5—6. számában (299—300) a Szabó Aladár megállapítását! Szerinte a 11. részt Szikszai írta. Tehát Benedek sajátkezü vallomása szerint 4 szerző volt s Gaál nincs köztük, hanem Hunyadi Ferenc volt helyette!

GULYÁS JÓZSEF.

MAGYAR VONATKOZÁSÚ SALZBURGI ISKOLADRÁMA.

Az elmúlt nyáron a salzburgi dóm 300 éves jubileuma alkalmával egyházzenei kiállítást rendezett a Salzburgi Főszékesegyházi Zeneegyesület (Dommsikverein Salzburg). A kiállítás júniustól szeptemberig tartott. Megtekintésekor nem egy magyar vonatkozás ötlött szemembe. Leginkább Haydn Mihálynak, Haydn József öccsének, zeneművei és ereklői érdekelnek bennünket. Haydn Mihály fiatal korában Patachich Ádám báró nagyváradi püspöknek, a későbbi kalocsai érseknek, volt karmestere. Majd Salzburgba költözve mint udvari zeneigazgató ő lett a XVIII. század végéig Salzburg egyházzenei életének vezető egyénisége.

¹ L. Ballagi. *A magyar királyi testőrség története*. 1872. 435. l.

A kiállításon szemembe tűnt azonban egy magyar vonatkozású iskoladráma is. Címe: *Sigismundus, Hungariae rex*. Az 1761. évből való darabot Eberlin zenésítette meg. 1761-ben Salzburgban adták elő a bencés gimnáziumban, s ez az előadás arról nevezetes, hogy az ötéves Mozart is énekelt a karban. Hat év múlva (1767) a gyermek Mozart már maga zenésítette meg az iskolában előadásra kerülő oratoriumot vagy iskoladrámát. Első sikereit a bencés gimnázium színpadán aratta.

A *Sigismundus* című iskoladrámát 287. szám alatt állították ki.¹ Tüzetesebb tanulmányozására nem volt időm. Pedig érdemes volna tanulmányozni a salzburgi iskoladrámákat. A kiállított darabok címe nem egyszer arra vall, hogy tartalmilag érintkeznek a hazánkban előadott iskoladrámákkal. Így pl. a *Pietas in hostem* c. iskoladráma. Ezt Haydn Mihály zenésítette meg 1763-ban.²

TIMÁR KÁLMÁN.

KAZINCZY FERENC ARCKÉPE.

A Kazinczy-tanulmányomhoz (Kazinczy Ferenc esztétikai törekvései Bpest, 1929.) mellékeltem Kazinczy-arc képet határozott információ alapján úgy jeleztem, mint Endernek a M. T. Akadémia képes termében őrzött festményét. Most személyesen utána járva a dolognak, arról győződtem meg, hogy a közltem arc kép eredetijének festője Kreuzinger (1756—1820), s az az Akadémia elnöki szobájában található.

MITROVICS GYULA.

¹ Schneider Constantin: *Führer durch die Musikausstellung im Salzburger Dom*. 27. l.

² Uo. 28. l. (317 a—c sz. a) — A salzburgi iskolai színházról Kutscher Artúr műve tájékoztat: *Das Salzburger Barocktheater*. Wien-Leipzig, 1924. (Ism. EPhK. 1926. 260. l.)

KÖNYVISMERTETÉS.

Voinovich Géza: *Arany János életrajza. 1817—1849.* Budapest, a M. Tud. Akadémia kiadása (Könyvkiadó vállalat. Uj folyam). 1929. 253 l.

Voinovich Géza, aki ezelőtt harminc évvel e folyóiratban kezdte meg irodalomtörténetírói pályáját *Idősb gróf Teleki László irodalmi munkássága* c. tanulmányával, azóta legjelesebb esztétikusaink és irodalomtörténetíróink sorába emelkedett értekezéseivel, monografiáival, bírálataival, írói arcképeivel, Eötvös-, Shakespeare-, Petőfi-, Arany-publikációival s hatalmas Madách-életrajzával.

Újabban visszatért régi szerelméhez, a költészethez s értékes drámákkal és novellákkal lepett meg bennünket. Mi irodalomtörténetírók, bár gyönyörűséggel figyeltük ezt a munkásságot, kissé féltékenyek is voltunk a költészet csábító muzsájára. Most örömmel és megnyugvással látjuk, hogy V. G. nem mondott örökre búcsút a mi tudományunknak. Íme előttünk fekszik régen várt Arany-életrajzának első kötete!

Tudjuk, hogy az Akadémia a béke holdog éveiben őt bízta meg Arany összes műveinek nagy centenáris kiadásával, melybe életrajzot is írt volna. Mindenki megnyugvással fogadta ezt a megbízást, hiszen V. G. nemcsak érdemes volt reá, hanem családi körülményei is szinte praedestinálták erre. Sajnos, a nagy háború tönkretette ezt a gyönyörű tervet, s még máig sincs tudományos Arany-kiadásunk. Reméljük, hogy az Akadémia anyagi helyzete néhány év alatt annyira megjavul, hogy a költő halálának ötvenedik évfordulóján, 1932-ben legalább megindulhat ez a kiadás, melyet hamarosan Vörösmarty munkáinak új s Petőfiéinek revideált kritikai kiadása is követni fog.

Egyelőre örüljünk, hogy Arany Jánosnak a tudomány mai színvonalán álló életrajza megindulhatott.

Aranyról nagyobb összefoglaló monografia eddig csak három jelent meg. Riedl Frigyes *Arany Jánosa* (1887., 1920.), melyben a szerző «rendkívüli szellem természetrajzát» kísérte meg Taine módszere alapján, genialis remekmű, de nem tudományos életrajz. Gyöngyösy László *A. J. élete és munkái* (1901) c. könyvének életrajzi része széleskörű kutatáson alapult s így forrásmunka-számba megy, de adatai nehezen ellenőrizhetők, méltatásai pedig gyengék. A harmadik ez ismertetés írójának *Arany János* c. könyve (a Kisfaludy-Társaság *Költők és Írók* c. vállalatában, 1909), mely az addigi kutatások adatain, valamint a maga önálló Arany-kutatásain (*A. humora*, *A. Toldi szerelmének forrásai*, *A. a compositióról*, *A. J. tudományos munkássága*) épült s a megbízhatóságot a nagy közönségnek is kellemes formával akarta egyesíteni. Sajnos, a vállalat nem engedte meg az apparatus közlését, s így ez sem tekinthető szorosan vett tudományos életrajznak.

Most végre V. műve tökéletesen pótolja ezt a rég érzett hiányt. Fő célja volt — mint maga mondja előszavában — hogy «minél több biztos adatot igyekezzék megrögzíteni, — még a gyorsabb, érdekesebb előadás rovására is, — csak hogy a jövőben biztos alapot adjon a részlet-

kutatásnak s feltevések és tévedések elkerülésére». Ezért mellőzte a szélesebb korrajzot s bocsátkozott sokszor apró részletekbe.

A korrajzot valóban keveselhetjük ilyen nagy monográfiában, pedig ugyancsak ért hozzá a szerző, hogyan lehet tömören, néhány vonással tisztá korképet adni. Milyen sikerült pl. rövid, színes, korrajzi leírása Szalontának és Debrecennek, vagy a negyvenes évek szellemi életének (63—4) s kortes-mozgalmainak (77)!

A szellemtörténet ifjabb hívei, kik szeretnek néha a legkisebb jelenségnek is széles világirodalmi és világ-kulturhistóriai alapot vetni, bizonyára kifogásolni fogják, hogy a szerző nem teszi ezt meg Arannyal. Mi ezt nem kifogásoljuk, hanem megelégszünk a magasröptű és nem egyszer légüres térben mozgó általánosítások helyett V. tárgyyszerű és finom megállapításaival, melyek minden fontoskodás nélkül mutatnak rá Aranyra a korral s irodalmával való kapcsolataira.

Az aprólékosságot, melyre szintén rámutat előszavában, menti a nagy kritikai kiadás hiánya. Ennek jegyzeteiben sok olyant elintézhetett volna, amit most itt kellett megvitatnia vagy följegyeznie. Szívesen megbocsátjuk neki, hogy helyenkint (hangsúlyozzuk, hogy csak *helyenkint*) a tetszetősebb kerekdedséget s a művészebb előadást feláldozta az adatbeli teljesség kedvéért. A szerző ismeri az egész Arany-irodalmat, figyelmét a legkisebb adat sem kerüli el. Mindent beledolgoz művébe s mindennek urát adja szövegközti utalásaiban és jegyzeteiben, melyekből láthatjuk nagy apparátusát. Ez az első, tudományosan pontos és kritikailag megrostált összefoglalása a száz és száz helyen található adatoknak és megállapításoknak. Bátran mondhatjuk, hogy életrajzában minden megvan, amit Aranyról tudnunk kell.

Nem szükséges külön kiemelnünk, hogy munkája gazdag tárháza az egészen új s eddig nem ismert adatoknak is. Igen sokszor hivatkozik kiadatlan levelekre s Aranyra könyveibe vagy máshová írt jegyzeteire és aláhúzásaira. Mennyire fontosak és jellemzők pl. Erdélyi János népköltési gyűjteményébe írt bejegyzései, vagy Erdélyi tanulmányának aláhúzott sorai (164—5), vagy aláhúzásai Mednyánszky könyvében, mely a *Murány ostroma* főforrása volt (178—9)! Schlegel könyvében (*Ueber dramatische Kunst und Literatur*) pl. aláhúzza többek között Shakespeare jellemzésének azokat a sorait, melyek a jellemelek fejlődéséről s a lelki betegek valószerű rajzáról szólnak. «E megjegyzés a lélekrajz mélységeibe vezetle pillantását; ezt tanulmányozta ezután Shakespeare-ben, ez vonta *Hamlethez* s maga is a szenvedély végzetes elhatalmasodását rajzolta *Buda Halálában*, a szenvedély és gyötrellem-szülte rögeszméket balladáiban» (74).

Csak helyeselhetjük azt az eljárását is, hogy igen bőségesen idéz A. önéletrajzából és levelezéséből. Ezzel a sok jellemzően kiválogatott idézettel, ha kissé terjengősebbé válik is az elbeszélés, de közvetlenebbé és színesebbé is. Ezt elődei is megtették, de nem ilyen mértékben.

Az életrajz, mely természetesen szoros kapcsolatban van a művek méltatásával, rendkívül teljes és gazdag új részletekben. Meghatóan kedves Arany apró ajándékainak elsorolása, melyeket Ercsey Juliannának leánykorában adott (52). Ezek közt van két szerelmes vers is, melyeknek közlése — itt először — irodalmi szenzáció-számba megy, nemcsak azért, mert Aranytól eddig nem ismertünk szerelmes verset, hanem mert érdekes és új

bepillantást engednek A. mélyen érző, szemérmes lelkébe s költői fejlődése szempontjából is fontosak. — Olvasmányait részletesebben és pontosabban ismerteti (pl. 73). Érdekes és új a Kisfaludy-Társaság Évlapjai tartalmának ismertetése, melyben a társaság élénk, irányító működése tükröződik. Így világosan látjuk, hogyan ébresztgette ez a működés «a még ismeretlen költő tehetségét» (65—7). Az eddiginél élesebben világítja meg Arany és Szilágyi István viszonyát. Hírt ad A. eddig ismeretlen Lammenais-fordításáról (70). Megállapítja, hogy Karakány Jónás álnéven ő írta a *Szerelem és egyéb* c. parodisztikus rajtot (Életképek, 1848), s így most már három prózai elbeszélését ismerjük. Érdekes 1849-i élményeinek elbeszélése. Az egész életrajz bővelkedik művészien megírt részletekben, ilyenek pl. haza-vándorlása színészkedése után párhuzamba állítva a Petőfiével (46), együttléte Pápai szalontai postaexpeditorral (48), vagy a következő hangulatos rajz, melyen meglátszik a novellista-szerző művészi keze-nyoma: «Képzeljük el a kis jegyzői lakot, amint homályos téli hajnalon ablakát megfesti a lámpa világa; bent, a belső szobában még szunnyadnak a gyermekek; itt a csöndben egy férfi hajlik a zömök, rácsos íróasztal fölébe; záros fiókjában Petőfi levelei vannak rendbe rakva; lapján kinyitva Ilosvai verses krónikája; levelei között az agg hős árnya imbolyog, a szoba kitágul, Buda tornyai tűnnek elé, — míg az utcán sűrűbb lesz a fagyos rögön a járó-kelők kopogása, a jelenések szétfoszlanak, az utcaajtón egy komoly férfi lép ki, s maga elé nézve megy a községháza felé» (196).

A költő munkáit méltató részek szintén kitűnőek s a finomtollú esztetikusra és lelkiismeretes filologusra vallanak.

Amint az életrajzban nem adhatott csupa újat, méltatásaiba is belevetja az óriási Arany-kutatás eddigi eredményeit, de egyéni szint vagy művészeibb formát ad a régi megállapításoknak is s új vonásokkal szövi át őket.

Hogy nem mutogat rá folytonosan a régire és a magáéra, az természetes. Igazi tudós és íróművész ezt igen ritkán teszi. Csak fiatal vagy naiv kutatók szokása, hogy apró megállapításaikat nagyképpen, nagy hangon, sokszor fontoskodó polemizálással tárják a türelmes olvasó elé, mintha mindig figyelmeztetni akarnák, hogy íme ezt meg ezt ők vették először észre.

A szerző higgadtan polemizál, ha szükséges, s tömören mondja meg a maga véleményét, egyszerűen, minden tudáskodó póz nélkül (pl. a *János vitéz* hatásáról *Toldira* 119).¹ Néha nem foglal határozott állást egy vagy más vitás kérdésben, csak regisztrálja a kutatások valószínű eredményeit.

Az *Elveszett alkotmány* fejtegetésében rámutat Schlegel elméletének és Byronnak hatására, korrajzi háttérére. Különösen sikerült benne az eposz

¹ Egyetlen kissé animózusabban polemizáló megjegyzést találtunk könyvében: «Lehr elvitatja Arany leleményétől a hírhezó lovat, mert Vörösmarty *Ósz bajnok*ában is 'átrohan egy serény lovag'; sőt a Gyulafiakra is ráismer ugyane költemény két sorában: 'A hadjáték pompájában — Két hős ifjú áll'. — Íme, a betűrágás átka!» (197). Lehrnek pedig igaza van. Az *Ósz bajnok* fontos forrása a *T. estéjének*. Lehr csak röviden mutat rá egyezéseikre, de a költemény figyelmes elolvasója még több analog vonást talál bennük. Az *Ósz bajnok*ban nemesak átrohan a budai hírvivő, hanem hosszasan szerepel s beszél Toldival. A két ifjú küzdelme az olással szintén hosszán le van írva benne. Toldi ivása, mulatása is benne van

szatirai és parodisztikus jellemvonásainak kiemelése. Ebben a fiatalkori formátlan és nehézkes műben is meglátja az értékes elemeket. Épen úgy szerető figyelemmel mutat rá A. sablonosan romantikus novelláiban az eredetiség és egyéniség nyomaira.

Toldinak több mint negyven lapot szentel. Itt megvan minden fontos tudnivaló, mely A. első remekével kapcsolatos: készülése, pompás esztetikai elemzése, mely kiemeli többek között kor- és környezetrajzának szépségét, előadását, mely «a népi mesélőé, jobban mondva annak művészi mása», verseinek muzsikáját. Szól benne Ilosvaihoz való viszonyáról, Homeros és Petőfi hatásáról, összefoglalja a Toldi-monda-kutatás minden jelentős eredményét, szól népmesei elemeiről, a történelem s a néphagyomány Toldijáról. «Toldi — úgymond — valóban a Kisfaludy-Társaság kívánságát teljesítette meg. Íme, egy mű, mely a nemzeti hagyományon épül, mégis új utat tör; a multat idézi fel, de közel hozza a jelenhez s a gyakorlatban eldönti a vitát az eposz korszerűségéről. A képzelet rémségeket hajhászó játékaik közt me egy józan költői mű, a nemes realizmus első példánya nálunk, mely, mégis merő költészet. Magyar rhythmusban zeng, mint Schedel kívánta, de el sem képzelt tökéletességgel s nyoma sincs benne a rím-szegénységnek, mellyel Erdélyi vádolta nyelvünket. Az elméletirők kívánságait látták beteljesülve, a költők a maguk törekvéseit» (134—5).

Kimutatja Erdélyi gyűjteményének hatását A. kisebb verseire, Petőfi és A. kölcsönös hatását. Egyéniségük különbségeit egy-két rokontárgyú versükkel világítja meg (172—4). Az írók és művek közötti párhuzamok ma már nem divatosak, de íme, ha elmélyedő lélekrajzoló és finomtollú művész írja, a régi forma merőben új lesz s gyönyörűséget okoz.

A *Murány ostromáért* ő sem lelkesedik nagyon, ami meglátszik méltatásán, de azért nagyobb elnézéssel és melegséggel ír róla, mint eddigi kritikusan. Nagyon értékes, amit A. első balladaszerű köteményeiről s a *Toldi estéjéről* mond. Csak egy kissé keveseljük a neki szentelt tíz lapot (a *Murány ostroma* tizenöt lapot kapott). Hadd álljon itt egy kis idézet a *T. estéjének* méltatásából is: «Ott (t. i. *Toldiban*) minden csupa ifjúsági remény, tett, küzdelem, minden a jövő felé fordul: itt őszi hervadás bújja a tájon, a lelkeken a multak terhe. Az események nemcsak egymásból folynak, hanem a lelkekből, jellemekből, jobban a lélekben történnek, az egésznek belső egysége, belső szerkezete van. A hangulatokban több az árnyalás, a szívekben többféle érzés áramlik; maga a humor, mely fél-szemmel könnyez, féllal mosolyog, összetett érzés. Más a hang is: édes szomorúság van benne, mint a visszanéző nap melegében» (202).

Budára menetele előtt, sőt még az is, hogy a nép *nevetne* Toldin, «ha dühétől nem remegne». Vör. szerint «Két hőst villámroppanással — Összemenni lát», A. szerint «Azzal egyberoppan a két erős bajnok», stb. Ezek nem lehetnek véletlen találkozások.

Itt jegyezzük meg, hogy a debreceni diákélet rajzolói között Kúthy is meg kellett volna említeni (29), s hogy Vas Gereben nem 1847-ben, hanem már 1845-ben fellépett a szépirodalomban.

Hallónak boldog estvéjét bizonyára szándékosan modernizálja *Hallónak boldog estéjévé* (194), jún. jan. h. (195).

Ismertetésünk hosszúra nyúlt, de a végén úgy látjuk, hogy mégis rövid, mert bátran írhattunk volna többet is erről a könyvről s kiemelhattük volna még több jelességét. Ez az Arany-életrajz amilyen hézagpótló, épen olyan szép és nagyértékű. Kedves meglepetés a szakemberek és a nagyközönség számára. Köszönet érte a szerzőnek és az Akadémiának. Reméljük, hogy nem kell sokáig várakoznunk folytatására és befejezésére.

SZINNYEI FERENC.

Sík Sándor: Gárdonyi, Ady, Prohászka. Lélek és forma a századforduló irodalmában. Budapest, Pallas, 1929. 8-r. 404 l.

A jeles költő egy Riedl szellemében készült iskolai irodalomtörténet és néhány kisebb cikk után most egy testes kötettel mint hivatott tudós lép az irodalomtörténet művelői sorába is. Nagy látókör és alapos tájékozottság, mélyreható tanulmányok és mélyenszántó gondolkodásmód, eredeti invenció, kiforrott ítélet és művészi kidolgozás messze kiemelik kőtetét az átlag szűrkeségéből, s ha véleményével nagyon sokszor nem értünk is egyet, meg kell mondanunk, hogy könyve nagyon komoly és jelentékeny munka, amelynek nem utolsó erénye, hogy érdekes is. A millenniumtól Trianonig lefolyt közel negyedszázad irodalmát mint egy törekvéseivel kiforrott egészet vizsgálja s egyöntetű jellemű új esztétikai világnézet megteremtését, új életszemléletet állapít meg, amely azonban egyéni differenciálódással alakul: az írók majd mindegyikének eleven, de saját világnézete van, amely belülről alakítja ki a megnyilatkozás egyéni formáját. Evvel az egységes nézőponttal választja ki három tanulmányának a hősét, Gárdonyit, Adyt és Prohászkat, egyrészt, mert e negyedszázad nagy írói közül ők azok, akik pályájukat befejezték; másrészt, mert szerinte «ez a három fejezi ki legeredetibben, legélesebben és legművészebben a kor magyar lelkiiségének három különböző arculatát.» Az első szempont bizonyosan Sík Sándor fölfogása szerint sem számottevő, az utóbbi megállapítása pedig nagyon merész és egyéni. Azt hiszem, sokan vagyunk, akik véleményét tiszteljük, de nem osztozunk benne. Eleve is megmondom, hogy hitetlenkedésem elsősorban Gárdonyira vonatkozik, akit jelentőség dolgában nem tudok Adyval és Prohászkával egy vonalon látni, másodsorban arra, hogy az élet és halál határpontja nem lehet olyan korlát, amely a magyar lelkiség hordozóinak sorából Gárdonyinál nagyobb tehetségeket — nem is egyet — ki-rekesszen. A könyvnek ezt a szerkezeti egységét tehát kissé erőtiteltnek, mesterkéltnek látom, amely azonban nem esik a három önálló tanulmány rovására — annál kevésbé, mert erősebb egységgé fűzi őket Sík Sándor egyéniségének ereje és módszerének művészete.

A Gárdonyiról szóló módszeres, szép tanulmánynak alapvető hibája, hogy nem érezzük ki egész igazát: szerény véleményem szerint Gárdonyi nem a szó szerint *legnagyobbak* közül való; a befejezésben ugyan Sík Sándor is ilyen árnyalatát adja képének, a részletekben azonban kissé messze megy. Meggyőződésem szerint Gárdonyiban katolikum nincs; még csak vallásosságnak, még csak Istenhitnek sem lehet hitét nevezni: «harmonikus világnézete» nem alakulhatott «eleven hitből», igazi megnyugvás vagy harmónia nincsen sem egyéniségében, sem munkáiban. A rajongás és szeretet

túlzása, hogy *Az én falum* egyik idézett kis részleténél szebbet, igazabbat magyarabban nem lehet elképzelni: hogy — Oláh Gáborral — «magyar, mint Arany Jánoson kívül *senki más.*» Több igaz van abban, amit Gárdonyi képzeletéről, természetérzékéről, szimbolikájáról ír: a lírai életérzés, a realiztikus szemlélet, a panteizmushoz közelálló természetelés vegyülését jellemzően állapítja meg. Egészében a *naïv realizmust* jelöli meg Gárdonyi irányául, és ez rendkívül találó. Ez teszi plasztikussá, amit emberábrázolásáról — alakjairól, jellemeiről — mond. És nagyon helyes, amit stílusáról megállapít: helyenkint erő van Gárdonyi előadásában, magyarossága azonban túlságosan tudatos, épen ezért gyakran tudákosan modorossá válik. A Gárdonyi-tanulmányról úgy foglalhatnám össze véleményemet, hogy sok mélyenjáró és találó vonással (valamennyire nem terjeszkedem ki) egészében túlbecsülése Gárdonyinak: túlbecsülése jelentőségének — ez a nagyobbik hibája — és túlbecsülése egyéniségének és tehetségének; ez a kisebbik hiba, mert érezni, hogy itt Sík Sándor a maga szubjektív fölfogásával és nagy szeretetével sugározza be Gárdonyi képét: sok szép vonás csak Sík Sándorból vetődik Gárdonyira, Sík Sándoron át él benne.

A munka dereka és legterjedelmesebb része Ady Endrével foglalkozik. Adynak az elmúlt negyedszázadban való nagy jelentőségét és hatását senki sem vonja kétségbe. A kor lelkületének egyik arcát kétségtelenül híven fejezi ki Ady, méltán kerül a könyv célkitűzésének középpontjába. Az Ady-problémának Sík Sándor avval a komoly elgondolással próbálja megoldását adni, amely az egész kötetet jellemzi. Ady származásából indul ki: magyarságából — Európa-látta, erdélyi (partiumi) magyarságából — kálvinizmusából, kismemesi származásából; keresi az élet alapvető élményeinek reá való hatását: Nagyvárad, Léda, Páris s a költői érvényesülésért való harc az állomásai. Ez a harc és a magyarságban való csalódása fordította el Sík szerint Adyt s állította szembe a történelmi magyarsággal. Alapelemeiül a dekadencia és az öserő, a dac alakultak ki, s e kettő mutatkozik meg költészetében. Ezek ellentétében látja Ady tragikumát, amely Adyban lassankint a magyar tragikum kétségbejítő öntudatává lesz. «A tragikus Én lírája» ez, amely a költő kettős természetének disszonanciájából fakadt, de amelyről Sík is megállapítja, hogy beteg tragikum és belső tisztulás nélkül való, tükre egy beteg kornak s egy széttépett lelkű generációnak. — Ez a lölépítés is mesteri. A tragikus lírában meglátja egy beteg ember halálos vergődését, «amely csak azért nem mindenestül undorító, mert halálosan komoly, gyötrelmes és végzetes.» Ennek a vonaglásnak, kinnak erővel teljes megnyilatkozása az én-költészetnek az a tetőpontja, amelyre Ady eljutott. Ez a költészet tökéletes dekadencia, a «magyar tragikumon» kívül minden vonása megmagyarázható a dekadencia lélektanából. Talán csak ez a magyar tragikum az, amelynek magyarságát és értékét Sík Sándor túlozza. (Csakugyan leg-hívebb és legmegkapóbb képe-e pl. a sírvigadásnak az a két strófa, amelyet a 180. l. idéz?) A látszólag objektív képen a belemelegedés, az átélés ereje, heve áttör néhol: objektív ítéleteken, helyes szemléleten túl ezért rá ki a szerzőnek sok felsőfokú kifejezése. Elfogadja Adyt, amint van; megmagyarázza Ady dekadenciájából, kiemeli formateremtő jelentőségét, termékenyítő erejét, de lelkiségében nemcsak egy kor képét látja, hanem magában

e lelkületben is több értéket lát, mint kellene. A lélek gazdagságában csak úgy nincs kétség, mint Ady genialitásában: de ez a gazdagság javarészt romboló hatású is — hogy ezt Sik nem domborítja ki, nagy része objektivitásának. Nincs Adyról tanulmány, amely művészibben rajzolná a dekadencia megnyilatkozását, amely helyesebben állítaná be Ady kortjellemző jelentőségét, alaposabban világítana be lelkivilágába: objektivitása azonban csak idáig terjed — a legobjektivebb álláspontra, amely nemcsak a termékenyítő, hanem a romboló hatást is kielezi, már nem terjed ki.

A tanulmány másik része a formával foglalkozik. Művészi munka az a rész, amely a lírai kompozícióról — a drámai szerkesztésmódról — szól. Belső formájáról megállapítja, hogy az nem a francia dekadencia hatása, adottsága megvolt, a francia hatás csak öntudatosá tette. Elemzi képzeletét, stílusának kettősségét — szimbolizmusát és szuggesztív erejű kijelentő stílusát — s merész munkával Ady ritmikáját is megpróbálja — sok kísérlet után — újból magyarázni egy (jambikus, trochaikus vagy magyaros) alaprítmusnak öntudatos modulációjával, amely lassankint ritmuskeveréssé fejlődik; zeneiségét is művészettel próbálja megsejteni, de arra az eredményre jut, hogy a művészi alkotás végelemzésben titok; a zeneiség lényege is az. — A tanulmány befejező összefoglalása a részletekből nem következő apotheosis. Ennél a tanulmánynál is Sik Sándor és nem hőse művészetét méltányoljuk elsősorban: képeinek megkapó színe, elrendezése, megvilágítása van; vonalai élesek — de szeretetből helyenkint elrajzolja őket. Sok bennük a retusáló szépítés.

Sik Sándor művészetének telje a könyv utolsó része. Ez a harmadik tanulmány, Prohászkról, már azért is nevezetes, mert ennek a hatalmas génie-nek első tudományos és méltó értékelése. A katolikus tradíciónak és a huszadik század eleven, egész kultúrájának csudálatos harmóniáját mutatja meg benne, amellyel kibékítő feleletet adott korának legégetőbb problémáira. Költői géniuszán, apostoli hivatásán túl miszticizmusának intuícijára, Istenlátásának, a végtelenségnek személyességére: az Istennel való érintkezés, a vele való egyesülés mélységeire mesterien mutat rá Prohászkaiban. Rámutat katolikumának lelkiformájára (katolikus=egyetemes), s ezen belül munkáiban a nemzeti gondolatra, magyarságra. Alapvető műformájának művei sajátos, egységes belső formájának a lírikumot tartja. Itt is kiterjeszkedik hőse képzeletének elemzésére, stílusának méltatására, végül irodalomtörténeti jelentőségének megállapítására: Prohászka egyrészt a gondolati szépprózának új formát és stílust adott, másrészt a misztikát a magyar irodalomba beojoztotta, a magyar költészetnek alkatrészévé avatta. — Mondanom sem kell, hogy ez a harmadik tanulmány a legharmonikusabb, legszebb része Sik Sándor könyvének. Meleg és lendületes, mély és igaz; méltó tárgyához.

Sik Sándor könyvét úgy tesszük le, hogy nagy élmények egész során vezetett át. Ez a könyv a költő, tudós és művész munkája, hatalmas teljesítmény. Nagy erények nagy hibákkal párosulva jelennek meg benne. Ismétlem, sok mindenben és pedig súlyos megállapításokban, ítéletekben nem értünk egyet vele. De ez a véleményünk nem ronthatja le az összbenyomás erejét: a három tanulmány heterogén mozzanataival is egységes, mert az író egyénisége erőteljesen hatja át minden részletét.

GÁLOS REZSŐ.

Dr. Rácz Lajos: Irodalmunk «nemzetietlen korának» okai. Az Országos Református Tanáregyesület 1927—28-ik évi Évkönyvében. Debrecen, 39 l.

A tanulmány, melyet az író az O. R. T. E. tavalyi, budapesti közgyűlésén olvasott föl, két kérdésre kíván feleletet adni. Először arra: hogy mi vetkőztette ki a XVIII-ik század magyarját nemzeti nyelvéből és érzéséből; azután — emezzel mindig kapcsolatban — arra: hogy mi okozta ugyanakkor irodalmunk meglepő hanyatlását, csaknem teljes elnemzetiellenedését? Első lépésül a kor ma is divatos elnevezéseit veszi vizsgálat alá s nincs meglepődve már a címeikbe rejtett magyarózkodásokkal sem, mert a «nemzeti szellem elernyedése» vagy «kifáradása», «pihenése vagy szunynyadása» nem az élénk tárt lelki folyamatok eredményei. S ha még faji erőnkkel — mondja — az évtizedes harcok után ez történt volna is, hogy kifáradt, elernyedt, a közélet hanyatlása nem okvetlenül vonja maga után az irodalom elnémulását. Példa rá, csak multunk körében maradvá: a XVI-ik században a Mohács utáni idők, a XVII-ikben a kuruc háborúk, a XIX-ikben a Bach-korszak, napjainkban meg az idegen uralom alá került Erdély ugyancsak pezsgő irodalma. Ezekben a nemzeti közélet elfojtása, lám, nem járt együtt a literatura haldoklásával, sőt az amonnan leszorított energiák még fokozottabban keresnek érvényesülést ezen a téren. Szóval XVIII. századi egyetemes és rendkívüli dekadenciánk magyarázata a tanulmány szerint a következő: «Az erdélyi, nemzeti fejedelemség megszűnése; a bécsi udvartól alkalmazott erőszakos, germanizáló politika, amely addig is, míg a német nyelv használatát minden téren teljesen keresztül nem vihette, a magyar nyelv legázolásával az állami életben a latint tette hivatalos nyelvvé; a róm. kath. egyház előtt nem kedvező könyvek kinyomásának vagy országba behozatalának eltiltása, illetőleg elkobzása; a protestáns iskolák megszüntetése, lefokozása, a prot. diákok külföldi tanulmányozásának megszorítása, tehát a magyar irodalom korábbi főművelői: a prot. papok és tanárok irodalmi munkásságának guzsbakötése, elfojtása; a latin nyelv kultusza a főpapok és jezsuiták részéről, a francia és német nyelv kultusza a bécsi udvarba sereglő fő- és középnemesség részéről.» (31. l.) Mindezt külön — hét — fejezetben igyekszik széles és éles politikai, jogi és művelődéstörténeti okfejtéssel valószínűvé tenni, amelyben saját vallo-másaként «első kalauzai és útmutatói mind tiszteletreméltó katolikus írók és tudósok (Márki, Grünwald, Fináczy, Takács) művei voltak, s nincs olyan állítása, amelyet egykorú vagy későbbi forrás tekintélyével támogatni ne tudna.» Valóban, fejtegetései mindvégig a nemzeti élet gyökerei körül járnak s oly író tollát mutatják, aki «elfogultság, felekezeti vagy politikai tendencia nélkül» az eddig leplezett vagy szépített történeti okok nyílt fölfejtésére törekszik.

Különösen markáns részletei: a végbeli magyar katonaság sorsáról (7. l.); a Ratio Educationis és a Neoaquistica Commissio hatásáról (11. l.); a nemzeti nyelv és érzés szisztematikus üldözéséről (13. l.); néhány kat. főpap, főúr s a poszonyi cenzurának még az udvarét is túlszárnyaló buzgalmaról (15—17. l.); a protestáns szellem és a magyar könyvek gátlásáról (30. l.); végül a magyar nyomtatványok nyolc-tíz éves statisztikájáról (32. l.) írottak. Mindezek egyszerűen elmondva is megokolnák, hogy mért

hanyagolt alá állami, társadalmi, szellemi életünk oly mélyen s mért hallgatott el a magyar lant, a tudomány és szépirodalmak arany századában oly hosszan, amelyhez foghatót akkor — a balkáni államokról nem szólva — talán seholsem találunk. Mert voltak, voltak bizonyos kóros jelenségek a francia szellem uralma miatt más, nagyobb nemzet (a német, angol, spanyol stb.) irodalmában is, volt, hogy a névnél maradjunk bizonyos «nemzetietlen korszak», itt-ott saját uralkodóiktól is támogatva néhány kisebb, például a dán és holland literatúrában is, de mindenütt mint *átfutó és önkéntes* divat, amely amíg a hazainál magasabb műveltséget kínált, a nemzeti élet uralmát megingatni seholsem merte. Ám ép ez a pont az, ahol szívesen vettük volna, ha e derék tanulmány a század kozmopolita szellemére és fejedelmi abszolutizmusára is vet egy-két összehasonlító tekintetet, mert e nélkül — legyünk igazságosak — sem a bécsi törekvéseket, sem a mi hanyatlásunk okait egymagukban pusztán meg nem érthetjük. És még egyet: ha eredményeit önálló alakban is közléteszi, hangját pedig egy kissé értekezőbbé hangolja, hiszen igazságai úgy sem alkalmiak és részlegesek, hanem Mohács utáni multunk egyetemes érvényű igazságai.

PAP KÁROLY.

Gáspár Margit: Csiky Gergely és a franciák. Debrecen, 1928. 57 l.

Gáspár Margit értekezésében van több illusztráció, s az egyik igen meglepő: egy kedves öregasszony előtt egy fiatal ember és egy fiatal leány térdelnek s nagy szeretettel kapcsolódnak egymáshoz; mellettük egy idősebb úr áll, s a falról egy fiatal tiszt képe tekint reájuk. Ki nem ismerne ebben a képben az első pillantásra is Csiky *Nagymamájának* záró jelenetére? Csakhogy ez a kép nem a magyar dráma valamelyik előadásáról készült, hanem sokkal régibb: a francia Scribe összes műveinek 1840-iki kiadásából való s egy hasonlóképen *Grand' mère* című vígjátékot illusztrál. Nem nyilvánvaló-e, hogy Csiky a francia dráma alapján írta a magáét? A szerző valóban így gondolja, s meg is próbálja igazolni: párhuzamba állítja a két dráma szereplőit, meséjét, jeleneteit, párbeszédeit, s az egyezések szapora fölvonultatásával azt a hitet kelti az olvasóban, hogy a *Nagymama* pusztá variációja Scribe *Grand' mère*-ének.

Mélyebbre nézve azonban a szerző tudományos műhelyébe, észreveszszük, hogy ott nincs minden rendben. A két mese nem igen vág össze, s az egyező mozzanatok jórésze nem Scribe darabjára utal, hanem hol a *Mam'zelle Nitouche*-ra, hol a *Mousquetaires au couvent*-ra vagy éppen Sardou *Ganaches*-ára — a *Nagymama* tehát nem másolat, hanem afféle mozaik. De az egyezések is különösek. A *Ganaches* öreg hercege Marguerite vonásaiban a leány édes anyjáiéra ismer s így kiált föl: «Attendez! Ces yeux, ce regard! C'est l'enfant de Madeleine!» Aztán így folytatja: «Embrassez-moi, ma fille!» — s a leány fölkiált: «Ah! mon père!» A *Nagymama* „teljesen megegyező” jelenete pedig: «Szerémi grófné merően figyelni a leányt, aztán¹ így szól

¹ A «merően figyelés» és az «aztán» a szerző leleménye, hogy hasonlóvá tegye a két eltérő jelenetet. Csiky grófnéja *rögtön* odainti a belépő leányt, akiről *tudja*, hogy az unokája, s *azonnal* megszólítja. Hasonlóan ügyes, de

hozzá: „Jer közelebb gyermekem. Még közelebb. Egészen hozzám... Igy... Tudod ki vagyok én?” és a jelenet Márta boldog felkiáltásával végződik: „Hiszen akkor én nem vagyok árva! Nagymama! Nagymama!” Hol itt a „teljes egyezés”? A másik állítólagos egyezés még különösebb. «Marguerite elájul, a belépő marquis azt mondja Marcelnek: „Je vous croyais un galant homme!” Ez a gesztus [megtetszett Csikynek és a „Nagymamá”-ban Ernő így szól Kálmánhoz: „Mikor egy nő azt kiáltja: Hagyjon el! a lovagias férfi (*galant homme!*)² nem erőszakoskodik többé.”] Ezt a szólamot, amely egyébként is egészen másként cseng, mint a francia ifjúé, Csikynek Sardoutól kellett tanulnia? Ha ez is egyezés, akkor sokkal inkább vádolhatnók Sardout, hogy ő meg Arany Jánost lopta meg: Marguerite fölszólítását Piroskától leste el, aki a *Toldi szerelmében* az őt ostromló Miklósnak így könyörög: «Becsületét véd meg, oh *lovag*, egy nőnek!»

És most térjünk vissza ahhoz a bizonyos képhez. Vegyük azt is pontosabban szemügyre. Meglepő fölfödözést teszünk. Ez a kép valóban tükrözi a *Nagymama* szellemét — de Csiky vígjátékában egyetlen jelenet sínes, amelynek fotografiája lehetne! Az egyezés ezen a ponton is csak látszólagos! Ránk nézve mégis fontos: szimbolikus jelentősége van. Rávilágít arra a mesterkedésre, amellyel a szerző értekezésében dolgozott. Csakhogy ez a szimbolum nem ad hű képet eljárásáról. Azok a szálak ugyanis, amelyekkel Csiky egy-egy drámáját hozzá akarja fűzni a francia irodalomhoz, sokkal vékonyabbak, mint a *Nagymamát* a *Grand' mère*-hez fűzők, s ha hozzájuk nyúlunk, menten elszakadnak!

Hogy Csiky drámaköltészete nemcsak érintkezik a francia dráma-irodalommal, hanem annak a világában mozog s jórészt onnan sarjadt ki, az közismert, noha ez a tanítás tudományosan megalapozva mindmáig nincs³. Kimutatni, mit köszön a magyar író mestereinek, méltó föladat, de azzal a módszerrel, amellyel Gáspár Margit hozzáfogott, megnyugtató eredményre nem lehet jutni. Gáspár Margit, kezdő létére, szép tájékozottsággal bírván a mult század második felének francia drámairodalmában, megkereste benne azt a drámát — vagy drámákat — amelyeknek cselekvénye legjobban hasonlít Csiky valamelyik drámájához; azután elmondja röviden meséjét és egyenlőségi jellel hozzáfűzi a magyar drámáét. De nemcsak azt nem vizsgálja, van-e genetikai kapcsolat a két mű között, hanem még azt sem, vajon megáll-e az azonosítása — így aztán habozás nélkül azonosít olyan messze kerülő drámákat, mint a *Proletárok* és Durieu *Question d'argent*-ja, a *Kaviár* és Labiche *Voyage de M. Perrichon*-ja, *Cecil házassága* és Augier, *Le gendre de Monsieur Poirier*-je, a *Buborékok* és Labiche *La poudre aux*

meg nem engedett fogással akar rokonságot teremteni a szerző Dumas *Francillonja* és Csiky *Divatképei* közé. Azt mondja, hogy a francia drámában Pinguet, a közjegyző segédje, eldicsekszik a férjnek, hogy felesége az övé (igy! stil!) s erre Francillon leleplezi Pinguet-t. Pinguet épen nem dicsekszik azzal, hogy Francillon az övé volt, Francillon nem is leplezi le — mindez pusztán az értekező fantáziájának terméke, Dumas egészen másként adja.

² A kiemelés magától Gáspár Margittól való!

³ Egyet-mást megtett ebben az irányban Volenszky Béla *Csiky Gergely társadalmi drámái* c. dolgozatában. (Bpest, 1927.)

yeux-je, sőt attól sem riad vissza, hogy Csikynek egy *tragédiáját*, a *Vasembert*, Feuillet-nek egy *vígjátékából* származtassa. A kritikátlan azonosítás után következik a második, még módszertelenebb lépés: kikeresi azokat a mese-elemeket, helyzeteket, jeleneteket, emberi típusokat, sőt még pusztá neveket is, amelyek egyeznek vagy hasonlítanak Csiky drámáiban és a gazdag francia irodalom valamelyik drámájában¹ — nem abban, amelyet Csiky, állítása szerint, mintául vett! — és rámutat az idegen drámára, mint Csiky másik forrására. Százával állapít meg ilyen kapcsolatot, akárhány magyar drámánál három-négy francia drámából idézve a párhuzamokat, s nem gondolja meg, hogy itt nem átvételre, idegen indítékok fölhasználására kell gyanakodnunk, hanem a legrosszabb esetben visszaemlékezésekre, a magyar költő tudatában lappangva élő emlékekre, vagy épen olyan véletlen találkozásokra, amilyeneket eléggé megmagyaráz az, hogy az élet helyzeteinek, a társadalmi és lélektani problémáknak s az emberi típusoknak száma aránylag korlátolt. A legbonyolultabb cselekvény is kevészámú indítékból szövődik össze, s ezek más-más kapcsolatban számtalanszor szerepeltek más költők műveiben — mert visszavezethetők egyszerű emberi nyilvánulásokra. Az átvétel igazi kritériuma az indítékoknak egymástól előidézett sora — s ezt a szerzőnek Csiky drámáira vonatkozólag alig sikerült meggyőzően igazolnia. Ezzel az eljárással minden drámát vissza lehet vezetni állítólagos 'forrásaira' — tudományos értéke azonban az ilyen egyeztetéseknek nincs.

A szerző az utolsó mondatában megállapításait pusztán «lehetőségek»-nek kívánja tekinteni, nem pedig kétségtelen tényeknek. Igen helyesen. De akkor milyen jogon mondja egy lappal előbb, hogy Csiky minden jelentékeny drámájának «cselekvényét francia írótól kölcsönözte». Ennél a teljesen alaptalan és egészen igazságtalan ítéletnél mennyivel objektívebb a Csikyről elmondott francia ítélet, Paul Bert de la Brussière-nek tudományosan fogalmazott megállapítása: «Le calvaire que la Blanchette de M. Brioux a dû monter lorsqu'elle a voulu gagner honnêtement son pain, fut raconté par Tekla *plusieurs années auparavant* sur le théâtre hongrois.» (*Notices sur Grégoire Csiky*, a *Déclassés* előszavában, 1882.)

A dolgozat legnagyobb érdeme, hogy a *Függelékében* összeállítja azoknak a francia drámáknak jegyzékét, a melyeket Csiky párizsi tartózkodása alatt (1878. XII. 7.—1879. IV. 19.) az ottani színházakban előadtak. Jórészüket bizonyára látta is, de erről, sajnos, följegyzések nem maradtak.

CÁSZÁR ELEMÉR.

¹ Ilyen egyeztetései is vannak: A *Benoiton-családban* «Igen elegáns nyaraló butorzat», a *Stomfay-családban* «Fényűző butorzat.»

IRODALOMTÖRTÉNETI REPERTORIUM

1928 második fele.

Első közlemény.

I. Általános rész.

- Accordi Magiari.* Antológia. — Ism. Antonio Widmar. Nyugat II. 488—490. l.
- A csehek és a magyar irodalom. Irodalomtört. 345. l.
- A Kisfaludy-Társaság Évlapjai. Ötvenhetedik kötet. 1924—1928. 368 l.
- Ism. Baros Gyula. Irodalomtört. 321—322. l.
- Aldorfai Benedek.* Élet és irodalom. Vasárnap 458—459. l.
- A magyar irodalom szabadságáért. P. Napló 269. sz.
- A Napkelet pályázata. Napkelet II. 155—157. l.
- Anthologie de la Poésie hongroise contemporaine.* Version française sous la direction de Béla Pogány, révision de Géo Charles. Paris. (1927.) 218 l. — Ism. Sauvageot, Aurélien. Revue des études Hongroises. 301—307. l.
- Magyarság 291. sz.
- Az írók és a nemzeti irodalom. B. Hirl. 165. sz.
- Az új Aurora.* Irodalmi almanach 1929-re. Pozsony. — Ism. M. Jövő 289. sz.
- B. Gy.* A romániai magyar színház válsága. P. Hirl. 155. sz.
- B. Gy.* Budapesti fórum. Erd. Helikon I. 243—244; 323—324; 403—404 l.
- Babits Mihály.* A vers jövődje. Könyvbarátok Lapja 267—269. l.
- Balassa József.* A költők akadémiájáról. (Írók ankétje.) Literatura 253. l.
- Balázs Győző.* Keleti ősz filozófia hatása szépirodalmunkban. Miskolc. 24 l.
- Balogh Jenő.* Akadémiánk történetéhez. Akad. Ért. 127—135. l.
- Balogh József.* A magyar könyv élete napjainkban. M. Szemle IV. 346—355. l.
- Balogh József.* A magyar stílus válsága. B. Szemle 210. k. 284—291. l.
- Bánhegyi Jób.* A magyar irodalom története. I. A legrégibb időkől Kisfaludy Károlyig. (Szent István-Könyvek, 73—74. sz.) 228 l. — Ism. Várdai Béla. Kath. Szemle 636—638. l. — M. Szemle IV. 4. II. l. — Turóczy-Trostler, Josef. P. Lloyd 284. esti sz. — Orsz.-Világ 234. l.
- Baros Gyula.* Az irodalmi hagyomány életereje. Akad. Ért. 196—198. l.
- Baumgarten Ferenc Irodalmi alapítvány Alapító oklevele.* 16 l.
- Benedek Marcell.* Erdélyi lírikusok. Debreceni Szemle. 540—550. l.
- Benedek Marcell.* Délsziget, avagy a magyar irodalom története. (Új Könyvek.) 375 l. — Ism. Szántó György. Erd. Helikon 313—314. l. (B. M. három könyve.) — Szinyei Ferenc. IK. 282—284. l. — H. S. Jövőnk 300—301. l. — Kemény Gábor. Korunk 668—669. l. — T. M. Századunk 449. l. — M. Szemle. IV. II. l. — Nyíri Imre. Népszava 290. sz.
- Benyovszky Károly.* A pozsonyi magyar színház története 1867-ig. Bratislava—Pozsony. 285 l. — Ism. Perényi József. Irodalomtört. 259—260. l. — Gy. Erd. Irod. Szemle 146—147. l. — Isoz Kálmán. Prot. Szemle 594—595. l.
- Berde Mária, R.* A nő szerepe az irodalomban. Pásztortűz 604—605. l.

Berzeviczy Albert. A háború és a békekötés hatása tudományra és irodalomra. Akadémiai Ért. 119—127. l.

Bodor Aladár. Anekdoták és adomák. Prot. Szemle 634. l.

Bokréta. IV. könyv. (Baja Mihály, Gulyás József (†), Gyökössy Endre, Madai Gyula, Oláh Gábor versei.) Pintér Jenő előszavával. (Csokonai könyvtár. 4.) Debrecen. 128 l. — Ism. P. Hirl. 284. sz.

Boldog Margit legendája. A XVI. századi szöveget mai nyelvre átírta és tájékoztatóval ellátta: Baros Gyula. (A Napkelet könyvtára. 22. sz.) 186 l., 2 képmell. — Ism. Halász Gábor. M. Könyvszemle. 130. l. — f. j. Könyvek Világa 1. sz. — (—óó—) Ungarische Jahrbücher. VIII. Bd. 188—189. l.

Brisits Frigyes. A katolikus líra. Nemz. Ujs. 292. sz.

Brisits Frigyes. Irodalomfilozófia. (Vázlat.) Magyar Középiskola. 7—10. sz. — Ism. K. B. O. Napkelet II. 876. l. (Magyar Folyóiratszemle.)

Bucsics Gyula. Hadur. Ősmagyar isten-eszmény irodalmunkban. Kny. a zalaegerszegi áll. reálgimn. 1927/28. évi Értesítőjéből. 12 l.

Csahihen Károly. Drámaíróink. (1927.) 46 l. — Ism. Császár Elemér. IK. 292—293. l. — Falk Zsigmond. Orsz.-Világ 197. l.

Császár Elemér. A magyar irodalomtörténet százéves fejlődése. B. Szemle 210. k. 361—388. l. — Ism. Kelényi B. Ottó. Napkelet II. 479. l. (Magyar folyóiratszemle.) — K. Kath. Szemle 552—553. l. (Magyar folyóiratok szemléje.) — Önállóan is: Irodalomtört. Füzetek. 29. sz. 30. l. — Ism. Literatura 454. l. — Gy. Erd. Irod. Szemle 148. l. — (—ó.) Uj Nemz. 251. sz.

Császár Elemér. Haldoklik a regény? Református Almanach. I. évf. 68—72. l.

Czakó Pál. Színházaink és a magyar nyelv. B. Hirl. 157. sz.

D. A. Az elmúlt könyvtermés irodalmi mérlege. Magyarság 165. sz.

Dézsi Lajos. Debreceni költő éneke Bocskayról. Debreceni Szemle. 411—418. l.

Dézsi Lajos. Egy ritka XVIII. századbéli nyomtatvány. Könyvbarátok Lapja 324. l.

Dézsi Lajos. Régi magyar verseskönyvek ismertetése. VII. A Körmenyi-kódex. IK. 225—251. l.

Dobozi István. Tallózás az újra felburjánzott füzetes ponyvairodalom berkeiben. Magyarság 159. sz.

Dóczy Jenő. Irodalmi termelés és fogyasztás. Magyarság 199. sz.

Dóczy Jenő. Magyar oblomovók. Magyarság 199. sz.

Echos Lyriques de Trianon. Rédaction de Lampérth Géza. Traduction du Hongrois par P. V. Lebourg. Bp. 16-r. 100, (4) l. — Ism. Kovács Péter. M. Kultúra 150—151. l. — P. Napló 290. sz.

Az *Erdélyi Helikon* harmadik marosvécsi találkozója. Pásztortűz 316—317. l. — Beszélgetés Bánffy Miklós gróffal az Erdélyi Helikonról. Uj Nemz. 242. sz. — *h. j.* Debreceni Szemle 434—435. l. — *h. j.* Napkelet II. 784—786. l. — (*k. a.*) Erd. Helikon I. 226—229. l. — *Kisbán Miklós.* Literatura 328. l. — *Lyka Döme.* Nemz. Ujs. 268. sz. — *Ravasz László* beszéde az Erdélyi Helikon budapesti estélyén. Erd. Helikon 546—547. l.

Erdélyi lexikon. Szerk. Osvát Kálmán. Nagyvárad. 404 l. — Ism. (F.) Pásztortűz 619. l.

Farkas Gyula. Az elszakított Felvidék magyarságának szellemi élete. (Irodalomtörténeti Füzetek. 23. sz.) 45 l. — Ism. Gy. Erd. Irod. Szemle. 148—149. l.

Farkas Gyula. Balassi Menyhért árutatásának szerzője. M. Nyelv. (1927.) 541—547. l. — Ism. (L. K.) Ungarische Jahrbücher. VIII. Bd. 190. l.

Ferenczi Miklós. Az erdélyi magyar irodalom bibliográfiája. 1926. év. Erd. Irod. Szemle. 161—182. l. Önállóan is: Erdélyi Tudományos Füzetek. 14. sz. Cluj—Kolozsvár. 23 l.

Fischer Vilmos. A Kiszalud-Társaság története a szabadságharcig. Pécs. 71 l. — Ism. Gy. Erd. Irod. Szemle 149. l.

Gaál Gábor. Erdélyi színház. (II.) Erd. Helikon I. 237—239 l.

Gulyás Pál. Mikor jelent meg az Életnek kútfeje című könyv brassói kiadása? Irodalomtört. 243—244. l.

Gyalui Farkas. Az Erdélyi Irodalmi Társaság negyven éve. Pásztortűz 553—554. l.

György Lajos. Két dialogus régi magyar irodalmunkban. (Szövegvel.) Erd. Irod. Szemle 23—68. l.

György, Ludwig. Die Übersetzungen deutscher Romane und Erzählungen in der ungarischen Literatur. (1772—1836.) Ungarische Jahrbücher. VIII. Bd. 52—86. l. — Ism. — nt. Erd. Irod. Szemle 150. l. — Turóczy-Trostler, Josef. P. Lloyd 203. esti sz.

Hankiss János. A lírai költő fölfedező úton. Napkelet II. 217—220. l.

Harsányi István. A magyar biblia. (Bethlen-könyvtár. 10—11. sz.) (1927.) 145 l. — Ism. (Be.) Ungarische Jahrbücher. VIII. Bd. 188. l.

Hortobágyi Agost. Somogyi lexikon. A somogyi származású, vagy Somogyban több-kevesebb ideig lakó... költők, írók és művészek lexikona. Kaposvár. 244 l.

Horváth Cyrill. Középkori László-legendáink eredetéről, II. közl. IK. 161—181. l. Önállóan is: Irodalomtörténeti Füzetek 31. sz. 57. l. — Ism. Gy. Erd. Irod. Szemle 150. l.

Horváth János. A magyar irodalmi népiesség Faludítól Petőfigig. 390 l. — Ism. Kéky Lajos. Könyvbarátok Lapja 302—303. l. — Farkas, Julius. Ungarische Jahrbücher. VIII. Bd. 171—173. l. — Jancsó Elemér. Erd. Helikon 552—553. l. — Pukánszky Béla. Minerva 414—422. l.

Horváth János. Kezdő hallgatóimhoz. Napkelet II. 503—509. l.

«Irodalom.» Új Nemz. 167. sz.

Irodalom és politika. M. Hirl. 153. sz.

Jancsó Benedek. Van-e szakadás az itthoni és az erdélyi lélek között? M. Szemle. III. 289—299. l.

Juhász Andor. A világirodalom élettörténete. (Új Könyvek.) (1927.) 467 l. — Ism. Boda István. Debreceni Szemle 431—433. l. — H. S. Jövönk 300. l. — P. Hirl. 164. sz.

Juhász Géza. Az egyéniség az új magyar lírában. Debreceni Szemle 517—530. l.

Juhász Géza. Bevezetés az új magyar irodalomba. (A Debreceni Szemle könyvei. 2.) Bp.—Debrecen. (2), 48 l.

Juhász Géza. Forma és világgép az új magyar regényben. Debreceni Szemle 373—386. l. — Ism. K. B. O. Napkelet II. 876—877. l. (Magyar folyóiratszemle.)

k. Régi magyar írók mai nyelven. Magyarság 274. sz.

Kádár Jolán, Pukánszkyné. A színészettörténet tudományos rendszerének kialakulása és a magyar színészet története. B. Szemle 210. k. 136—147. l.

Kádár Jolán, Pukánszkyné. Az Országos Széchényi-Könyvtár színészettörténeti forrásanyaga. M. Könyvszemle 28—40. l.

Kállay Miklós. Az erdélyi lélek, az erdélyi sors és az erdélyi irodalom. Nemz. Ujs. 242. sz.

Kállay Miklós. A magyar regény új útjai. Nemz. Ujs. 234. sz.

Kállay Miklós. Dráma és irodalom. Nemz. Ujs. 147. sz.

Kállay Miklós. Irodalom és utópiák. Nemz. Ujs. 193. sz.

Kállay Miklós. Műfordítás. Nemz. Ujs. 222. sz.

Kállay Miklós. Nő és irodalom. Nemz. Ujs. 204. sz.

Kemény István. A szétszakadt magyar irodalom. Literatura 405—406. l.

Keresztúry Dezső. A nemzeti klasszicizmus essay-irodalma. Minerva 315—337. l. Önállóan is: Minerva-könyvtár. XVI. 25 l. — Ism. P. Lloyd 290. esti sz.

Kéve. Vajdasági költők antológiája. Egybegyűjtötte: Csuka Zoltán. — Ism. Nánay Béla. Debr. Szemle 440—441. l. — Müller Lipót. Napkelet II. 535—542. l. (Vajdasági magyar költők.) — Kovács Péter. M. Kultúra 194. l. Három verseskönyv.) — Reményik Sándor. Pásztortűz 309. l. — Kemény István. M. Hirl. 246. sz. — P. Hirl. 209. sz.

- Kiss Géza, Hegyaljai.* Régi magyar önéletírások. P. Hirl. 147. sz.
- Komlós Aladár.* Az új magyar líra. (1927.) 238 l. — Ism. (Z.) Ungarische Jahrbücher. Bd. VIII. 195—196. l. — Szentimrei Jenő. Páosztörtüz 309—310. l. — Szász Zoltán. P. Napló 215. sz. — F. I. E. Ph. K. 123—124. l.
- Kozma Andor.* Debreceni írók és költők. B. Hirl. 292. sz.
- Kozmutza Livia.* Az első magyar újságírók. Pécs. 47, (1) l.
- Kozocsa Sándor.* Irodalomtörténeti repertorium. 1928. (I.) IK. 294—328. l.
- Kristóf György.* Esztétikai becslésünk a mai közszellem hatása alatt. (Minerva könyvtár. 14—15.) Kolozsvár. 149, (1) l. — Ism. Gy. Erd. Irod. Szemle 142—143. l.
- Kristóf György.* Három jellemzés. (Minerva-könyvtár 7.) (1926.) Kolozsvár. 88 l. — Ism. Biró Miklós. Irodalomtört. 323. l.
- Kritika.* — gal. Írók érkekenykedése s a kritika túlkapasai. Napkelet II. 958—959. l.
- Horváth János.* A kritika jogai és korlátai. Napkelet II. 1—10. l.
- Ignotus, Hugo.* Kritik der Kritik. P. Lloyd 219. reggei sz.
- Kárpáti Aurél.* A kételkedő kritikus. (Kultura és Tudomány 60. sz.) 204 l. — Ism. Németh László. Erd. Helikon I. 230—231. l. — J. E. Erd. Irod. Szemle 150. l.
- Kárpáti Aurél.* Baj van a kritikával. P. Napló 292. sz.
- Komlós Aladár.* Kritikusok és költők. Literatura 371—373. l.
- Magyar irodalmi kritika a XVIII. században. Magyarság 159. sz.
- Németh László.* Magyar dráma, magyar kritika 1928-ban. Erd. Helikon I. 229—231. l.
- Pintér Jenő.* Gondolatok az irodalomról és kritikáról. Jövök 392—395. l.
- Vita Zsigmond.* A kritika feladata. Páosztörtüz 575. l.
- Zsinka Ferenc.* Van-e szükség kritikára és milyen legyen az? Prot. Szemle 505—508. l. és Páosztörtüz 453—454. l. — Ism. Kelényi B. Ottó. Napkelet II. 479. l. (Magyar Folyóirat-szemle.)
- Kujáni János.* Adalékok a magyar színjátszás és színpadi szavalat történetéhez. A Nemzeti Színház első évtizede. Bölcsészeti-doktori értekezés. Pécs 46 l.
- Kuncz Aladár.* Az erdélyi gondolat Erdély magyar irodalmában. Nyugat II. 501—508. l. — Ism. K. B. O. Napkelet. II. 8 5. l. (Magyar folyóirat-szemle.)
- Kunczer Gyula.* Hormayr és az egykorú magyar irodalom. Pécs. 52 l.
- Lakner Géza.* Az individualista és a nacionalista irodalom. Napkelet II. 417—423. l.
- Les femmes de lettres étrangères Poetesses Hongroises.* Ford. P. V. Lebourg. — Ism. Nemz. Ujs. 294. sz.
- Les maitres conteurs hongrois.* Ford. Fóti és Délaquys. Bp. — Ism. Szentkúthy Miklós. Napkelet II. 780—781. l. — P. Hirl. 169. sz.
- l—s. A magyar regény régi mesterei a ma nyelvén. Magyarság 234. sz.
- Magyar történelmi anekdoták.* Összegyűjtötte Zolnay Vilmos. Sajtó alá rendezte: Komáromi János. (1927.) 185 l. — Ism. Bodor Aladár. Prot. Szemle 634. l. — (Panka Károly.) Literatura 351. l.
- Máté Károly.* Irodalomtörténetírásunk kialakulása. (Minerva-könyvtár XI. sz.) 53 l. — Ism. (Z.) Ungarische Jahrbücher. VIII. Bd. 188. l. — H. V. Debreceni Szemle 563—564. l.
- (mb.) Régi írók új köntösben. M. Jövő 289. sz.
- Mitrovics Gyula.* A magyar esztétikai irodalom története. Bp.—Debrecen. (8), 448, VII l. — Ism. Hankiss János. Napkelet. II. 940—941. l. — Literatura 248—249. l. — Szabó István Andor. Irodalomtört. 322. l. — Hankiss János. Debreceni Szemle 562. l. — J. E. Erd. Irod. Szemle 143—144. l. — M. Szemle. IV—V. l. — r. r. Uj Nemz. 209. sz. — Gulyás J. Ethnographia. 122. l. — D. J. Magyarság 153. sz. — P. Hirl. 149. sz. — ó—s. E. Ph. K. 124. l. — (w. g.) B. Hirl. 285. sz.
- (m. j.) Magyar könyvek az olasz litteratúrában. Magyarság 250. sz.

- Molnár Jenő.* Írói nevek és álnevek. Színházi Élet 31. sz.
- Morvay Győző.* Lappangó irodalomtörténetek. Irodalomtört. 244. l.
- Nádass József.* Modern irodalom és konzervatív irodalom. Korunk 710—718. l.
- Négyesy László.* Az utókor és a szellemi tulajdon. Irodalomtört. 285—288. l.
- Oláh Gábor.* A 130 éves debreceni színészet. P. Hirl. 226. sz.
- Oláh Gábor.* A művészi alkotás lélektana. (A debreceni Tisza István Tudományos Társaság I. oszt. Kiadványai. IV. k. 2. sz.) Debrecen. 124 l. — (—ő.) Irodalomtörténeti Füzetek. Új Nemz. 251. sz.
- Pintér Jenő.* A magyar irodalom története. Képes kiadás. I—II. 304 l. 69 mell.; 330 l., 60 mell. — Ism. Nádass József. Korunk 710—718. l. — Kemény Gábor. u. o. 665—667. l. — J. E. Erd. Irod. Szemle 152—153. l. — Várdai Béla. Kath. Szemle 439—442. l. — hal. Századunk 564—567. l. (A nagy P.) — B. I. A Cél 315—317. l. — K. E. Ph. K. 118. l. — Mariay Ödön. B. Hirl. 159. sz.
- Pitroff Pál.* Keresztény forma és stílus. 14 l.
- Pogány Kázmér.* Miért nincs Magyarországon katolikus regényirodalom? M. Kultúra 188—189. l.
- Pukánszky Béla.* A százéves magyar irodalomtudomány. (Széphealom-Könyvtár. 6. sz.) Szeged. — Ism. —ó—s. E. Ph. K. 122. l.
- Pukánszky Béla.* Élő könyvek. M. Szemle IV. 374—377. l.
- Rácz Lajos.* A magyar Rousseau-irodalom legrégebbi terméke. E.Ph.K. 169—175. l.
- Rexa Dezső.* A Nemzeti Színház megnyitásának története. (1927.) 4° 99 l., 18 mell. — Ism. Kéky Lajos. Könyvbarátok Lapja 310. l. — Isoz Kálmán. Prot. Szemle 733—734. l.
- Rónay Mária.* Az erdélyi írók Budapesten. Literatura 406—407. l.
- Rónay Mária.* Miből éltek a magyar írók? (Írók élete és küzdelmei.) Literatura 275—277. l.
- Rössler Mária Irén.* Magyar domonkosrendi példák és legendák. Košice-Kassa. (1927.) 64 l. — Ism. (K. S.) Ungarische Jahrbücher. VIII. Bd. 189. l.
- Schermann Eged.* Adalékok az állami könyvcenzúra történetéhez Magyarországon Mária Terézia haláláig. (A Szent István Akadémia hittudomány-bölcseleti osztályának felolvasásai. II. 2.) 57 l.
- Sebestyén Károly.* A zseni mint regényhős. P. Hirl. 153. sz.
- Sinkó Ervin.* Téma és tartalom a költészetben. Nyugat II. 71—90. l.
- Szabó László.* A magyar irodalom német magyarázata. P. Napló 256. sz.
- Szabolcsi Bence.* A középkori magyar énekmondók kérdéséhez. Irodalomtört. 219—236. l.
- Szász Károly.* A magyar színművészet utolsó hat évének története. 16 l. — Ism. Gáspár Jenő. M. Kultúra 64. l.
- Szász Károly.* Irodalmi újjászületés. Arany-serleget avató beszéd. A nagykörsi Arany János Társ. Évkönyve. III. k. 5—10. l.
- Szász Zoltán.* Az új magyar líra. P. Napló 215. sz.
- Szerb Antal.* A magyar újromantikus dráma. (Irodalomtörténeti Füzetek. 17.) (1927.) 31 l. — Ism. Gy. Erd. Irod. Szemle 154. l.
- Szerb Antal.* Az udvari ember. (Minerva-Könyvtár.) Pécs. (1927.) 63 l. — Ism. Németh László. Prot. Szemle 660. l.
- Szigetvári Iván.* Anekdoták forrásai. Irodalomtört. 294—296. l.
- Színház. Bárdi Ödön.* A színháztudás iskolája. — Ism. M. Hirl. 268. sz. — B. A. Magyarság 285. sz. — (Gy.) Népszava 286. sz.
- Kállay Miklós.* A megrokkant színház. Nemz. Ujs. 210., 216. sz.
- Kárpáti Aurél.* Pesti levél — színházakról. Erd. Helikon 561—564.; 642—645. l.
- Liptay Károly.* A színészet és színpadiirodalom válsága. III. Jövönk 290—291. l.; V. (IV.) 418—420.; 454—456. l.; VI. (V.) 513—514. l.
- Wenner Sándor.* A magyar színészet válsága. I. Szeged. K. 4-r. 399 l. — Ism. (Gy.) Népszava 286. sz.

Szombathely Etelka. A táblabíró alakja a magyar irodalomban. (A táblabíró-világ rajzával.) Doktori értekezés. 56 l.

Thienemann Tivadar. Irodalomtörténeti alapfogalmak. Minerva, 338—413. l.

Tolnai Vilmos. Magyar költők hitvilága. (A Luther-könyvtár és Múzeum füzetei. V. 4.) 11 l.

Tóth László. Újság és irodalom. Élet 412—416. l.

Trostler József. Mesenyomok a 18. sz. magyar irodalmában. M. Nyelvőr (1927.) 6—12.; 42—47.; 79—87.; 101—109.; 142—149. l. Önállóan is. — Ism. (—oó—) Ungarische Jahrbücher. VIII. Bd. 191. l.

Turóczi-Trostler, Josef. Neue ungarische Dichtung vor dem Ausland. P. Lloyd 176. esti sz.

Újvári Gábor. Hol keressük a Balassi Menyhárt árultatásáról írt Comoedia szerzőjét? Erd. Irod. Szemle 120—122. l.

Varjú Elemér. Legendae sancti regis Stephani. 113 l., 23 mell. — Ism. Sikabonyi Antal. Könyvbarátok Lapja 299—300. l. — i. Uj Nemz. 271. sz. (Szent István királyunk leghitelesebb életrajza.) — P. Hirl. 187. sz. — Ujs. 189. sz. — B. Hirl. 188. sz.

Várkonyi Nándor. A modern magyar irodalom. Pécs. 466 l., 11 képmell.

Vasshegyi Margit. A magyar Molière-fordítások. (Bibliothèque de l'Institut Français à l'Université de Budapest. 1. sz.) (1927.) — Ism. Fábrián István. Napkelet II. 312—313. l.

Wagner Lilla. A magyar népmese és szociológia tanulmányai. (II.) Századunk. 349—359. l. — Ism. Szabó László. P. Napló 246. sz.

Wünscher Frigyes. Csonka-Magyarország sajtója. 2. kiad. (A Sajtó könyvtára. 6.) 224 l.

Zolnai Béla. A kettészakadt irodalomtudomány. Széphalom 472—474. l.

Zolnai Béla. Modern irodalmunk és az irodalomtudomány. (Széphalom-Könyvtár. 1. sz.) Szeged. (1927.) 20 l. — Ism. —ó—s. E. Ph. K. 122. l.

Zulawski Andor. Az új magyar irodalom problémái. II. kiad. (4), 138 l.

Zulawski Andor. Irodalompolitika. Új élet — új irodalom. (4), 157 l. — Ism. (kg.) B. Hirl. 274. sz.

II. Egyes írók.

Ádám Dezső. Falu a hegyek között. (Regény.) 192 l. — Ism. Fábrián István. Napkelet II. 468—469. l. — Literatura 263. l. — A. Zs. Élet 328. l. — Tersánszky J. Jenő. Nyugat II. 68—69. l. — H. S. Jövők 303. l. — Pásztor József. Prot. Szemle 669. l. — P. Hirl. 154. sz.

Ádám Gábor. Megremegő szellő. Elbeszélések. — Ism. Kosztolányi Dezső. Nyugat II. 206—207. l. — (V. T.) M. Hirl. 279. sz.

Ady Andre. Ha hív az acélhegyű ördög. Összeállította és kortörténeti ismertetéssel bevezette: Fehér Dezső. Nagyvárad. (1927.) 255 l. — Ism. J. E. Erd. Irod. Szemle 145. l.

Ady Lajos. Mende-mondák és ferdítések Ady körül. Széphalom, 281—284. l.

Dóczy Jenő. Apró emlékeim Ady Endréről. Magyarság 193. sz.

Elek Artúr. Nagy Sándor Ady-rajzai. Nyugat II. 565—566. l.

Emőd Tamás. Hét elsőkkadt Ady. Ady Endre ismeretlen és kiadatlan versei. Szinbázi Élet 28. sz.

Farkas Zoltán. Az Ernst-múzeum kiállítása. (Nagy Sándor Ady-illusztrációiról.) Napkelet II. 634—635. l.

Fodor Árpád János, Révújfalvi. Ady a modern individualizmus oldalán. 83 l. — Ism. Rédey Tivadar. Napkelet II. 693—694. l. — Vajthó László. Prot. Szemle 595—596. l. — P. Hirl. 151. sz.

Földessy Gyula. Újabb Ady-tanulmányok. Berlin. (1927.) 190 l. — (Z.) Ungarische Jahrbücher. Bd. VIII. 196. l. — J. E. Erd. Irod. Szemle 149. l.

Horváth Cyrill. Ady Endre hite, erkölcse, magyarsága. 79 l. — Ism. J. E. Erd. Irod. Szemle 150. l.

- Ignotus*. Tíz év Ady. Nyugat II. 771—774. l.
- Jóó Tibor*. Ady arca a történetphilosophia megvilágításában. Szeged. 21 l. — Ism. Vajthó László. Prot. Szemle 595—596. l.
- Kardos László*. Ismeretlen Ady-versek. P. Napló 152. sz.
- Klebensberg Kuno, Gróf*. Vörösmarty és Ady magyarja. P. Napló 228. sz.
- Móricz Pál*. Ady Endre «édesanyjánál.» Magyarság 256. sz.
- Nagy Sándor*. Ady Endre költészete. (1927.) 129 l. — Ism. J. E. Erd. Irod. Szemle 151. l.
- ny*. Ifjú szívekben élek. Századunk 505—507. l. (Adyana.)
- Révész Béla*. Egy Ady-vers körül. P. Napló 170. sz.
- Sik Sándor*. Gárdonyi, Ady, Prohászka. Lélek és forma a századforduló irodalmában. 403 l.
- Sós Endre*. Előadás Adyról. P. Hirl. 271. sz.
- Szász Zoltán*. «Ifjú szívekben élek.» Nyugat II. 225—239. l.
- Tarnóczy Lajos*. Mit látott Ady? Századunk 501—505. l. (Adyana.)
- Vajthó László*. Én, Ady Endre. Széphalom 266—271.; 347—360.; 439—444. l.
- Zsigmond Ferenc*. Az Ady-kérdés története idézetekben. Mezőtúr 143 l. — Ism. J. E. Erd. Irod. Szemle 156. l.
- Ady és Babits versei — Guatemalában. P. Napló 290. sz.
- Kun Béla történelmi grimász. (Herczeg Géza könyvéről.) P. Napló 153. sz.
- Alexander Bernát**. *Szemere Samu*. Alexander Bernát ifjúkori levelei Horváth Cyrillhez. Magyar-Zsidó Szemle 342—377. l. — Ism. P. Lloyd 227. esti sz.
- Szemere Sámuel*. Erinnerung an Bernhard Alexander. P. Lloyd 243. sz.
- Ambrus Zoltán**. A Berzsenyi-dinasztia. Regény. 207 l. — Ism. Gyergyai Albert. Könyvbarátok Lapja 300—301. l. — P. Lloyd 252. esti sz.
- Andor József**. *Pitroff Pál*. Andor József. Élet. 409—410. l.
- Andorffy Mária**. Andorffy Mária versei. Literatura 402. l.
- [Anonimus.] Egy más mellett. (1925.) Versek. — Ism. Fábry Zoltán. Korunk 588—589. l. (Versek Szlovenszkóban.)
- Antal János**. Szűzesség. Két lélek története. Regény. Kolozsvár. — Ism. Szentimrei Jenő. Erd. Helikon 550—552. l. — (G. G.) Korunk 828. l. — (sz. j.) Páztortűz 480. l.
- Ányos Pál**. *Gulyás József*. Ányos hatásához. IK. 281. l.
- Arany János**. *Benkó Imre*. Elnöki megnyitó beszéd az 1927 október 22-iki felolvasó-ülésen. A nagykovácsi Arany János Társ. Évkönyvei III. k. 145—147. l.
- Buczó Pál*. Közvetlen visszaemlékezések Arany nagykovácsi életére. A nagykovácsi Arany János Társ. Évkönyvei. III. k. 25—30. l.
- Boda István*. Arany János «különös természete» és az Arany-balladák megrendült lelkü hősei. Egyet. Philológiai Közl. 81—94. l.
- Debreczeni István*. Hogy lett Arany János gazdag ember? A nagykovácsi Arany János Társaság Évkönyvei. III. k. 15—24. l.
- Dénes Szilárd*. Arany János: A puszta fűz. Irodalomtört. 297. l.
- Halász Gábor*. Arany János egyetemi tanársága. (A költő egy kiadatlan levele.) Napkelet II. 660. l.
- Horváth József*. Arany-serleg köszöntő a Társaság évadzáró lakomáján. A nagykovácsi Arany János Társ. Évkönyve. III. köt. 11—14. l.
- Trencsényi Károly*. Arany János és az eposzi közvagyon. (Irodalomtörténeti Füzetek. 25.) 50. l. — Ism. (M.) Ungarische Jahrbücher VIII. Bd. 193. l. — Gy. Erd. Irod. Szemle 155. l.
- Arányi Mária, T.** Aki nem tud bánni a férfakkal. Regény. 252 l. — Ism. Kovács György. Élet 388. l. (Három asszony-írás.) — (—ő.) Uj Nemz. 134. sz. — Vándor, Iwan. P. Lloyd 164. esti sz. — P. Hirl. 148. sz. — Dietz Emil. Salon 8. sz. — Nemz. Ujs. 286. sz. — (g. i.) Ujs. 151. sz.
- Árkay József**. Tévelygők. Regény. 198 l. — Ism. Magyarság 291. sz.
- Árkossy Károly**. A gondolatszabadság nevében. Axiomák és följegyzések. 320 l.

Babits Mihály. 1. Versek. 1902—1927. 414 l. — *Ism.* Németh László. Napkelet II. 853—858. l. (B. lírája.) — r. r. Uj Nemz. 244. sz. (B. M. összes költeményei.) — Benedek Marcell. Századunk 581—584. l. — B. Magyarság 285. sz. — Sebestyén, Karl. Pester Lloyd 232. reggeli sz. — Bálint György. Az Est 283. sz. — 2. Halálfiái. — *Ism.* Zsolt Béla. M. Hirl. 246. sz.

Juhász Géza. Babits Mihály. (Kortársaink. 1. sz.) N. 16-r. IV., 47 l. 1 arcképmell. — *Ism.* Literatura 247—248. l. — Hajdu Zoltán. IK. 285—288. l. — Szegi Pál. Nyugat II. 209—210. l. — Kovács László. Erd. Helikon 631—632. l. — Kéky Lajos. Prot. Szemle 526—527. l. — M. Szemle IV. 3. IV. l. — Széphalom 320. l. — Turóczy-Trostler, Josef. P. Lloyd 152. esti sz. — J. EPhK. 123. l.

(Cs. E.) P. Napló. 246. sz. — *Elek Artúr.* Nyugat II. 778—782. l. — *Illyés Gyula.* Nyugat II. 703—709. l. — *Kállay Miklós.* Literatura 427—429. l. — *Kárpáti Aurél.* P. Napló 233. sz. — *Nádass József.* Korunk 817—821. l. — *Osvát Ernő.* Nyugat II. 761—762. l. — *Révész Béla.* Népszava 246. sz. — *zs. b. M. Hirl.* 240. sz.

Ady és Babits versei — Guatemalában. P. Napló 290. sz.

Baja Mihály. Máglyát raktak a betörök Baja Mihály ellopott verskéziretaiból. Uj Nemz. 233. sz.

Bajza József. Némethy Géza. Bajza József I. taghoz. Akad. Ért. 166—167. l.

Bakó József. Árva kalászkok. Versek. Szombathely. (1927.) 79 l. — *Ism.* Széphalom. 397—398. l.

Bakó László. Galamb Sándor. Színházi szemle. Napkelet II. 396. l. — *Kozocsa Sándor.* A Falu 496—497. l. — *Rexa Dezső.* Jövönk 420—421. l. — *Sebestyén, Karl.* P. Lloyd 177. esti sz. — A Cél 225. l. — Magyarság 178. sz. — *G. J.* Látogatás a nagybeteg Bakó Lászlónál. Uj Nemz. 169. sz.

Baksa Sándor, Baksafalvi. Leborulok én... (Versek.) Debrecen. 80 l. — *Ism.* Halász László. Napkelet II. 780. l.

Balassa Bálint. Csonkás Mihály. Balassa-e vagy Balassi? M. Nyelv 337—338. l.

Dézi Lajos. Adatok Bálint életéhez. IK. 252—257. l.

Kovács László. Balassa Bálint. Erd. Helikon 544—546. l.

Waldapfel József. Balassi költeményeinek kronológiája. (Irodalomtörténeti Füzetek. 15.) (1927.) 43 l. — *Ism.* Bitay Árpád. Erd. Irod. Szemle 156. l.

Zolnai Béla. Balassi és a platonizmus. Minerva. 153—214 l. — *Ism.* Kelényi B. Ottó. Napkelet II. 479—480. l. (Magyar folyóiratszemle.) — Turóczy-Trostler, Josef. P. Lloyd 170. esti sz. — P. Napló 158. sz.

Balassa Imre. 1. Kossuth. Egy nagy élet regénye két kötetben. Jeney Jenő rajzaival. I—II. köt. 344, 317 l. — *Ism.* Gulyás Sándor. Prot. Szemle 520—521. l. — (nó.) Esti Kurir 149. sz. — 2. Krisztus. Regény 328 l. — *Ism.* Szimonidesz Lajos. Századunk 383. l. (B. I. Krisztus-regényéhez.)

Balázs István. Orgonabúgás. (Versek.) 31 l.

Balla Borisz. A frügeeni legenda. Regény. 240 l. — *Ism.* —ig. Könyvek Világa 2—3. sz. — Hamvas József. Prot. Szemle 597—598. l. — P. Hirl. 156. sz.

Ballagi Aladár. Angyal Dávid. Ballagi Aladár ravatalánál. Akad. Ért. 169—170. l. — *G. P.* Irodalomtört. 276. l. — *Zs. F.* Prot. Szemle 544. l.

Balogh Ernő. Ez az én vérem. (Versek.) Cluj-Kolozsvár. 78 l. — *Ism.* Literatura 267. l.

Balogh István. 1. Egy agg magyar színész életéből. Sajtó alá rendezte és kiadta: Barna János. Makó. (1927.) 415 l. — *Ism.* Perényi József. Irodalomtört. 324—325. l. — 2. Naplója. Sajtó alá rendezte és kiadta: Barna János. Makó 58 l. — *Ism.* Perényi József. Irodalomtört. 260. l.

Bánffy Miklós. Nánay Béla. Bánffy Miklós, Szabó Mária, Tabéry Géza. Debreceni Szemle 534—539. l.

Barabás Ernő. Csirkefogó, a csodaló. (Pesti lóversenyregény.) — *Ism.* (—jo.) Esti Kurir. 196. sz.

Bárány Ferenc. Szomorúság virágoskertje. Versek. — *Ism.* P. Hirl. 207. sz.

- Bárd Miklós.** Költő, aki kerüli az embereket. Délibáb 30. sz.
- Baróti Ria.** Álomasszony. Novellák. Zalaegerszeg. 128 l. — Ism. R. K. M. Kultúra 149. l.
- Barta Lajos.** A sötét ujj. Regény. Pozsony. — Ism. Illyés Gyula. Nyugat. II. 693—695. l. — Tamás Lajos. Páztortűz 502. l. — M. Hirl. 250. sz. — Turóczi-Trostler, Josef. P. Lloyd 164. esti sz. — (a. b.) Esti Kurir 196. sz.
- Bartók József.** 1. Piros rózsák. Elbeszélések. 278 l. — Ism. (Z.) Ungarische Jahrbücher. Bd. VIII. 197. l. — 2. Egyedül. (Novellák.) 204, (2) l. — Ism. — r. A Falu 528. l. — B. R. Könyvek Világa 2—3. sz.
- Brisits Frigyes.** Bartók József. Élet 449—452. l. — **Csathó Kálmán.** B. Hirl. 150. sz. — **G. P.** Irodalomtört. 276. l. — (j. s.) M. Művészet 397. l. — (**Kozocsa Sándor.**) A Falu 412—413. l. — **Schöpfung Aladár.** Nyugat II. 134—135. l. — **Soltész Adolf.** P. Napló 158. sz. — **P. V.** Napkelet II. 232—233. l. — **Zs. F.** Prot. Szemle 543—544. l. — 8 Órai Ujs. 151. sz. — Otthonunk. 2. sz. — Páztortűz. 453. l. — Uj Nemz. 151. sz. — Magyarság 150. sz. — Visszaemlékezés Bartók József. P. Hirl. 152. sz.
- Bayor Gizi.** **Nagy István.** Bajor Giziről. M. Hirl. 268. sz.
- Bél Mátyás.** **Losonczy Zoltán.** Bél Mátyás és a magyar tudomány. (1927.) 18 l. (Kluy. A hegyen épített város-ból.) — Ism. (K. S.) Ungarische Jahrbücher. VIII. Bd. 182. l. — T.—T. P. Lloyd 221. esti sz.
- Benedek Elek.** **Szeri Endre.** Benedek Elek. Széphalom 463—465. l.
- Benedek Marcell:** Hamlet tanár úr. (Regény.) 154 l. — Ism. Szántó György. Erd. Helikon 313. l. (B. M. három könyve.) — Literatura 236. l. — Turóczi-Trostler, Josef. P. Lloyd 261. esti sz.
- Beöthy László.** **F. J.** Beöthy László. 8 Órai Ujs. 252. sz.
- Berczeli Anzelm Károly.** Mindenkiért. Novellák. Szeged. 152 l. — Ism. Széphalom 475. l.
- Berde Mária.** 1. Télutó. (Elbeszélések.) (Páztortűz-Könyvtár 11. sz.) Kolozsvár. 177, (1) l. — Ism. Rédey Tivadar. Napkelet II. 623—626. l. (B. M. új novellás könyve.) — Zsigmond Ferenc. Prot. Szemle 738—740. l. — B. A. Magyarság 193. sz. — 2. Seherezáde himnusza. Versek. Cluj-Kolozsvár. — Ism. Tompa László. Erd. Helikon 476—477. l. (A lírikus B. M.) — Molter Károly. Páztortűz 500—501. l.
- Péterffy László.** R. Berde Mária. Debreceni Szemle 392—399 l. — Magyarság 246. sz.
- Berecz Dezső.** Párhaj. Elbeszélések és egyfelvonások. Sopron. 190, (2) l.
- Berend Miklósné.** A lüktető talaj. (Regény.) I—II. (1927.) 470—428 l. — Ism. Farkas Zoltán. Napkelet II. 59—61. l. — Benedek Marcell. Literatura 430. l. — ig. Könyvek Világa 1. sz.
- Bertalan Éva.** (Cornélia.) A tűz. Novellák. — Ism. (—á—) M. Hirl. 285. sz. — (B. B.) P. Napló 279. sz.
- Berzsenyi Dániel.** **Fábián István.** A konzervatív Berzsenyi. Napkelet II. 265—279. l.
- Reza Dezső.** Bihari húzta Berzsenyinek. P. Hirl. 231. sz.
- Bessenyei György.** Bessenyei György sírja. Irodalomtört. 345. l.
- Bibó Lajos.** 1. A Föld. (A Napkelet Könyvtára 23. sz.) Pécs. (1927.) 218, (2) l. — Ism. f. j. Könyvek Világa 1. sz. — (Z.) Ungarische Jahrbücher. Bd. VIII. 197. l. — 2. Anyám. (Regény.) I—II. 282, 268 l. — Ism. Kállay Miklós. Napkelet II. 773—777. l. — Literatura 451. l. — Uj. Nemz. 241. sz. — Illés Endre. Nyugat II. 835—837. l. — Várkonyi Titusz. M. Hirl. 246. sz. — Sebestyén, Karl. P. Lloyd 249. esti sz. — Bodó Béla. P. Napló 249. sz. — Esti Kurir 292. sz. — Surányi Miklós. Nemz. Ujs. 261. sz.
- Bínder Sándor.** Könyv gyöngyök. Versek. I. Zs. emlékére. 20 l.
- Bíró Lajos.** Kacérság iskolája. (Regény.) (A regény mesterai.) 244 l. — Ism. Literatura 421. l. — Lukács István. M. Hirl. 274. sz.
- Blaskó Mária.** 1. A sziget kincse. 104 l. — 2. Jaj de szép! Elbeszélések és versek. 159, (1) l. — 3. Édesanyám. — Ism. B. O. Élet 520. l.

- Bodás János.** Jegények alatt. Versek. — Ism. P. Hirl. 245. sz.
- Bodnár István.** Mesemondás. Elbeszélések. — Ism. B. A. Magyarság 295. sz. — B. Hirl. 274. sz.
- Bodor Aladár.** Nauzikáa töpörtös pogácsái. Szászvárosi diáktörténet. 16-r. 47 l.
- Boér Jenő.** Az én imádságom. — Ism. Szentimrei Jenő. Erd. Helikon I. 182—187. l.
- Bokor Malvin.** Az esztergomi deák. Történelmi regény. — Ism. A. Zs. Élet 519. l. — P. Hirl. 281. sz.
- Bónyi Adorján.** A mennyei híd. (Regény.) 223 l. — Ism. Thury Lajos. Napkelet II. 859—860. l. — Literatura 268. l. — D. L. L. M. Hirl. 292. sz. — P. Lloyd 221. esti sz. — Falk Zsigmond. Orsz.-Világ 237. l. (Magyar regény.) — Fóthy János. P. Hirl. 233. sz.
- Bornemisza Péter. Gulyás Pál.** Bornemisza Péter prédikációi Istennek irgalmasságáról. Prot. Szemle 570—571. l.
- Boross Ferenc, Zentai.** Szibéria dalol. Versek. 176 l. — Ism. Levente 13—14. sz.
- Böszörményi Jenő.** Verőfényes úton. (Elbeszélések.) 128 l. — Ism. Halász László. Napkelet II. 546. l. — Literatura 272. l. — P. Hirl. 167. sz.
- Incze Gábor.** Böszörményi Jenő. Könyvek Világa 2—3. sz.
- Brassai Sámuel. Gál Kelemen.** Brassai küzdelmei a magyartalanságok ellen. (Erdélyi Tudományos Füzetek. 10.) Cluj—Kolozsvár. (1927.) 37 l. — Ism. (M.) Ungarische Jahrbücher. VIII. Bd. 184. l.
- Brichta Cézár.** Egyszerű énekek. Versek. — Ism. (B. S.) Népszava 286. sz.
- Bródy Sándor. Krády Gyula.** A tabáni remete és végnapjai. P. Napló 164. sz.
- (*pf.*) Bródy Sándor nagy sikere Amerikában. P. Napló 182. sz.
- Révész Béla.** Bródy Sándor hangja. P. Napló. 204. sz.
- Bródy Sándor ismeretlen kéziratái kerültek elő. M. Hirl. 147. sz.
- Bukovinszky Péter.** Dr. Brown rendszere. Regény. 202, (2) l.
- Bús Fekete László.** A sánta kutya. Vigjáték. Bemutatta a Belvárosi Színház. — Ism. Rédey Tivadar. B. Szemle 210. k. 472. l. (Színházi Szemle.) — Gáspár Jenő. M. Kultúra 60. l.
- Szilágyi Ödön.** Bús Fekete László. Délibáb 46. sz.
- Buzna Viktor S. J.** Az utolsó Abeville. Tört. dráma 4 felv. Pécs. 57 l.
- Büchler Ella.** Messze földön. (Zsidó írók, zsidó költők.) (4), 199 l.
- Chalupka Rezső. G. P. Chalupka Rezső.** Irodalomtört. 343. l.
- Chanádi Demeter. Gulyás Pál.** Chanádi Demeter történelmi énekének 1571-i debreceni kiadásáról. Irodalomtört. 301. l.
- Chernel Gyula.** A hontalan. (Versek.) Sao Paulo. — Ism. Literatura 330. l. (Délamerikai magyar poéta.)
- Csapó Róza, K.** Szívemből. (Egy tanítónő emlékei.) — Ism. A Falu 722. l. — Falu Tamás. Uj Idők 583. l.
- Csathó Kálmán.** 1. Munkái. I—XII. kötet. — Ism. K. S. P. Lloyd 245. esti sz. — 2. Miért ment hozzá nagymama nagyapához? 203 l. — Ism. r. r. Uj Nemz. 175. sz. — 3. Lilla. Bemutatta a Nemzeti Színház 1928 febr. 10-én. — Ism. Galamb Sándor. Napkelet II. 396—397. l. (Színházi szemle.)
- Szondy György.** Csathó Kálmán. (Kortársaink 2. sz.) N. 16-r. 39 l., 1 arcképmell. — Ism. Literatura 248. l. — Hajdu Zoltán. IK. 285—288. l. — Kovács László. Erd. Helikon 631—632. l. — Kéky Lajos. Prot. Szemle 528. l. — M. Szemle IV. 3. IV. l. — Turóczi-Trostler, Josef. P. Lloyd 152. esti sz. — I. E. Ph. K. 123. l.
- Csengery Antal.** Hátrahagyott iratai és feljegyzései. Bevezető tanulmánnyal ellátta br. Wlassics Gyula. Közzétette Csengery Loránt (†). Magyarország újabbkori történetének forrásai. Hivatalos iratok és levelek. (8), 578 l.
- Csepreghy Ferenc.** Egy elfelejtett félszázadforduló. P. Hirl. 206. sz.
- Csetneky László.** Vissza a földhöz. Elbeszélések. (A magyar nép könyvtára. 21) 31 l.

- Csiky Gergely.** *Speneder Andor.* Csiky Gergely mint regényíró. IK. 207—224. l. Önállóan is: Irodalomtörténeti Füzetek. 32.) 20 l. — *Ism. Gy. Erd. Irod. Szemle* 154. l.
- Csíte Károly** színművei. — *Ism. A Falu* 652. l.
- Csokonai Vitéz Mihály.** *Oláh Gábor.* Csokonai. IK. 182—206. l. és önállóan: Irodalomtört. Füzetek 30. sz. 27. l. — *Ism. Gy. Erd. Irod. Szemle* 152. l.
- Tolnai Vilmos.** Csokonai Dorottya-jához: fülesgófus. Irodalomtört. 302—303. l.
- Waldapfel József.** Csokonai mint könyvárus-jelölt. IK. 271—273. l.
- Zsoldos Jenő.** Zsidó népeleti vonatkozások Csokonai költészetében. *Magy-Zsidó Szemle* 377—385. l.
- Darkó István.** Szakadék. Regény. Kassa. 242, (2) l. — *Ism. Tabéry Géza. Erd. Helikon* 392—393. l.
- Darnay Kálmán.** Bujdosó gyöngysor. Regény. 396 l. — *Ism. H. S. Jövönk* 302. l. — (mp.) *Magyarság* 153. sz.
- Dávid Margit, Gáspárné.** Mylord. — *Ism. M. Hirl.* 250. sz. — —nyí. P. Lloyd 227. esti sz. — *Ujs.* 250. sz.
- Deák Ferenc.** Deák Ferenc sétabotja a parlamenti múzeumban. 8 *Orai Ujs.* 266. sz.
- Debreceni Zolt.** Számolás. Versek. — *Ism. B. Hirl.* 152. sz.
- Dehány Mária.** Szent Katharina. (Drámai költemény.) 86 l. — *Ism. V. M. Napkelet* II. 311. l.
- Dénes János.** Baghy József kalandjai és egyéb elbeszélések. (A magyar nép könyvtára. 24.) 92 l.
- Déry Tibor.** 1. Énekelnek és meghalnak. Versek. — *Ism. Szegi Pál. Nyugat* II. 135—137. l. — 2. Ébredjetelek fel! 30 l.
- Dezseri Gyula.** *Harsányi Zolt.* Dezseri. P. *Hirl.* 288. sz.
- Dóczy Lajos.** *Loewy, Siegfried.* Ludwig Dóczis Briefe an seine Freunde. Aus den Sammlungen des Wiener Staatsarchivs. P. Lloyd 292. reggeli sz.
- Dókus Gyula.** *G. P. Dókus Gyula.* Irodalomtört. 343. l.
- Donáth László.** Humoros esetek. (Pásztortüz-Könyvtár) Cluj—Kolozsvár. — *Ism. Finta Zoltán. Erd. Helikon* 311—312. l. — (szj.) *Pásztortüz* 310—311. l. — —i. *Uj. Nemz.* 180. sz. — P. *Hirl.* 215. sz.
- Dongó-Gyárfás Géza.** *G. P. Dongó-Gyárfás Géza.* Irodalomtört. 343. l.
- Dormándi László.** Súlyommadár. Regény. II. kiad. (1927.) 432 l. — *Ism. (Z.) Ungarische Jahrbücher.* Bd. VIII. 198 l. — *Nemzeti Mult* 2. sz.
- Dózsa Dániel.** Mímóza asszony könyve. Versek. — *Ism. P. Hirl.* 245. sz.
- Dózsa Dániel.** Az E. I. T. Dózsa Dániel emlékünnepele. *Pásztortüz* 481—482. l.
- Dózsa Endre.** Régi jó és zord időkből. Kolozsvár. 158 l. — *Ism. r. r. Uj Nemz.* 210. sz.
- Drasche-Lázár Alfréd.** Dózsa Mária és egyéb elbeszélések. (Tolnai regénytára.) 16-r 128 l.
- Szilágyi Ödön.* Drasche-Lázár Alfréd. Délibáb 43. sz.
- Drávai János.** Rózsás vitézek. Hősköltemény. 146 l. — *Ism. G. J. M. Kultúra* 147—148. l.
- Drégely Gábor.** Délibáb 31. sz.
- Dura Máté.** Szebb-jobb világ. Versek. (1927.) 182 l. — *Ism. Széphalom* 475 l. — B. *Hirl.* 274. sz.
- Egri Viktor.** Fölkél a nap. (Regény.) («Új Magyar Regények. 4.») Bratislava—Pozsony. 228 l. — *Ism. Literatura* 263. l. — *Fábry Zoltán. Korunk* 740—744. l. — *Ilyés Gyula. Nyugat* II. 490—491. l. — *Turóczi-Trostler, Josef. P. Lloyd* 164. esti sz.
- Egyed Zoltán.** Az égő szoknya. Színmű 3 felvonásban. Bemutatta a Magyar Színház 1928 szeptember 8-án. — *Ism. Galamb Sándor. Napkelet* II. 477. l. — Rédey Tivadar. B. *Szemle* 211. k. 469. l. (Színházi Szemle.) — Berényi László. Élet 387. l. — *Ignotus Pál. Nyugat* II. 418—420. l. — *Peterdy Sándor. Jövönk* 463—464. l. — *Vajthó László. Prot. Szemle* 676. l. (Színházi Szemle.) — Délibáb 37. sz. — *Orsz.-Világ* 217. l.

- Ember Ervin.** Tümegek az új vashidakon. (Versek.) — Ism. (r. t.) Literatura 270. l.
- Emericus.** Jerikói rózsák. Vallásos versek. (A «Kürt» ifjúsági könyvtára. 2. sz.) 60 l.
- Emőd Tamás.** *Szilágyi Ödön.* Emőd Tamás. Délibáb 34. sz.
- Eörsi Julia.** Jelizaveta Krolowa. Regény. 128 l. — Ism. P. Napló 158. sz.
- Eötvös József báró.** *Jancsó Béla.* Pálffy János feljegyzései kortársairól. Erd. Helikon 387—389. l.
- Eötvös Károly.** 1. A balatoni utazás vége. — Ism. M. Hirl. 285. sz. — 2. Utazás a Balaton körül. — Ism. M. Hirl. 285. sz.
- Szathmári Mór.* Eötvös Károly mint irodalmi felfedező. P. Hirl. 240. sz.
- Erdélyi József.** Az utolsó királyság. (Költemények.) 1924—1928. Pápa. 102 l. — Ism. Németh László. Napkelet II. 465—467. l. — Literatura 294. l. — Tersánszky J. Jenő. Nyugat II. 204—205. l. — Marconnay Tibor. Prot. Szemle 667—668. l. — —ő. Magyarország 177. sz. — Turóczi-Trostler, Josef. P. Lloyd. 245. esti sz. — Kárpáti Aurél. P. Napló 158. sz.
- Ignótus Pál.* Nyugat II. 273—280.; 292—295. l. — *Tersánszky J. Jenő.* Nyugat II. 283—289. l. — *Tóth Aladár.* Nyugat II. 289—292. l.
- Erdős Renée.** 1. A meztelen táncos. Regény. 306 l. — Ism. (Z.) Ungarische Jahrbücher. Bd. VIII. 198 l. — 2. Aranyveder. Versek. 85 l. — Ism. (Z.) Ungarische Jahrbücher. Bd. VIII. 198. l. — 3. Nyirfaerdő. (1927.) 160 l. — Ism. (Z.) Unzarische Jahrbücher. Bd. VIII. 198. l. — 4. Kettőnk asszonya. Színmű 3 felvonásban. Bemutatta a Budai Színkör 1928 szeptember 13-án. — Ism. Galamb Sándor. Napkelet II. 549—550. l. (Színházi Szemle.) — Stadler. Orsz. Világ 226. l. — 5. Pándy György ifjúsága. Regény. — Ism. (k. j.) M. Hirl. 279. sz.
- Hoványi Béla.* Erdős Renée. Miskolc. (1927.) 32 l. — Ism. (Z.) Ungarische Jahrbücher. Bd. VIII. 196 l.
- Szilágyi Ödön.* Erdős Renée. Délibáb 44. sz.
- Falk Miksa.** *Rákosi Jenő.* Falk Miksa. Új Idők 389—390. l. — Literatura 330—331. l. — Orsz.—Világ 232. l.
- Falu Tamás.** Évek illata. (Versek.) 16-r. 196 l. — Ism. Kilián Zoltán. Napkelet II. 858—859. l. — Literatura 450. l. Várkonyi Titusz. M. Hirl. 262. sz. — T. Pester Lloyd 284. esti sz. — B. Hirl. 274. sz.
- Faragó Sándor.** Bérkaszárnya. Tragikomédia 5 képm. Bemutatta az Új Színház 1928 október 5-én. — Ism. Tersánszky J. Jenő. Nyugat II. 564. l. — Délibáb 41. sz. — —Erd.— Új Magyar Tehetségek 2—3. sz.
- Farkas Klári.** *Nagyborsai.* Kis emberek nagy történései. Elbeszélések. — Ism. (—ő.) Uj Nemz. 236. sz. — (B. A.) Magyarország 246. sz.
- Farkasházy Zsigmond.** *G. P. Farkasházy Zsigmond.* Irodalomtört. 276. l.
- Fáy Ilona.** Bánky Tamas fiai. (Regény.) 186 l. — Ism. Gulyás Sándor. Napkelet II. 542—543. l. — Székely Jenő. M. Kultúra 149—150. l. — Nemz. Ujs. 280. sz. — B. Hirl. 295. sz.
- Felszeghy Dezső.** *Kovács Dezső.* Különléle pénzekről való elmélkedés. Páztortúz. 331. l.
- Fenyő László.** Fojtott virágzás. (Versek.) 45, (2) l. — Ism. Németh László. Napkelet II. 699—700. l. — Gaál Gábor. Korunk 749—850. l. (Pesti fiatalember verse 1928-ban.)
- Firtos Ferenc.** *Csűrös Zoltán.* Firtos Ferenc. (Arcképpel.) Szövetségi Évkönyv. 18—20. l.
- Fodor József.** Libegő erdők. Versek. 156 l. — Ism. Fenyő László. Nyugat II. 486—488. l. — Berczeli Anzelm Károly. Széphalom 312—314. l.
- Fodor László.** 1. Márciusi éjszaka. Regény. 129 l. — Ism. (Z.) Ungarische Jahrbücher. Bd. VIII. 198—199 l. — 2. Bölcsődal. Vígjáték 3 felvonásban. Bemutatta a Vígszínház 1928 november 3-án. — Ism. Rédey Tivadar. Napkelet II. 788—789. l. (Színházi Szemle.) — U. a. B. Szemle 211. k. 469. l. (Színházi Szemle.) — Schöpflin Aladár. Nyugat II. 700. l. — Vajthó László. Prot. Szemle 743—744. l. — Délibáb 45. sz. — Berényi László

458. l. — Orsz.—Világ 255. l. — Kosztolányi Dezső. Uj Idők 577—578. l. — P. Napló 251. sz.
- Forró Pál.** Ha mindenki megszépülne. Regény. (Pesti Hrl. Könyvek. 49.) 256 l.
- Sz. Ö.* Forró Pál. Délibáb 45. sz.
- Földes Anna, Wégerné.** Székely ciprusok. Elbeszélések. Cluj—Kolozsvár. 154 l. — *Ism.* —rő. Pásztortűz. 528. l. — K. Vasárnap 426. l.
- Földes Géza.** Földes Géza. A Falu 461—462. l.
- Földes Imre.** Tüzek az éjszakában. Dráma 3 felvonásban. Bemutatta az Uj Színház 1928 november 3-án. — *Ism.* Tersánszky J. Jenő. Nyugat II. 701—702 l. — Vajthó László. Prot. Szemle 745. l. (Színházi Szemle.) — Urmányczy Nándor. P. Hirl. 264. sz. (Irredenta színdarab.)
- Szülágyi Ödön.* Földes Imre. Délibáb 30. sz.
- Földes Zoltán.** Az endrédi leányvásár. Novellák. (A Magyar Nép Könyvtára. 25. sz.) Kolozsvár. — *Ism.* Szöllősy István Prot. Szemle 666. l.
- Földi Mihály.** 1. A csábító. (Regény.) 284 l. — *Ism.* Fábian István. Napkelet II. 64—66. l. — M. Pogány Béla. Nyugat II. 690—693. l. (F. M. legújabb könyvei.) — r. Irodalomtört. 324. l. — Hamvas József. Prot. Szemle 669—670. l. — Deák Zoltán. Széphalom 319—320. l. — (F. J.) 8 Órai Ujs. 206. sz. — Elkobzott regény. U. o. 248. sz. — Esti Kurir 292. sz. — (l. k.) Népszava 253. sz. — (K. Gy.) Nemz. Ujs. 174. sz. — 2. A láthatatlan út. Novellák. — *Ism.* Lukács István. M. Hirl. 295. sz. — Bálint György. P. Napló 290. sz. — 3. A másik élet. Regény. (1927.) 189, (2) l. — *Ism.* Finta Zoltán. Erd. Helikon 391—392. l. — Széphalom 475. l. — 4. Az utolsó álarc. (Regény.) 348 l. — *Ism.* Literatura 451. l. — M. Pogány Béla. Nyugat II. 690—693. l. (F. M. legújabb könyvei.) — Várkonyi Titusz. M. Hirl. 286. sz. — K. S. P. Lloyd 278. esti sz. — Szántó Rudolf. P. Napló 265. sz. — Esti Kurir 292. sz. — Kárpáti Aurél. Az Est 270. sz. — 5. Das gestohlene Leben. Roman. Übersetzung von St. J. Klein. Heidelberg. 183 l. — *Ism.* (Z.) Ungarische Jahrbücher. Bd. VIII. 199. l.
- Frankenburg Adolf. Kelényi B. Ottó.** Író, aki nem akart Széchenyi komornyikja lenni. Nemz. Ujs. 285. sz.
- Fränkel Berta.** Versek, színpótlak, témák. Versek. — *Ism.* P. Hirl. 206. sz. — B. Hirl. 149. sz.
- Freudenberg Mária, Goldziherné.** Ó-egyiptomi mesék. 101 l. — *Ism.* Literatura 318. l.
- Friss Endre.** Megtalált szavak. Versek. 45, (2) l.
- Fürt Gitta.** Rohanás a hétköznapokból. Versek. (Schönberger Armand metszeteivel.) 82 l. — *Ism.* Széphalom 475. l. — Turóczy-Trostler, Josef. P. Lloyd 215. esti sz.
- Gabányi János.** Töviskoszorú. Versek. 74 l. — Levente 20. sz. — P. Hirl. 251. sz.
- Gál Lajos.** Mesemondás szárnyán. Tahitótfalu. 80 l.
- Gálffy Ignác.** Csak magunkban bízhatunk. Krónikás korrajz. Miskolc. (1927.) — *Ism.* Csűrös István. Pásztortűz 479. l. — U. a. Prot. Szemle 529. l.
- Galyasi Miklós.** Fut a lidérc. Versek. — *Ism.* P. Hirl. 245. sz.
- Gárdonyi Géza.** A zöld erszény. II. kiad. 76, (2) l.
- Bárány László.** Gárdonyi Géza botanikai hagyatéka. Irodalomtört. 237—241. l.
- Kőrösi Henrik.* Költő és tanító. Nemz. Ujs. 212. sz.
- Perényi József.* Gárdonyi Géza színművei. Irodalomtört. 197—218. l.
- Sík Sándor.* Gárdonyi, Ády, Prohászka. Lélek és forma a századforduló irodalmában. 403 l.
- Gárdonyi és a királykérdés. Literatura 411. l.
- Gárdonyi Géza álmai. M. Hirl. 274. sz.
- Gárdonyi Géza gondolatai. P. Hirl. 274. sz.
- Gellért Mária.** A halálom innen, az életen túl. Regény. 239 l. — *Ism.* Kovács György. Élet 388. l. (Három asszony-írás.) — Nemz. Ujs. 286. sz. — B. Hirl. 147. sz. — K. Nemz. Ujs. 151. sz.

- Gellért Oszkár.** Az én arcom. P. Napló 153. sz.
- Geöcze Sarolta. G. P.** Geöcze Sarolta. Irodalomtört. 344. l.
- 571—**Gergely Sándor. Szántó György.** Az új szociális regény. Korunk 575. l.
- Gergelyffy Gábor. Barna Jenő.** Az aranygalléros költő. Délbáb 48. sz.
210. k. 456—466. l.
- Gruber Mici.** Egy darab élet. Versek. — Ism. Londesz Elek. P. Napló 239. sz. (Új verseskönyvek.)
- Gulácsy Irén.** 1. Hamueső. Regény. 208 l. — Ism. Szabó István Andor. Irodalomtört. 257—258. l. — Kéky Lajos. Könyvbarátok Lapja 298—299. l. — (Z.) Ungarische Jahrbücher. Bd. VIII. 199 l. — 2. Átal a Tiszán. Kolozsvár. 147, (2) l. — Ism. B. A. Magyarság 204. sz. — P. Hirl. 149. sz. — (—1 —ő.) Esti Kurir 196. sz.
- Gulyás Pál.** Misztikus ünnepi asztal. (Versek.) 136 l. — Ism. Németh László. Napkelet II. 469—471. l. — Literatura 294. l. — Kovács Péter. M. Kultúra 194. l. (Három verseskönyv.) — Orsz. Világ 226. l. — P. Hirl. 206. sz.
- Gyallay Domokos. Szondy György.** Gyallay Domokos. Debreceni Szemle 404—407. l.
- Gyomai Imre.** Az új kenyér. (Fantasztikus regény.) 373 l. — Ism. Literatura 236. l. — (Sz—i.) P. Napló 164. sz. — s. i. Népszava 171. sz.
- 200 l. — Ism. Berényi László. Élet 367—368. l.
- Gyopár Gyula.** A kétarcu gazda. Elbeszélések. — Ism. M. Hirl. 216. sz.
- Gyöngyösi István. Badics Ferenc.** Megoldott problémák Gyöngyösi István életrajzában. (Irodalomtört. Füzetek 27. sz.) 23 l. — Ism. Gy. Erd. Irod. Szemle 146. l. — (—ő.) Uj Nemz. 251. sz.
- Györfly István.** A szilaj pásztorok. (A Magyar Föld és Népe. 2. füzet.) — Ism. Madarassy László. Prot. Szemle 588—589. l.
- György Lajos. György Lajos.** Páztortűz 525. l.
- György Lajos.** Szomjúság. Versek. 79, (1) l. — Ism. H. S. Jövönek 302. l.
- Gyula diák.** 1. Idők sodrában. Versek. Debrecen. 126 l. — Ism. Széphalom 475. l. — G. J. M. Kultúra 147. l. — (—ő.) Uj Nemz. 212. sz. — B. Hirl. 152. sz. — M. Gy. B. Hirl. 153. sz. — 2. Éjfél után. (Versek.) 104 l. — Ism. Literatura 450. l. — M. Hirl. 285. sz. — 8 Órai Ujs. 260. sz. — Ujs. 264. sz.
- Gyulai Pál. Dóczy Jenő.** Vörösmarty és Gyulai Pál szerelme. Magyarság 153. sz.
- Herepei János.** Gyulai Pál és Pataki Emilia. Páztortűz 409—410. l.
- 22 l. — Ism. Bitay Árpád. Erd. Irod. Szemle 152. l. — (L. Gy.) Ungarische Jahrbücher. Bd. VIII. 194 l.
- Hajó Sándor. Szilágyi Ödön.** Hajó Sándor. Délbáb 41. sz.
- Halmay Elemér, ifj.** Ember a fényben. Versek. 16-r. 64 l. — Ism. Gábor János. Orsz.-Világ 186. l.
- Halmi Bódog.** Őszi termés. (Novellák.) 127 l. — Ism. Literatura 436. l. — M. Hirl. 246. sz. — P. Lloyd 233. esti sz. — Orsz.-Világ 242. l. — P. Napló 267. sz. — (b.) P. Hirl. 265. sz. — B. Hirl. 250. sz.
- Hangay Sándor.** Kék könyve. 208 l. — Ism. H. S. Jövönek 427—428. l.
- Hargitay Tihamér.** Hétágu síp. Versek. — Ism. Kovács Péter. M. Kultúra 194. l. (Három verseskönyv.)
- Harsányi István.** Harsányi-Emléklapok. Szerk.: Marton János. — Ism. G. Debreceni Szemle 567. l.
- G. I. Harsányi István.** Ethnographia 121. l. — G. P. Irodalomtört. 276—277. l. — Zs. F. Harsányi István. M. Könyvszemle 151. l.
- Harsányi Kálmán.** Összegyűjtött munkái. I.—IV. — Ism. Kárpáti Aurél. Könyvbarátok Lapja 289—291. l.
- Dánielné Lengyel Laura.** Harsányi Kálmán. Magyarság 250. sz.

Harsányi Lajos. A szent asszony. 240 l. — *Ism. Sz. Irodalomtört.* 323—324. l. — Gáspár Jenő. *M. Kultúra* 191. l. — *—i. Uj Nemz.* 233. sz. (Magyarországi Szent Erzsébet legendája.) — Tarczai György. *Kath. Szemle* 572—573. l. — Vas Tamás. *Élet* 486—487. l. — Balla Borisz. *Magyarság* 250. sz. — Kállay Miklós. *Nemz. Ujs.* 188. sz.

Hatvany Lili. Asszonyok egymás közt. Novellák. Párbeszéddek, megfigyelések. 192 l.

Hegedüs. Mesék az éjszakából. (1927.) 93 l.

Hegedüs Loránt. *Szilágyi Ödön.* Hegedüs Lóránt. Délibáb 28. sz.

Hegedüs Sándor. 1. Bakony. (Mükedvelők Színháza, 38. sz.) — *Ism. P. Napló* 284. sz. — 2. Óriások világában. — *Ism. (z. t.) 8 Órai Ujs.* 246. sz. — 3. Szerellem nevében. Novellák. — *Ism. (z. t.) 8 Órai Ujs.* 246. sz.

Heinrich Gusztáv. *Vikár Béla.* Heinrich-reminiscenciák. *M. Hirl.* 295. sz.

Heltai Jenő. *B. Gy.* A mai budapesti ember regényét írta meg Heltai Jenő. *Az Est* 292. sz.

Az én arcom. *P. Napló* 153. sz.

Herczeg Ferenc. A milói Vénusz karja. (Regény.) 167 l. — *Ism. —ig. Könyvek Világa* 1. sz. — Tordai Anyos. *Kath. Szemle* 447—448. l. — *r. r. Uj Nemz.* 171. sz.

Forgács Ferenc. Herczeg Ferenc költészete. Gyöngyös. (1927.) 63 l. — *Ism. (M.) Ungarische Jahrbücher.* Bd. VIII. 195 l.

Futó Jenő. Herczeg Ferenc. *Irodalomtört.* 1—29., 82—121., 181—210. l. — *Ism. (M.) Ungarische Jahrbücher.* Bd. VIII. 194—195. l.

(*h. a.*) A Comedie Française a jövő szezonban bemutatja Herczeg Ferenc «Bizánc»-át. *Színházi Élet* 28. sz.

Herczeg Ferenc. Az én könyvtáram. Könyvbarátok Lapja 265—266. l.

Járosy Dezső. Herczeg Ferenc élete és művei. Vasárnap 371—374. l.

Zsigmond Ferenc. Herczeg Ferenc. (Kortársaink 3. sz.) N. 16-r. 44 l., 1 arcképmell. — *Ism. Literatura* 248. l. — Hajdu Zoltán. *IK.* 285—288. l. — Kovács László. *Erd. Helikon* 631—632. l. — Kéky Lajos. *Prot. Szemle* 528. l. — M. *Szemle* IV. 3. IV. l. — Turóczy-Trostler, Josef. *P. Lloyd* 152. esti sz. — *J. E. Ph. K.* 123. l.

Zsigmond Ferenc. Herczeg Ferenc. (Csokonai-könyvtár. 2. sz.) Debrecen. 152 l.

Herczeg Ferenc. Kék rókája Párizsban. *Irodalomtört.* 280. l.

Herczeg Ferenc saját szavaiban. *Uj Idők* 774—775. l.

Hevesi Sándor. Amazon. Furcsa történet 3 felvonásban. Bemutatta a Belvárosi Színház 1928 december 14-én. — *Ism. Uj Nemz.* 224. sz. — (—b.—) Délibáb 51. sz. — Falk Zsigmond. *Ország-Világ* 285. l.

Hevesi Sándor. Délibáb 42. sz.

Hodossy Gida. Október. Versek. 74 l. — *Ism. P. Lloyd* 158. esti sz. — *P. Hirl.* 155. sz.

Holczer Magda, Jászayné. Mesék a tanyáról. — *Ism. (D. P.) Magyarság* 250. sz.

Holicsy Gyula. Minden mindegy. Versek. — *Ism. m. d. P. Lloyd* 209. esti sz.

Hollósy Kornélia. Hollósy Kornélia. Emlékalbum. Bevezetéssel ellátta: *Diósszilágyi Sámuel.* Sajtó alá rendezte: Barna János. Makó. (1927.) — *Ism. W. Kereskedelmi Szakoktatás* 172—173. l.

Horvát Endre, Pázmándi. *Gálos Rezső.* Ünnepi beszéd pázmándi Horvát Endre születésének 150. évfordulója alkalmából. *Ákad. Ért.* 209—210. l.

Horváth Adám, Pálóczi. Pálóczi Horváth Adám emléke. *Irodalomtört.* 279. l.

Horváth Boldizsár. Összes költeményei. Sajtó alá rendezte és kiadta: Barna János. Makó. (1927.) 80 l. — *Ism. W. Kereskedelmi Szakoktatás* 173—174. l.

Horváth Gyula. *G. P.* Horváth Gyula. *Irodalomtört.* 344. l.

Horváth János. *Badics Ferenc.* Horváth János püspök. 1769—1839. Veszprém. (1927.) 127 l. — *Ism. Hajnal István.* B. *Szemle* 211. k. 317—318. l.

1927

- Tóth László.* Széphalom. 387—391. l.
- Horváth János.** *Karácsony Sándor.* Horváth János. Prot. Szemle 498—504. l.
- Ijjas Antal.** Pókháló. Regény. (A Nemz. Ujs. és Uj Nemz. regénytára. 1.) 47, (1) l.
- Jankovics Marcell.** Magyar porszemek. Elbeszélések. Pozsony. 268 l. — Ism. Alapy Gyula. Könyvbarátok Lapja 304. l. — Uj Nemz. 233. sz. (J. M. új elbeszélései.) — e. k. P. Lloyd 290. esti sz.
- Jánosi Gusztáv.** Jánosi Gusztáv emléke. Irodalomtört. 279. l.
- Jánossy Béla, P.** Terézia nővér. Színmű 3 felvonásban. Kolozsvár. 88 l. — Ism. (k. e.) Pásztortűz 432. l.
- Jarnó József.** Börtön. (Regény.) (Az Uj Magyar Regény.) 254 l. — Ism. F. Z. Napkelet II. 781—782. l. — Literatura 369. l. — Marconnay Tibor. Erd. Helikon 632—633. l. — r. r. Uj Nemz. 240. sz. (A börtön világa.) — Lukács István. M. Hirl. 240. sz. — Turóczy-Trostler, Josef. P. Lloyd 233. esti sz. — Ország-Világ 256. l.
- Jékey Aladár.** *Kovács Dezső.* Jékey Aladárrol. — In memoriam. — Pásztortűz 306. l.
- Jókai Mór.** *Bujk Béla.* Jókai a kunok között. Magyarság 159. sz.
- Hankiss János.* Jókai Mór és egy francia anekdotakines. Irodalomtört. 1—22. l. — Ism. (M.) Ungarische Jahrbücher. Bd. VIII. 193. l.
- Hegedűs Loránt.* A jövő század regénye. P. Hirl. 246. sz.
- Mező Ferenc.* Apróságok Jókairól. Jövönk 333—338. l.
- Jósika Miklós.** *Szalay László.* Öreg Gózon Jósika Miklósról. Nemzeti Mult 3. sz.
- Zsigmond Ferenc.* Jósika Miklós. (Irodalomtört. Füzetek 22.) (1927.) 37 l. — Ism. (M.) Ungarische Jahrbücher. VIII. Bd. 192. l. — Bitay Árpád. Erd. Irod. Szemle 156. l.
- József Attila.** Nincsen apám se anyám. (Versek.) — Ism. Literatura 234. l.
- Németh Andor.* József Attila. Literatura 258—261. l.
- Juhász Árpád.** Búcsúzó. Versek és műfordítások. — Ism. Fábry Zoltán. Korunk 588—589. l. (Versek Szlovenszkóban.)
- Juhász Gyula.** *Várkonyi Nándor.* Poeta unius cantus. Széphalom 371—372. l.

Összeállította: KOZOCSA SÁNDOR.

Hibaigazítás.

Közlönyünk I. füzetében a 45. lapon a 3. bekezdés 2-e mögött a sarkos zárójelbe tett 10-es 11-esre javítandó ki.